

50-86

ELEMENTA
PATROLOGIAE ET THEOLOGIAE PATRISTICAE

I

1911
June 1st

~~230~~
5

XIX
212

ELEMENTA
PATROLOGIAE ET THEOLOGIAE PATRISTICAE

E PROBATIS AUCTORIBUS COLLECTA

USUIQUE SEMINARIORUM ACCOMMODATA

AB

EMMANUELE GONZÁLEZ ET FRANCÉS

ECCLES. CATH. CORDUB. CANONIC. MAGISTRAL. SS. THEOLOG. DOCT., IUR.

ECCL. LIC., PATROLOG. ET ORATOR. SACR. IN THEOL. CODE D. PARES.

PROFESORE

VOLUMEN I

DE PATROLOGIA

CUM APPROBATIONE RMI EPISC. CORDUBENSIS

CORDUBAE

EX TYPOGRAPHIA DEL "DIARIO"

Calle de Letrados núm. 18

MDCCCLXXXIX

Reg.^o de la Prop.
Intelectual

Reg.^o 4248

*« Qui ad iustitiam erudiunt multos quasi stellae
(fulgebunt) in perpetuas aeternitates. »*

DANIEL, XII, 8.

Quae iura a lege sunt, Auctor sibi reservat.

LECTORI BENEVOLO:

De Sanctis Ecclesiae Patribus perplurimum scriptum est, quinta praesertim sacrarum scientiarum historiae epocha labente, et sexta ineunte, dum vel Theologia apparet positivo-scholastica, vel fere tota positiva evasit; ea gloriosa occurrens periodus, quae ⁽¹⁾ in ss. Patrum operibus e tenebris eruen- dis, secundum regulas sanae criticae discernendis, emaculandis ac omnigenae eruditionis molimine illustrandis multum de Ecclesia, de s. Theologia, de ipsis sanctis Patribus meruit. Tunc doctores coeperunt fundamenta iacere proprie dictae *Patrologiae*, seu illius scientificae ac sacrae disciplinae speciei, quae scripta ss. Patrum genuina novit et a spuriiis discernit, et quasi prodromum exstat *Patristicae* Theologiae doctrinam sanctorum Patrum ex eorum scriptis disquirentis. Apud omnes nota res est de sanctis Ecclesiae Patribus tractationem partem, et quidem magnam, existere methodici ad positivam Theologiam apparatus.

Exinde ecclesiarum particularium, omniumque praelatorum catholicae gregis communis consensus in apponendo, ad Rationem in seminariis Studiorum, materias inter alias discipulis praelegendas,

(1) *Hurter*: «Nomencl. Literar.» t. II, p. I, n. 333.

Patrologiam et Patristicam; ubique propemodo assignando annos academicos duos ut, alternis diebus, litteris ss. Patrum operam det clericalis iuventus. His theologicis disciplinis simul, de more, in studium concurrentibus cum Exegesi, Hermeneuticaque, satis belle monstratur aurifodinam patristicam excollendam ad plenioram sacrae doctrinae notitiam esse cura et diligentia, haud dubium adhibitis cum allaboratur in ea alia Theologiae divisione, quae scripturalis sive scripturistica vocatur.

Verum non infrecuenter accidit, ut dum seminaristae ingrediuntur patrologorum vestigiis, opera ss. Patrum selecta pulveris lateant sub tegmento athenicorum in armariis; illosque nec subditium libris assutum pannum cognoscere, quando perraro, vel nunquam, eos viderunt. De hac personali negligentia se purgant praetexendo difficultates gravissimas, tum in electione praecipuarum editionum operum, quibus genuina a spuriiis et dubiis sedulo solideque secernuntur; cum in legendo tot, tamque sapientissimos tractatus in bibliotheca universali ss. Patrum contentos; tum in usu privato, seu dogmatico, seu morali, sive ascetico, sive pastoralis, ac demum exegetico ipsorum Ecclesiae Patrum. Ut nodus solutionem inveniatur, praesto sunt et *Institutiones Patrologiae*, non paucae, ad frequentiore, utiliore et faciliore ss. Patrum lectionem promovendam, et *Collectiones Operum* universales et particulares, graeco-latinae, vel latinae tantum, tyronibus in studio Patrologiae multum commendandae. Sed ex omnibus, quae circumferuntur,

patrologicis institutionibus, aliae sat tenues sunt ut illae, quas conscripserunt Stephanus Wiest, Macarius a S. Elia, Guillelmus Wilhelm et Bonifacius Schleichert; aliae, ut *Tractatio de Sanctis Ecclesiae Patribus* R. P. Petri Annato, aegrotant ex defectu methodi, carentve chrestomathia doctorum, omnibusque partibus Theologiae Patristicae; aliae etiam in lucem editae fuere lingua vernacula, et non latina in Regimine Studiorum pro tradendis disciplinis theologicis praescripta. Ipsemet Fessler, auctor patrologus inter celebres celeberrimus, cum prudenti brevitate non labore, terminum sui operis possuit in sancto Gregorio Magno († 604), nihil de Patribus posterioris aetatis edocendo eos, qui addiscendis Theologiae Patristicae elementis studium navant, nihil omnino de ss. Patribus hispanis scribens. Collectiones etiam, aut brevissimae sunt et plura in eis desiderantur, aut late diffusae, adeo ut plurium voluminum (Dupin 20, et amplius Cellier, Tricaletius 9 tomos complectitur), et magni pretii existant.

Hac gravi de causa, vehementer cupiebant mei discipuli in Christo dilecti reperire modici voluminis opus, praesidium satis aptum eis, quibus studium ss. Patrum est in votis, subministrans, ac de Patrologia et de Theologia Patristica elementa, prout statuitur in Ratione Studiorum, successive praebens; et qui summa diligentia meis praelectionibus adstiterunt me instanter etiam atque etiam rogarunt, ut quae viva voce ad viam studiosis planam et facilem in ss. Patrum lectionem, semper

Scriptorum insignium auxilio adiutus, stravi, in compendium redigendo, editionem huius nullius momenti libri susciperem. Discipulis auctoribus id feci: non de me arrogantius sentiens; ego mihi quidem videor nulla ratione comparandus praesantissimis viris, qui hactenus hanc materiam non pertractarunt modo, verum etiam illustrarunt.

Te certiore reddo, benevole Lector, in toto opere unum a me praestitum, doctrinae scilicet delectum, et ordinem; caetera vero omnia non de meo penu, sed a conspicuis sive Patrologiae, sive Ecclesiasticae Historiae, aut Theologiae Patrum scriptoribus esse mutuatum, in quo proinde collecta, et veluti in succum redacta optima quaeque a Dupinio, Ceillerio, Schoenemann, Tricaetio, Annato, Boucat, Fessler, Hergenröether, Hurter, aliisque optimis auctoribus scripta, et adnotata, erit reperire. Nihil novum hic invenies: excerpta e praenotatis sapientibus duntaxat, pro meo munere, methodo ad modum subsequentis programmatis *De Patrologia*, et instar indicis lectionum, qui praecedet vol. II., *De Theologia Patristica*, accommodabo.

Sic infimum hoc Opusculum, prout memoriale erga discipulos paternae affectionis, evulgare ausus sum, praevia censura ecclesiastica approbatoria, et in te confidendo permaximam invenire indulgentiam, pro tua charitate.

DE PATROLOGIA
LECTIONUM
SERIES SEU PROGRAMMA

ISAGOGAE

LECTIO I.

Theologia Patristica.—Patrologia.—Differentia Patrologiam inter et Patristicam.—Patrologiae munus, necessitas et utilitas.—De Patrologiae divisione seu speciebus.

LECT. II.

Historiae Patrologiae parva synopsis.

LECT. III.

De notione ss. Patrum.—Quinam ss. Patrum nomine intelligantur, et quibus notis ab aliis secernuntur ecclesiasticis scriptoribus.—Criteria, quibus sancti Patres dignoscuntur.—Doctores Ecclesiae quinam sint dicendi.—Scriptores Ecclesiastici.—Catalogus triplex et Doctorum Ecclesiae, et ss. Patrum, et Scriptorum Ecclesiasticorum praecipui, inter antiquos, nominis.

PATROLOGIAE PARS PRIOR

PATROLOGIA GENERALIS

LECT. IV.

De auctoritate ss. Patrum.— Ut auctoritas ss. Patrum quanta sit intelligatur, apprime curandum est secernere in eis qualitatem testis a qualitate doctoris.—Regulae, quibus cognoscitur, definitur et defenditur diversa, in diversis, Patrum auctoritas.—SS. Patrum consensus in rebus fidei et morum certa et absoluta pollet auctoritate.

LECT. V.

Artis Criticae in Patrologia notio et necessitas.— Causae suppositionis et corruptionis Operum ss. Patrum.— Principia positiva artis Criticae: Codicum inscriptio, testimonia veterum et similitudo materiae, methodi et styli, seu convenientia operis cum suo auctore vel aetate.— Principia negativa artis Criticae promanant ex contradictione vel ex defectu testimoniorum.—Praecipuae regulae in usu Criticae observandae.

LECT. VI.

Causae obscuritatis et difficultatis in lectione ss. Patrum.—Difficultates istae triplicis generis sunt: aliae sitae in ipsa materia, aliae ex forma ortae, aliae vero ex externis circumstantiis.—Ad difficultates in lectione ss. Patrum removendas plura praesto sunt media, seu subsidia, quorum alia profana sunt, alia sunt sacra.

LECT. VII.

Scientiis quibusdam profanis imbutus esse debet, qui ad lectionem ss. Patrum accedere et plenam ex ea haurire

utilitatem voluerit.—Requiritur ad sensum ss. Patrum recte assequendum linguarum graecae, latinae, hebraicae et syriacae, philosophiae, historiae, et mythologiae cognitio.

LECT. VIII.

Inter subsidia sacra praecipuum obtinet locum Theologia sive dogmatica, sive moralis.—Sunt etiam sacra subsidia familiaris s. Scripturae notitia, et Historia Ecclesiastica.

LECT. IX.

Editiones Operum ss. Patrum.—Ratione aetatis distinguuntur in antiquissimas, medias et recentiores.—Maximo generatim habetur in pretio *editio princeps*.—Editiones Maurinae.—De his omnibus, quibus editiones Operum sanctorum Patrum praestantissimae insignitae esse debent.

LECT. X.

Collectiones Operum ss. Patrum.—Dividi solent ratione materiae et temporis.—Collectiones universales et particulares, maiores et minores.—De clarioribus illustrium Scriptorum Ecclesiae Collectoribus.

LECT. XI.

De usu sanctorum Patrum.—Qualis fieri possit et debeat usus ss. Patrum.—Quaenam ss. Patrum Opera hunc in finem privato cuique sint eligenda.

LECT. XII.

De iis, quae in lectore ss. Patrum potissimum requiruntur.—De iis, quae in ipsa lectione ss. Patrum praecipue observanda sunt.

PATROLOGIAE PARS ALTERA

PATROLOGIA SPECIALIS

Tractatus I

De temporibus Patrologiae apostolicis

LECT. XIII.

De Patribus Apostolicis.—Nonnisi dubium inter illos locum habent s. Barnabas, s. Hermas et Auctor anonymus Epistolae *ad Diognetum*.—Falso omnino hunc in ordinem relati sunt s. Martialis et s. Dionisius Areopagytæ.—Analysis operum, quae circumferuntur sub nomine Areopagytæ.

LECT. XIV.

S. Clemens Romanus: eius Vita; et Opera certa, dubia et spuria.—S. Ignatius, martyr: scripta s. Ignatii.—Opera horum Patrum editiones praecipuae.

LECT. XV.

SS. Patrum Polycarpi, Papiæ et Quadrati Vitæ, Opera et editiones optimæ.

LECT. XVI.

De sanctis Patribus sæculi II, qui Apostolorum aetatem non attingunt.—SS. Melitho Sardensis, Dionysius Corinthius, Hegesippus et Justinus.—Eorum Vitæ, et Opera indubitata, dubia et supposititia.—Editiones præstantissimæ.

LECT. XVII.

S. Irenæus.—Scripta s. Irenæi.—Editiones.—Cur inter Apostolicos viros ab omnibus Veteribus s. Irenæus recenseatur?

LECT. XVIII.

Scriptores Ecclesiastici praecipui nominis saec. I et II.
—Procorus, Linus et Abdias auctores Martyrologii s. Andree.—Athenagoras, Tacianus Syrus, Aristides, Theophilus, Serapion, Apollonius, Musanus, Modestus et Pantaenus.

Tractatus II

De temporibus Patrologiae sub-apostolicis

LECT. XIX.

De Patribus secundae aetatis.—Ratio, qua hic, licet non tanquam de sanctis Ecclesiae Patribus, agendum est de Tertulliano, Clemente Alexandrino, Origene et aliis similiter.—Tertulliani Vita, Opera, et editiones eius Operum.

LECT. XX.

Clementis Alexandrini et Origenis notitia et Historia literaria.

LECT. XXI.

S. Hippolytus: eius Opera certa, dubia et spuria.—Sanctus Cyprianus: eius Vita.—Epistolae, Opuscula et Tractatus morales s. Cypriani, eiusque Opera dubia.—Editiones.

LECT. XXII.

SS. Dionysii Alexandrini et Dionysii Romani Vitae, Opera et editiones Operum.—S. Gregorius Thaumaturgus: eius Vita, et scripta genuina et dubia.—Editiones selectae.

LECT. XXIII.

Eusebii Caesariensis Vita.—Opera Eusebii historica, exegetica, apologetica et polemica.—Editiones notabiliores.

LECT. XXIV.

S. Hilarius Pictaviensis: eius Vita, et Scripta.—S. Cyrilli Hierosolymitani Vita, et Opera.—Editiones.

LECT. XXV.

S. Athanasius Magnus: eius Vita, labores, persecutiones et exilium.—Opera dogmatica, historica, exegetica et moralia s. Athanasii.—Editiones.

LECT. XXVI.

S. Basilii Magni Vita, et Opera dogmatica, exegetica et ascetica.—Editiones praestantissimae.

LECT. XXVII.

SS. Ephremi, Optati, Damasi, Paciani, Amphiloerii et Phoebadii Vitae, et Scripta certa, dubia et supposititia.—Editiones Operum.

LECT. XXVIII.

Sanctorum Gregorii Nazianzeni et Gregorii Nysseni notitia, et Opera.—Editiones adhibendae.

LECT. XXIX.

S. Ambrosius: eius Vita. — Opera dogmatica, exegetica et moralia s. Ambrosii.—Sermones et Epistolae.—Editiones optimae Operum s. Ambrosii.

LECT. XXX.

S. Epiphanius: eius Vita et Scripta.—Editiones praecipuae eiusdem Operum.

LECT. XXXI.

Scriptores Ecclesiastici praecipui nominis saec. III et

IV.—Minutius Felix, Anatolius, Iulius Africanus, Ausonius, Symmacus Samaritanus, Commodianus, Arquelaus et Lucianus.—Hossius Cordubensis, Lactantius, Philastrius, Dydimus, Arnobius, Victorinus et Iuvenus Hispanus.

LECT. XXXII.

S. Ioannes Chrysostomus: Vita, adversitates, aerumnae atque labores s. Chrysostomi.—Eius Opera: Scripturae divinae explanationes, Homiliae, et Opuscula dogmatica et moralia.—Valde exactae editiones Operum s. Chrysostomi.

LECT. XXXIII.

S. Hieronymi Vita, et Opera scripturaria, polemica et historica.—Epistolae s. Hieronymi.—Editiones speciales.

LECT. XXXIV.

Sulpicius Severus: eius Vita, et Scripta.—S. Paulini Nolanus Vita, et eius Epistolae, Sermo et Poëmata.—Editiones.

LECT. XXXV.

S. Augustinus: eius Vita, conversio, et certamina adversus manichaeos, donatistas et pelagianos.—Libri philosophici; Opera dogmatica, exegetica et moralia, et Epistolae s. Augustini.—Editiones et collectiones commendabiliores.

LECT. XXXVI.

Vita et Scripta ss. Procli et Nili.—S. Cyrillus Alexandrinus: eius Vita, et pro sana fide extremae curae.—Opera apologetica, dogmatico-polemica et exegetica, Epistolae et Sermones s. Cyrilli Alexandrini.—Eius Scripta dubia, spuria et deperdita.—Editiones praecipuae.

LECT. XXXVII.

S. Isidori Pelusiotae Vita, et Epistolae.—S. Petri

Chrysologi Scripta.—Theodoreti Vita, et Opera exegetica, historica et dogmatica, cum Epistolis.

LECT. XXXVIII.

De sancto Leone Magno: eius Biographia, Sermones et Epistolae.—S. Prosperi Aquitani Scripta.—Editiones optimae Operum ss. Leonis et Prosperi.

LECT. XXXIX.

S. Hilarius Arelatensis, s. Eucherius Lugdunensis et s. Maximus Taurinensis.—Eorum Opera.

LECT. XL.

SS. Turibii Asturicensis, Fulgentii Ruspensis et Caesarii Arelatensis Vitae, Opera et Operum editiones.

LECT. XLI.

Scriptores Ecclesiastici praecipui nominis in saec. V et VI ad quintam usque Oecumenicam Synodum.—Prudentius et Sedulius poëtae christiani.—Ruffinus, Socrates, Sozomenus, Cassianus, Vincentius Lirinensis, Vigilius Tapsensis, Idacius, Orosius et Gennadius.—Boetius, Dionysius Exiguus, Ioannes Climacus et Fructuosus Bracarensis.

Tractatus III

De temporibus Patrologiae recentioribus

LECT. XLII.

SS. Gregorii Turonensis et Maximi Abbatis Biographiae et Scripta.

LECT. XLIII.

SS. Leandri Hispalensis et Fulgentii Astigitani Vitae et Opera.

LECT. XLIV.

S. Gregorius Magnus: eius Vita et Opera.—Editiones praestantissimae.

LECT. XLV.

De sancto Isidoro Hispalensi: Vita, Scripta et editiones Operum s. Isidori.

LECT. XLVI.

De sancto Ildephonso Toletano.—Vita et Opera s. Ildephonsi.—Eius editiones Operum.

LECT. XLVII.

Sancti Braulii et Ioannis Taion, Episcop. Caesaraug. Vitae et Scripta.—S. Iuliani Toletani Opera.

LECT. XLVIII.

S. Ioannes Damascenus: eius Vita et Opera.—Editiones praecipuae.

LECT. XLIX.

S. Eulogii Cordubensis Vita et martyrium. — Eius Scripta.

LECT. L.

De sancto Petro Damiano.—Scripta s. Petri Damiani.

LECT. LI.

S. Anselmus Cantuariensis: eius Vita, et Opera genuina, dubia et supposititia.—Editiones selectae.

LECT. LII.

Sancti Bernardi Vita et Opera.—Editiones commendabiles.

LECT. LIII.

Scriptores Ecclesiastici praecipui nominis a Concilio V generali ad sanctum Bernardum, qui novissimus Patrum vocari consuevit.—Venantius Fortunatus, Sophronius, Ioannes Moschus, Beda et Isidorus Pacensis.—Alcuinus, Rabanus Maurus, Hincmarus, Anasthasius Bibliothecarius et Photius.—Simeon Metaphrastes, Luitprandus, Gerbertus, Lanfrancus, Theophilactus, Sigebertus, Anselmus Lucensis, Rupertus Abbas et Gratianus.

Tractatus IV

De temporibus Patrologiae recentissimis

LECT. LIV.

S. Raymundi de Pennafort, Barcinonensis, Vita, et Opera canonica et moralia.

LECT. LV.

De s. Thoma Aquinate.—Philos-Theomophica sancti Thom. Scripta.—Opera theologica.—Exegetica in Scripturam Sacram s. Thom. Scripta.—Opuscula varia.—Opera incerta.—Praestantissimae editiones.

LECT. LVI.

S. Bonaventura: eius Vita.—Scripta sancti Bonaventurae praecipua, et optimae editiones.—Sancti Antonini elogium, et Opera.

LECT. LVII.

S. Doctoris Francisci Salesii Biographia, et Opera.—Editiones.

LECT. LVIII.

S. Alphonsus de Liguorio, Doctor Ecclesiae.—Eius Vita, Opera et editiones Operum.

LECT. LIX.

Scriptores Ecclesiastici praecipui nominis qui, dum ea docent quae a Patribus acceperunt, eorum veluti in cathedram sunt subrogati:—Petrus Lombardus, Alexander Halensis, Albertus Magnus, Rogerius Baco, Petrus Paschasius, Duns Scotus, Vincentius Ferrer, Taulerus, Raymundus Lulius, Gerson, Bernardinus Senensis et Thomas a Kempis.

LECT. LX.

Brevis notitia Scriptorum et Theologorum qui inde a Concilio Tridentino, praesertim in Hispania nostra, flourerunt.

DE PATROLOGIA

ISAGOGAE

LECTIO I.

Theologia Patristica.—Patrologia.—Differentia Patrologiam inter et Patristicam.—Patrologiae munus, necessitas et utilitas.—De Patrologiae divisione seu speciebus.

1.—Theologia, seu *scientia Religionis, tum rationis, tum praesertim revelationis ope acquisita*, praeter generales divisiones in naturalem et supernaturalem, in speculativam et practicam, in positivam et scholasticam, in asceticam, mysticam et pastoraalem, aliasque notissimas ratione originis, vel materiae, aut methodi, distinguitur etiam, habita ratione fontium ⁽¹⁾ objectique specialis, quod suscipit investigandum, in exegeticam, symbolicam, liturgicam, historicam, synodicam et *patristicam*. Haec ultima, principia sive argumenta ex scriptis ss. Patrum depromit.

Theologia Patristica definiri potest: *Disciplina theologica, quae ex scriptis ss. Patrum eruit quae ad fidem, mores et disciplinam spectant, eaque in iustum redigit ordinem* ⁽²⁾.

2. Apparatum quemdam exigit Patristica ad sanc-

(1) Zaccaria, *Thesaur. Theolog.* tom. I, diss. 1.

(2) Fessler, *Inst. Patrol.* tom. I, p. 1.

torum Patrum rectum in Theologia usum instituentium. Apparatum hunc, id est, media et subsidia, quae iuvant ad doctrinam Patrum facilius intelligendam, et ad principia ex ea eruenda, exhibet *Patrologia*.

Patrologiam vocamus *scientiam, quae auctoritatem ss. Patrum in quaestionibus theologicis decernit, eorumdem exactam operum dat cognitionem, regulasque tradit ad authenticam, genuinitatem et sensum librorum investigandum*.

3.—In qua definitione sequentia adnotantur:

a) Sanctos Patres extrinsecus sumptos, id est, vitae modo et omnibus quae sunt in specie posita, obiectum existere proprie dictae Patrologiae; intrinsicus tamen, per summa capita, quatenus doctrina eorum, nutrimento abundans, scientifice accommodatur Theologiae Sacrae tanquam medium quo theologus ad disciplinae suae aedificium construendum utitur, materiam praestare Theologiae Patristicae. Vegetabilium ad exemplum, botanici in studium ex alia parte, pharmacopolae ex alia, quatenus illi rem, et naturam, characteres, classemque herbarum pertractant, isti autem substantiam succumque in medicamentum persequuntur; ita differunt Patrologia et Patristica inter se, ratione obiecti. Amico tamen nexu et mutua relatione iunguntur: Patrologia instructus supponitur Theologiae Patristicae discipulus, eamque ad manum habere debet.

b) Munus esse Patrologiae docere nos auctoritatem ss. Patrum in quaestionibus theologicis; distinctionem operum genuinorum a dubiis et spuriiis; modumque removendi atque solvendi difficultates, quae obviae esse solent in lectione et usu ss. Patrum.

c) Patrologiam apprime utilem, immo plane necessariam esse ad Theologiae studium absolvendum. Nam ss. Patres, venerabiles religiosarum traditionum testes et custodes, sacrarum Scripturarum interpretes excellentissimi, humana quoque sapientia pleni, Theologiae, naturam, habitum, ingeniumque verae scientiae subministrant; et huius tam salutaris sapientiae cognitio et exercitatio, si ab uberrimis divinarum Litterarum, summorum Pontificum et Conciliorum, etiam a ss. Patrum fontibus dimanant. Iam vero ad Patres securius et utilius perlegendos et explicandos adiumentum maximum affert Patrologia, quae est veluti manuductio tironis ad lectionem assiduam rectumque usum operum ss. Patrum.

Sic Gregorius IX olim alloquebatur ⁽¹⁾ magistros Theolog. Parisiens.: «Praesentium vobis auctoritate mandamus et districte praecipimus quatenus.... sine fermento mundanae scientiae doceatis theologicam puritatem, non adulterantes verbum Dei... Sed contenta *terminis a Patribus constitutis*, mentes auditorum vestrorum fructu coelestis eloquii saginetis, ut foliis verborum semotis limpidas aquas et puras, tendentes ad hoc principaliter, ut vel fidem adstruant vel mores informant, hauriant de fontibus Salvatoris, quibus refecti interna crassitudine delectentur.»

Et S. P. Pius IX ad omnes totius orbis Episcopos scripsit ⁽²⁾: «Nihil vobis antiquius, nihil potius esse debet, quam omni opera, solertia, industria Clericorum Seminaria ex Tridentinorum Patrum praescripto instituere,.... ac intentissimo studio continenter advigilare, ut inibi iuniores clerici.... sacris potissimum

(1) Non. Jul. 1223 (Denz. 379, ap. Hettinger, p. II, l. III, s. 3.^a)

(2) *Encyclic. Epist.* 9 Nov. 1846.

scientiis iusta catholicam doctrinam ab omni prorsus cuiusque erroris periculo alienis, et Ecclesiae traditionibus et *Sanctorum Patrum Scriptis*.... sedulo ac penitus excolantur, quo habere possitis navos atque industrios operarios, qui ecclesiastico spiritu praediti ac studiis recte instituti valeant in tempore Domini cum agrum excolere ac strenue proeliari proelia Domini.»

4.—Patrologia dicitur vel *generalis* vel *specialis*, prout circa illustrationem eorum, quae de ss. Patribus universim acceptis scitu necessaria sunt, versatur, vel circa uniuscuiusque Patris biographiam, tempus, officium, characterem, scripta genuina et dubia, ac demum editiones Operum praestantiores.

Specialis dividitur, ratione Chronologiae patristicae, in tres epochas, sive periodos respondententes temporibus diversis, quibus florere ss. Ecclesiae Patres. Epochā 1.^a ab aetate apostolica se porrigit usque ad s. Irenaeum († 202);—2.^a a s. Irenaeo ad quintam usque oecumenicam Synodum (anno Christi 553);—3.^a ad hac oecumenica Synodo ad sanctum usque Bernardum.—Addere tamen opportunum videtur *quartam* et ultimam epocham, post s. Bernardum inchoandam, descendentemque usque ad s. Alphonsum de Liguorio ut Doctores Ecclesiae novissimi intra Patrologiae ambitum contineantur.

LECTIO II.

Historiae Patrologiae parva synopsis.

5.—Patrologia scientifica, seu methodica, germinare incipit in saeculo XVIII; licet ab aevo anti-

quissimo de singulorum Patrum vita et scriptis ageretur pluribus ab auctoribus. Ast Theologiae Patristicae praeparatio seu introductio cum sit, latiori sensu sumpta, Patrologia synchrona existit totius Theologiae disciplinae, eiusque historia cum historia Theologiae quodammodo confunditur.

Eusebius Caesariensis Episcopus, in *Historia Ecclesiastica*, ad annum Christi 324, ecclesiasticos Scriptores eorumque libros recenset, et innumera fere monumenta ss. Patrum primaevae aetatis operi suo inseruit, sicque ab interitu servavit. *Sanctus Hieronymus* scripsit librum *De illustribus viris* ab Apostolis ad annum usque 410, inter praestantissimas ac utilissimas Patrologiae fontes notatu dignum, in quo 135 capitibus totidem auctorum ecclesiasticorum nomina, vitam, scripta, incipiens a Petro Apostolorum principe atque in se ipso desinens, brevi exhibet conspectu. *Gennadius Massiliensis*, s. *Isidorus Hispalensis* et s. *Ildephonsus Toletanus*, illius maximi Doctoris vestigia sequentes, huius disciplinae cultores eximii fuerunt.

Photius, graecus, ingentem scripsit (866) Bibliothecam, in qua non modo singulorum auctorum libros, sed et librorum capita, et capitum argumenta refert. *Sigebertus Gemblacensis* Chronologiam ss. Patrum et Scriptorum ecclesiasticorum texuit usque ad annum 1112; et *Trithemius* de 970 auctoribus ecclesiasticis, inter quos Patres omnes enumerantur, mentionem habuit, ad annum usque 1494, in suo opere de *Scriptoribus Ecclesiasticis generatim*. *Antonius Posserinus* edidit insuper *Apparatum sacrum et historicum*, tres in tomos distributum, in quo ecclesiasticos Scriptores fere omnes, tam veteres quam recentiores, ordine possuit alphabetico.

6.—Post celebratum Concilium Tridentinum cessant catalogi, et incipiunt editiones, collectiones, interpretationes Operum ss. Patrum, et usus artis Criticae in Patrologia.

Iacobus Gillotius operum ss. Ambrosii et Hilarii Pictaviensis editione clarus ⁽¹⁾; *Marianus Victorius* editor elegantissimus operum s. Hieronymi ⁽²⁾; *Petrus Franciscus Zinus* plurium Patrum graecorum latinus interpres ⁽³⁾; *Petrus Chacon*, toletanus, relinquens *Annotationes* quamplurimas in *Arnobium*, in *Octavium Minucii Felicis*, in *Ioannis Cassiani opera*, in *Tertullianum*, et in *ll. 20 Etymologiarum* s. Isidori ⁽⁴⁾; *Turrianus* ss. PP. opuscula plura e tenebris eruens ⁽⁵⁾; *Ambrosius Morales*, cordubensis, luci publicae dans opera *Div. Eulogii* ⁽⁶⁾; *Gundisalvus Marinus Ponce de Leon*, *Ioannes Grial*, *Vossius*, *Ducaeus*, *Sirmondus*, *Mauguin*, *Cotelerius*, et alii in operibus Patrum edendis, censendis, illustrandis, horumque operum textu emendando adhibuere diligentiam.

Quamdā utilitatem ad Patrum opera intelligenda afferre potuerunt, saec. XVII in finem, Nicolaus de Mortier in libro *Etymologiae sacrae graecolatinae* ⁽⁷⁾, et *Bonaventura* (Natalis) d' *Argonne*, in opere inscripto ⁽⁸⁾ *De optima methodo legendorum Ecclesiae Patrum opusculum*, in quatuor partes distributum: in p. 1.^a agitur de auctoritate Patrum; in 2.^a recensentur res necessariae ad Ecclesiae Patres utiliter legendos; in

(1) Paris. 1568, T. 3 in fol.

(2) Romae, 1565-72: 9 vol. in fol.

(3) Hurter: *Nomenc. Liter.* I, pag. 69.

(4) Nicol. Ant. *Bibl. Nova Hisp.* 2, 179.

(5) Backer III, 716.

(6) *Hispan. illust.* IV, 213.

(7) Romae, 1703, in fol.

(8) Parisiis, 1697, in 12.º; prodiiit etiam latine Taurini, 1742.

3.^a exponitur ordo et methodus, qua Patres Ecclesiae magno cum fructu legi possint; in 4.^a disseritur de usu Patrum. En initium Patrologiae stricte talis.

7.—In ultima christianae Theologiae historiae epocha, ac proinde novissima historiae Patrologiae in periodo, viros non paucos reperimus qui de Patribus bene meruerunt, inter quos Ioan. *Salinas*, neapolitanus; Bernardus *Pez*, germanus; Petrus *Constantius*, Iulianus *Garnier* et Edmundus *Martene*, galli; Paulus *Galeardus*, Angelus Maria *Quirinus* et fratres *Ballerini*, itali; *Forster*, bavarus; *Vidal*, matritensis, et *Noguera*, valentinus, sunt praecipui.

Institutiones Patrologiae, sat tenues tamen, conscripserunt *Wiest*, ⁽¹⁾ Macarius a s. *Elia*, ⁽²⁾ Guillelmus *Wilhelm* ⁽³⁾ et Bonifacius *Schleichert* ⁽⁴⁾. *Prileszki*, hūngarus, edidit (1757) *Notitiam ss. Patrum* qui duobus primis seculis floruerunt, posteaque (1761-1766) *Acta et Scripta ss. Cypriani, Theophili, Irenaei, Iustini, Gregorii Naz., Dionysii Alexandr., Methodii, Cornelii, Firmiliani, Pontii, Victorini et Leonis Magni*, omnia in summam redacta et proloquiis et annotationibus illustrata; Dominicus *Schramm*, bambergensis, *Analysim operum ss. Patrum* et Scriptorum ecclesiasticorum ⁽⁵⁾, et Philippus *Steyer*, friburgensis, collegit et commentariis illustravit *Medullam Operum aliquorum Patrum*. Franciscus Antonius de *Lorenzana* curavit splendidissimam editionem *Operum Patrum Toletanorum* ⁽⁶⁾; Franciscus A. *Gonzalez*, An-

(1) 1795, in 8.º

(2) Graecii, 1785 (edit. 3.^a)

(3) *Patrologia ad usus academicos*. Friburgi-Brisgoiae, 1775.

(4) Pragae, 1777.

(5) Augustae 1780-96, t. 18 in 8.º

(6) Matriti, 1782-85, t. 3, in f.

dreas Marc. *Burriel* et Carolus *Serna Santander*, docti hispani, de ss. Patribus, eorum operibus, editionibus, subsidiis, alia et alia ratione, scribere instituerunt ⁽¹⁾: omnes tamen eruditione et iudicio critico superavit Faustinus *Arevalo* S., J. ita ut una consentiensque vox sit apud patrologos, Arevalum, in auctoribus illustrandis, priores interpretes fere inutiles reddidisse, posterioribusque, si qui venturi sint, spei parum reliquisse novi aliquid conficiendi ⁽²⁾.

Praeterea D. *Tobenz* scripsit (1819) operam hoc titulo: «Institutiones usus et doctrinae PP. praelectionibus acc. accommodatae» ⁽³⁾; *Annegarn* (1839) «Tractatus Patrologicos» ⁽⁴⁾; D. M. *Permaneder* «Bibliothecam Patristicam» ⁽⁵⁾. Ios. *Fessler*, vir admodum eruditus, huiusque theologiae disciplinae clarissimus cultor, protulit «Institutiones Patrologiae» ⁽⁶⁾, propter auctoris scientiam, vastamque venerandae antiquitatis notitiam summopere commendabiles. Denique *Möehler* et *Alzog*, in Germania, Michael *Sanchez* et Michael *Yus*, in Hispania nostra, inter recentiores, Patrologiae nomen suis praeclarissimis quidem inscripserunt lucubrationibus.

Magno semper apud catholicos in pretio, praesertim post tridentinam synodum, studium Patrum fuit; in praesensque *Patrologia* vehementer colitur maxime cum aliqui e protestantibus ipsis ⁽⁷⁾, uti *stricti evangelici*, quos vocant, ac magis etiam anglicani oxonienses ad illius cultum se dederint.

(1) Vid. Mign. *Patrol. lat.* 84.

(2) Hurter *Ibid.* t. III, p. 605.

(3) Vindobonae (*Editio emend.*).

(4) Munster.

(5) Landishuti, 1841, 2 tom.

(6) Oeniponte, 1850, 2 tom.

(7) Perrone *Hist. Theolog.*

LECTIO III.

De notione ss. Patrum.—Quinam ss. Patrum nomine intelligantur, et quibus notis ab aliis secernuntur ecclesiasticis scriptoribus.—Criteria, quibus dignoscuntur ss. Patres.—Doctores Ecclesiae quinam sint dicendi.—Scriptores Ecclesiastici.—Catalogus triplex et Doctorum Ecclesiae, et ss. Patrum, et Scriptorum Ecclesiasticorum praecipui, inter antiquos, nominis.

8.—*Patrum Ecclesiae* nomen multiplices acceptiones habet.—1.º Prima est *latissima*, et designat Apostolos, primariosque Ecclesiae pastores, speciali lumine a Deo perfusos, ac insigni sanctitate conspicuos, qui Ecclesiae plantandae et sua doctrina excollendae sedulo magis allaborarunt: sic dicuntur eius fundamenta ⁽¹⁾.—2.º Secunda est *communis*; dum Patres Ecclesiae vocantur ii omnes docti viri, quocumque modo Ecclesiam faventes, seu vitam animae intra corpus Christi mysticum instituentes, aut voce, aut libris ad posteros transmissis; et hoc sensu Patres Ecclesiasticos saepe dicimus Episcopos in Conciliis, maxime oecumenicis, congregatos; scriptores post Apostolorum tempora celebratissimos; veteres abbates, qui monasteriis erant praepositi, aliosque eruditos sacerdotes nonnunquam instruentes populos in catholica fide.—3.º Tertia acceptio est *stricta*, theologica, et prout hic Patrum Ecclesiae nomen sumitur, cum

9.—*Ecclesiae Patres* vocamus eos *Traditionis testes*, *scientiaeque divinae magistros*, *qui antiquitate, sanctimonia, et doctrina in asserendis ac vindicandis dogmatibus*

(1) *Epist. ad Ephes. 2.*

famam ita adepti fuerunt, ut gravissimo, sanctissimoque Patris nomine eos donavit Ecclesia catholica.—Duo in Patribus apprime secerni debent: unum constituunt ex mediis generalibus, quibus transmissa est primitiva dogmatica traditio, tutoque cognosci potest; et fidei depositum, necnon Ecclesiam quam Christus suo acquisivit sanguine, viva voce et scriptis contra obstrepentes defenderunt. «Interdum enim Patres suis in operibus se testes exhibent traditionis ac doctrinae Ecclesiae, quae, aetate qua quisque floruit, obtinebat; interdum vero disputatoris ac theologi partes sustinent, qui fidei articulos enarrant, tuentur, ac multiplici ratione vindicant, doctrinam etiam Ecclesiae illustrant, consecutiones deducunt, comparant, modum denique quo eadem doctrina ab ipsis subiective concipiebatur, tradunt, uti a doctoribus nostris theologiae explanatoribus fieri solet» ⁽¹⁾.

10.—*Notae* seu characteres extrinseci, quibus sancti Patres ab aliis secernuntur ecclesiasticis scriptoribus sunt:

a) *Eminens doctrina.*—Id muneris est pro ss. Patribus purgare, illuminare et perficere fidelium animas, iuxta illud Mathei ⁽²⁾: *Vos estis sal terrae... vos estis lux mundi*; requiritur proinde ut ss. Patres luceant sapientia sua. *Hos*—aiebat s. Augustinus ⁽³⁾—*ab Oriente et Occidente congregatos vides, non in locum quo navigare cogantur homines, sed in librum, qui navigare possit ad homines... Quod invenerunt in Ecclesia, tenuerunt; quod didicerunt, a Patribus acceperunt,*

(1) Perrone, *De Locis*, p. II, sect. II, c. 2.

(2) V, 13.

(3) *C. Jul.* II, 9-10.

hoc filiis tradiderunt. Magistri considerantur: munus hoc sanam penes ipsos exigit doctrinam.

b) *Insignis vitae Sanctitas.*—Legitur, Math. V, 16: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona.* Et vers. 19: *Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno coelorum: qui autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno coelorum.* Sicut patres corporales et verbo et exemplo liberos instituere debent, ita et Patres Ecclesiae ⁽¹⁾ non solum fideles omnes doctrina salutis scriptis praeclare imbuere, sed et insigni virtutum exemplo, ut eorum institutio perfecta dici queat, eosdem perducere debent ad salutem.

c) *Competens antiquitas.*—Scriptum est in Deuteronomio ⁽²⁾: *Interroga Patrem tuum, et annuntiabit tibi; maiores tuos, et dicent tibi.* Nec mirum; pater spiritualis gignit in Christo filios, iuxta illud ⁽³⁾: *Nam si decem millia paedagogorum habeatis in Christo, sed non multos Patres: nam in Christo Iesu per Evangelium ego vos genui;* et de facto, pater filium debet antecedere.

Sufficit tamen ad antiquitatem aliquorum saeculorum numerus, si accedat Ecclesiae auctoritas, maxime cum aetas senectutis, texte Scriptura ⁽⁴⁾, sit vita immaculata.

Olim quidem episcopi sive presbyteri haud adeo multo tempore antea defuncti, doctrina et sanctitate illustres, mox inter ss. Patres numerabantur, imo paucis post obitum annis jam honorifico hoc titulo quandoque insigniti fuere: sic s. Cyrillus Alexandrinus

(1) Fessler. *Inst. Patrol.* I, 24.

(2) XXXII, 7.

(3) I Cor. IV, 15.

(4) Sap. IV, 9.

a. 444 mortuus jam a. 451 ss. Patribus annumeratus est ⁽¹⁾.

S. Bernardus «ultimus inter Patres» vocari consuevit. Quamvis autem aevum ss. Patrum communi fere eruditorum consensu ita statuatur; rectius tamen s. Thomas, s. Bonaventura, s. Petrus Damianus, sanctus Franciscus Salesius et s. Alphonsus Maria de Liguorio, publico Ecclesiae testimonio Doctores Ecclesiae declarati, novissimum agmen ss. Patrum claudere videntur.

d) *Declaratio Ecclesiae*.—Sic ad rem loquitur D. Thomas ⁽²⁾: «Ipsa doctrina catholicorum doctorum ab Ecclesia catholica auctoritatem habet; unde magis standum est auctoritati Ecclesiae, quam auctoritati vel Augustini vel Hieronymi vel cuiusdam doctoris.» Et Vincentius Lirinens. in Common. c. 29, ita se habet: «Concilium Ephesinum, cum de sanciendo fidei regulas disceptaretur.... universis sacerdotibus, qui illo ducenti fere numero convenerunt, hoc catholicissimum, fidelissimum atque optimum factu visum est, ut in medium *sanctorum patrum sententiae* proferretur, quorum *alios martyres, alios confessores, omnes vero catholicos sacerdotes fuisse et permansisse constaret*; ut scilicet rite atque solemniter ex eorum consensu atque decreto antiqui dogmatis religio confirmaretur, et profanae novitatis blasphemia condemnaretur.» Expedit ut illum sciat Ecclesiae unanimem Patrum consensum, et ipsos consulendos Patres suos certo cognoscat: nec potest pro certo cognoscere illos, nisi prius eos probaverit, et ut tales habendos esse iudicaverit, vel usu declaraverit.

(1) S. Leo M. ep. 165, et *Conc. Chal.* Act. II et IV.

(2) 2.^a 2.^{ae} q. 10, a. 12.

11.—«Quodsi sancti Patres Ecclesiae approbatione constituuntur—ait Ios. Fessler—quaeritur unde approbatio ista sit petenda. Generatim approbatio isthaec fieri potest triplici modo, vel per Ecclesiam universam in Concilio oecumenico congregatam, vel per Summum Pontificem, visibile caput Ecclesiae et doctorem omnium Christianorum, vel denique per consensum Ecclesiae dispersae. Ex triplici hoc principio criteria sequentia promanant:

I. Sancti Patres ab Ecclesia approbati habendi sunt quicumque tanquam ss. Patres allegantur in Conciliis oecumenicis.

II. Sancti Patres ab Ecclesia approbati habendi sunt omnes illi, quos Summi Pontifices ut tales in publicis monumentis Ecclesiae propositis seu de fide tractantibus agnoverunt.

III. Agnoscendi sunt tanquam ss. Patres ab Ecclesia approbati, qui in Martyrologio Romano venerationi fidelium proponuntur ceu *sanctitate et doctrina insignes*.

IV. Merito quoque ss. Patribus ab Ecclesia approbatis accensentur ii, quorum scripta olim publice in sacris conventibus post s. Scripturam legi consuevere.

V. Denique, inter ss. Patres ab ipsa Ecclesia approbatos poni merentur, qui ab insigni quodam Ecclesiae Patre, quam tota semper et ubique venerata est Ecclesia, in disquisitione dogmatica ss. Patrum nomine prolati sunt, ut ex eorum doctrina Ecclesiae doctrina patefieret.

Regulae tres posteriores, uti accuratius consideranti facile patet, consensum Ecclesiae, singulae propria quadam ratione, exhibent ⁽¹⁾. »

(1) Sic ad litteram Fessler *Instit. Patrolog.* I, pag. 26-29.

12.—*Doctores*, generatim loquendo, vocantur ii omnes, qui insigni doctrina, scriptis praesertim pervulgata, in Ecclesia floruerunt. Doctorum mentio habetur

a) In Act. Apostolorum ⁽¹⁾: *Erant autem in Ecclesia, quae erat Anthiochia, Prophetae et Doctores, in quibus Barnabas, et Simon.... et Lucius.... et Manahen.... et Saulus.*

b) Mentio pariter Doctorum habetur in libris sanctorum Patrum. Sanctus enim Cyprianus, *ep. 24*, quae est *ad Clerum Carthaginensem*, in qua recenset eos qui fuerant in Clerum cooptati, ait: *Optatum constituimus Doctorem audientium.*

Horum alii sunt *Doctores in Ecclesia*, seu de Ecclesiae catholicae gremio, et ab Universitate vel Academia a Pontifice maximo approbata Doctoris gradu rite donati; alii sunt *Doctores Ecclesiae*, scilicet: *Viri eminentis simul doctrinae et sanctitatis, qui speciali honoris titulo Ecclesiae Doctores nuncupantur, eo quod publico ipsius Ecclesiae testimonio pro talibus agniti et declarati fuerint* ⁽²⁾.

Ad constituendum Ecclesiae Doctorem tria sunt necessaria: *eminens scientia, insignis vitae sanctitas et Declaratio Ecclesiae*.—1.º De doctrina requisita in Ecclesiae Doctoribus exigitur verificari posse ea, quae Bonifacius VIII asseruit ⁽³⁾: «quod videlicet per eam errorum tenebrae fuerint profugatae, obscura fuerint dilucidata, dubia declarata, Scripturarumve aenigmata reserata.»—2.º Quantum ad pietatem, ut impleatur quod dictum est ab Augustino ⁽⁴⁾: «Exce-

(1) c. XIII, v. 1.

(2) Schoupe *Ibid.*

(3) In cap. *Gloriosius* de Reliq. et Ven. Sanct. in sexto.

(4) In Ps. 71.

lenti sanctitate eminentes in Ecclesia montes sunt, qui idonei sunt et alios docere;» iuxta illud Isidori Hispalensis ⁽¹⁾: «Qui in erudiendis atque instituendis ad virtutem populis praeerit, necesse est ut in omnibus sanctus sit, et in nullo reprehensibilis habeatur.... cunctosque ad bonum opus et doctrina et opere provocet.»—3.º Declaratio Ecclesiae accedere debet, speciali modo, quippe ad illam tantum spectat conferre honoris gradus et dignitates; cum non omnis Pater nuncupetur Doctor Ecclesiae, secundum illud ⁽²⁾: *Numquid omnes Apostoli? Numquid omnes Prophetæ? Numquid omnes Doctores?*

Animadvertendum prodest, non esse confundendas compellationes *Patrum* et *Doctorum*. Series sanctorum Patrum certo saeculorum spatio continetur, certisque viris concluditur; at de Doctoribus id affirmandum non est, quorum nec aetas neque numerus est definitus: Doctores enim semper in Ecclesia futuri. Hi declarantur ut tales ab Ecclesia vel in Conciliis generalibus, vel in singulari Constitutione hac de re emissa, vel proprio Officio ⁽³⁾ Doctorum alicui eorum concesso, et universae Ecclesiae praescripto.

13. *Ecclesiastici Scriptores* vocantur illi, qui Ecclesiam aliquo modo scriptis suis aedificarunt, etiamsi sanctitate non fulserint. A Scriptoribus ecclesiasticis probe sècerni debent *Scriptores Christiani*, sive

(1) Lib. 2 *Offic. ad s. Fulgent. c. V.*

(2) II Corinth. XII, 29.

(3) Ad rem Bened. XIV docet:

«Statuendum esse videtur: 1.º individuum praecessisse concessionem tituli Doctoris concessioni Officii et Misae sub eodem titulo in universa Ecclesia quoad Sanctos tantum Gregorium Papam, Ambr., Augustin., Hieronym., Thom. de Aq., et Bonavent.; 2.º alios in universa Ecclesia eundem cultum habere, quamvis nulla praecesserit for-

Theologi scholastici, sive Canonistae. De his Patrologia non agit; sed in illis, saltem principalioribus ac sanctorum Patrum coetaneis, sese occupat haec disciplina, prout subsidium Scriptores ecclesiastici praesant ad ss. Patres recte intelligendos.

14.—Quoniam autem Patrologo notitiam Doctorum Ecclesiae, ss. Patrum et Scriptorum ecclesiasticorum ante oculos habere necessarium est, elenchum sive Catalogum triplicem subiungimus, una cum chronologia patrologica, ut nostra fert opinio, magis exacta.

malis declaratio admissionis ipsorum inter Ecclesiae Doctores, qui sunt ss. Ioan. Chrysost., Greg. Nazianz., Anselm., Isidor. et Petr. Chrysol.; 3.º nonnullos alios Santos in universa Ecclesia, nulla quoque praevia formali declaratione, quemdam cultum obtinere sub titulo Doctoris, sed sine Anthipona, et tantum, vel cum Evang. et Orat. uti est s. Hilarius; vel cum Antiphona tantum uti sunt ss. Athanasius et Basilius; 4.º Sacram Congr. titulum hunc Doctoris aliquando concessisse pro Officiis recitandis in aliquibus dioecesibus... in sequelam antiquae immemorabilis possessionis cultus cum titulo Doctoris (et positis requisitis sanctitatis et eximiae doctrinae) pro qua re faciunt exempla ss. Leandri et Fulgentii; 6.º ss. Ignatium, Irenaeum et Cyprianum habentes requisita Doctorum non coli tamquam doctores, sed tamquam Martyres, cum nunquam separetur Officium Doctoris ab Officio Confessoris; et 7.º s. Antoninum Archiepiscopum Florentinum coli in universa Ecclesia tamquam Confessorem Pontificem, non tamquam Doctorem, quamvis in bulla Canonizationis, sub Clemente VII, facta fuerit in eius honorem concessio in universa Ecclesia Officii Doctoris, *velut pro uno Confessore Pontifice, et Doctore tam publice, quam privatim*: idque, quia ad recitationem in universa Ecclesia non sufficit concessio, quae fit in bulla Canonizationis, sed nova requiritur declaratio.... Alexander III in Missa, quam de s. Bernardo celebravit in ipsa eius canonizatione, Evangelium recitavit, quod solis Doctoribus Sanctis assignatur ex Math. cap. 5: «Vos estis sal terrae» et disserte Innocentius III idem elogium confirmavit in *Collecta* a se composita, in qua *Beatus Bernardus Abbas et Doctor egregius* appellatur,» (Ben. XIV *De beatif. Sanct.* l. 4. par. 2, c. 12).

I.-Catalogus Doctorum.

GRAECI	LATINI
Maximi	Egregii
§. Athanasius. §. Basilus. §. Gregorius Nazianzenus. §. Ioannes Chrysostomus. §. Ignatius. §. Irenaeus. §. Cyrillus. §. Gregorius Nyssenus. §. Theophilus. §. Cyrillus Hierosolym. §. Proculus. §. Ambrosius. §. Hieronymus. §. Augustinus. §. Gregorius Magnus. §. Hilarius Pictaviensis. §. Petrus Chrysologus. §. Leo Magnus. §. Fulgentius. §. Leander. §. Isidorus Hispalensis. §. Petrus Damianus. §. Anselmus. §. Bernardus. §. Thomas. §. Bonaventura. §. Antoninus. §. Franciscus Salesius. §. Alphonsus de Liguorio.	Novissimi.

II.-Catalogus ss. Patrum.

Tempor. Apostolicis vel quasi-apostolicis.		Ecclesiae Orientalis.		Ecclesiae Occidentalis.		Chronologia (1)	
S. Barnabas.		S. Ignatius.		S. Hermas.		83	
		<i>S. Dionysius Areopagita</i> (?).		S. Clemens Romanus.		95	
		S. Papias.				100	
		S. Quadratus.				107	
		S. Polycarpus.				120 ?	
		S. Iustinus.				120	
		S. Melito.				126	
		S. Dionysius Corinthius.				167	
		S. Hegesippus.				167	
						170	
						174	
						180	
						202	
				S. Irenaeus.			

Tempor. Apostolicis
vel
quasi-apostolicis.

DOCTORES ECCLESIAE

(1) Numerus indicat annum obitus.
(2) Vid. *Lect. XIII.*

	Ecclesiae Orientalis.	Ecclesiae Occidentalis.	Chronologia
Tempor. sub-Apostolicis.	<i>Clemens Alexandrinus</i> (4).		216
		<i>Tertullianus</i>	220
		S. Hippolitus.	245
		S. Cornelius.	252
	<i>Origenes</i>		254
		S. Cyprianus.	258
	S. Dionysius Alexandr.		265
	S. Gregorius Thaumaturgus.		270
		S. Dionysius Romanus.	272
	S. Methodius.		312
	<i>Eusebius Caesariensis</i>		340
	S. Eustathius.		360
		S. Hilarius Pictaviensis.	368
	S. Athanasius.		373
		S. Phoebadius.	374
	S. Ephrem Syrus.		378
	S. Basilus.		379
		S. Optatus.	380
		S. Damasus.	384
	S. Cyrillus Hierosol.		386
	S. Gregorius Nazianzenus.		390
		S. Pacianus.	390
	S. Gregorius Nyssenus.		394
	S. Amphiloehius.		394
		S. Ambrosius.	397
		S. Martinus Turonensis.	401
	S. Epiphanius.		403
	S. Ioannes Chrysostomus.		407
		S. Hieronymus.	420
		<i>Salpicius Severus</i>	420
		S. Augustinus.	430
	S. Isidorus Pelusiota.		431
		S. Paulinus Nolanus.	432
	S. Nilus.		440
	S. Cyrilus Alexandr.		444
	S. Proculus.		446
		S. Hilarius Arelat.	449
		S. Petrus Chrysologus.	450
		S. Eucherius.	451
	<i>Theodoretus</i>		458
		S. Leo Magnus.	461
		S. Prosper Aquitanus.	463
		S. Maximus Tauronensis.	465
		S. Nicetas.	480
		S. Turibius Asturicensis.	481
		S. Fulgentius Ruspensis.	533
		S. Caesarius Arelatensis.	542

(1) Hunc et alios Scriptores Ecclesiasticos praestantissimos, qui aliqua ratione Ecclesiam suis scriptis aedificaverunt, etiamsi sanctitate non fulserint, in Catalogo Patrum includere docet nos Patrologia.

	Ecclesiae Orientalis.	Ecclesiae Occidentalis.	Chronologia
Temp. recentioribus.		S. Gregorius Turonens.	595
		S. Leander.	600
		S. Gregorius Magnus.	604
		S. Isidorus Hispalens.	636
		S. Braulius Caesarang.	651
		S. Eugenius Tolet.	657
		S. Fulgentius Astigitanus.	658
	S. Maximus Abbas.		662
		S. Ildephonsus.	667
		<i>Ioannes Taion.</i>	672
Temp. recentissimis.		S. Iulianus Toletanus.	690
	S. Germanus.		733
	S. Ioannes Damascenus.		754
		S. Eulogius Cordubensis.	859
		S. Petrus Damianus.	1071
		S. Anselmus Cantuariensis.	1109
		S. Bernardus.	1153
		S. Thomas.	1274
		S. Bonaventura.	1274
		S. Raimundus de Pennafort.	1275
(1)		S. Antoninus.	1459
		S. Franciscus Salesius.	1622
		S. Alphonsus de Liguorio.	1787

III.—Catalogus Scriptorum Ecclesiae, praecipui nominis, ss. Patrum synchronorum,

	Ecclesiae Orientalis.	Ecclesiae Occidentalis.	Chronologia
Temp. Apostol. vel quasi-Apost.	Procorus.	(Presbiteri Eccles. Acaiae.	
	Linus.		
	Abdias.		
	Aristides.		126
	Athenagoras.		168
	Theophilus Antiochen.		168
	Symmachus.		169
	Tacianus Syras.		172
	Modestus.		176
	Musanus.		177
	Miltiades.		180
	Pantaenus.		184
	Serapion.		189
		Appolonius Senat.	192
		Caius.	205

(1) De his Patrologia recte agit, quia alii *Doctorum Ecclesiae* titulo honorantur, alius veluti Pater existit illius Theologiae practicae partis, quae *Iuris Canonici* nomine vocatur.

Temporibus sub-Apostolicis.	Ecclesiae Orientalis.	Ecclesiae Occidentalis.	Chronologia
		- Julius Africanus. - Minutius Felix. - Stephanus, papa.	220 229 257
Anatolius.			275
Commodianus.			275
Arquelaus.			278
Petrus Alexandr.			283
Lucianus.			294
		Victorinus Petavion.	297
		Arnobius.	305
		Lactantius.	325
		Iuvenecus Hispanus.	330
		Julius, papa.	352
		Hosius Cordubensis.	357
		Marius Victorinus.	361
		Liberius, papa.	366
		Eusebius Vercellens.	370
		Lucifer Calarit.	371
Serapion Scholastic.			372
		Zeno Veronensis.	380
Timotheus Alexandr.			385
		Gaudentius Brix.	387
Macarius.			391
		Pilastrius Hispan.	394
Didymus.			395
		Siricius, papa.	398
Evagrius.			399
Asterius.			400
		Chromatius.	406
Titus Bostr. Episc.			407
Ausonius.			408
		Rufinus.	410
		Prudentius.	415
		Innocentius I, papa.	417
		Paul. Orosius.	423
Synesius.			429
Hesychius Hierosol.			433
Socrates.			439
		Sedulius.	440
Sozomenus.			443
		Vincent. Lirinensis.	450
		Idatius.	468
		Hilarus, papa.	468
Gennadius Const.			471
		Salvianus.	486
		Sidonius Apollinaris.	489
		Gennadius Massiliens.	495
		Gelasius, papa.	496
		Avitus.	517
		Vigilius.	520
		Hormisdas, papa.	523
		Boetius.	524
		Iulinius Africanus.	545

Tempor. Recentioribus.	Ecclesiae Orientalis.	Ecclesiae Occidentalis.	Chronologia
		Dionysius Exiguus.	555
		Cassiodorus.	562
	Hesichius, presbyter.		565
	Ioannes Climacus.		570
	Anasthasius Sinaïta.		599
		Venantius Fortunatus.	600
	Olympiodorus.		620
	Sophronius.		630
	Ioannes Moschus.		630
		Fructuosus Bracar.	670
		Beda.	735
	Cosm. Hierosolym. (<i>Hagiopolita</i>).. . . .		751
		Isidorus Pacensis.	756
	Theophanes.		757
		Paulus Diaconus.	770
		Aleuinus.	804
	Nicephorus.		811
		Spera in Deo.	822
		Walafridus Strabo.	849
		Rabanus Maurus.	856
		Nicolaus I, papa.	867
		Alvarus Flavius.	871
	Metrophanes.		873
		Hincmarus.	882
	Anasthasius Biblioth.		887
	Metaphrastes.		942
	Oecumenius.		960
		Luitprandus.	970
		Gerbertus, papa.	1003
		Anselmus Laudunensis.	1077
	Theophilactus.		1077
		Anselmus Lucensis.	1088
		Lanfrancus.	1089
		Bruno Coloniensis.	1101
		Sigebertus.	1113
	Ioannes Zonaras.		1114
	Euthimius Zigabenus.		1118
		Rupertus Abbas.	1135
		Hugo de Sancto Victore.	1140
		Gratianus.	1151
		Petrus Lombardus.	1169
		Albertus Magnus.	1280
		Duns Scotus.	1308

PATROLOGIAE PARS PRIOR

PATROLOGIA GENERALIS

LECTIO IV.

De auctoritate ss. Patrum.—Ut auctoritas ss. Patrum quanta sit intelligatur apprime curandum est discernere in eis qualitatem testis a qualitate doctoris.—Regulae, quibus cognoscitur, definitur et defenditur diversa, in diversis, Patrum auctoritas.—SS. Patrum consensus in rebus fidei et morum certa et absoluta pollet auctoritate.

18.—*Auctoritas* ⁽¹⁾ est vis probandi aut praecipiendi inhaerens personis aut dictis quibusdam, qua sola permovemur sive ad credendum, sive ad agendum, etiam non ponderatis rationibus, quae assertionem aliquam, aut praeceptionem suffulciunt, vel contra easdem militant. Auctoritas haec potest esse *magna*, *maxima* aut *absoluta*. Ubi *magna* personae cuidam vel effato inest auctoritas, ex illa probabilitas nascitur, et non licet inde recedere, nisi aut maior id suadeat auctoritas, aut ratio quaedam admodum gravis, aperta et manifesta in contrariam partem rapiat. Ubi *maxima* adest auctoritas, summa inde oritur probabilitas, quam temerarium foret deserere nisi ex contraria parte absoluta id urgeat auctoritas. Ubi *absoluta* habetur auctoritas, ex ea provenit plena certitudo, a qua nunquam recedere licet.

(1) Fessler *Ibid.* t. I, p. 32.

19.—Diversa omnino ratione spectari Patrum auctoritas debet, quando se traditionis ac fidei Ecclesiae testes perhibent, ab ea qua uti eminentes magistri circa eandem fidem traditionemque disceptant. Si hoc secundo modo, id est, ut periti sacrae scientiae loquuntur, tanta est eorum auctoritas quanta doctrina et sanctitas; sin ut testes Traditionis, dignoscere nos oportet an in exponendis Scripturis, vel in magisterio dogmatum, sive in morali, sive in disciplina aliquam doctrinam proferunt; insuper ut statuatur debita distinctio inter illa, quae expresse docet Ecclesia, et ea quae, salva fide, diversas admittunt interpretationes: et tunc auctoritas ss. Patrum clarissime, distincteque evincetur.

20.—Omnia haec ad auctoritatem Patrum spectantia certis conclusionibus definivit atque defendit perillustis noster Melchior Canus ⁽¹⁾ insequentibus regulis, quas cognoscere iuvabit, etiam et confirmare.

21.—1.^a «Sanctorum PP. auctoritas, sive paucorum, sive plurium, cum ad eas facultates affertur, quae naturali lumine continentur, certa argumenta non suppeditat; sed tantum pollet, quantum ratio naturae consentanea persuaserit.»

Sancti auctores adeo solliciti non fuerunt in philosophiae dogmatis perscrutandis, quin philosophorum libros, ut totos sese divinae sapientiae dederent, aut valere sinebant, aut etiam interdum a limine salutabant; aiebat s. Hieronymus ⁽²⁾: *Plusquam quindecim anni sunt, ex quo in manus meas nusquam gentilium literarum quilibet auctor ascendit; et siquid forte inde,*

(1) *De Locis*, Lib. VII, c. 3.

(2) *In Proem. Comm. 3 lib. super epist. ad Galat.*

dum loquimur, obrepit, quasi antiqui per nebulam somnii recordamur. Accedit, quod ex sanctis veteribus nonnulli scientias phisicas, mathematicas, et metaphisicas vel non habuere, vel certe leviter attigerunt (1).

22.—2.^a «Unius aut duorum sanctorum auctoritas, etiam in his, quae ad sacras Literas et doctrinam fidei pertinent, probabile quidem argumentum subministrare potest, firmum vero non potest.»

Unius, aut alterius Patris, aliis tacentibus, sententiam improbare ac reiicere licet, iuxta illud Augustini (2): *Neque enim quorumlibet disputationes velut Scripturas canonicas habere debemus, ut nobis non liceat, salva honorificentia, quae illis debetur hominibus, aliquid in eorum scriptis improbare atque respuere, si forte invenerimus quod aliter senserint, quam veritas habet divino adiutorio, vel ab aliis intellecta, vel a nobis. Talis ego sum in scriptis aliorum, tales volo esse intellectores meorum.*

23.—3.^a «Plurium sanctorum auctoritas, reliquis licet paucioribus reclamantibus, firma argumenta Theologo sufficere et praestare non valet.»

Si autem unius, aut paucorum opinatio non fuerit ab Ecclesia reiecta, tum plurimorum auctoritas nihil certum firmumque conficiet: fieri enim potest, ut qui ex altera parte reclamant assecuti sint germanum aut Scripturae, aut Traditionis sensum.

Singuli Patres maiori gaudent auctoritate, si

a) maiori sanctitatis et eruditionis laude floruerunt;
vel

(1) Cl. D. Thom. in *II Dist.* 14, a. 2.

(2) *Epist.* 111.

- b) inter « magnos Ecclesiae Doctores » enumerantur; sive
- c) Apostolorum discipuli, aut saltem apostolicis temporibus vicini fuere; seu
- d) fidem Ecclesiae, specialiter, contra aliquam propugnarunt haeresim; et
- e) aliquod fidei dogma praecipue defendendum suscepunt; aut
- f) scripta sua a multis aliis ss. Patribus approbata et tanquam propria adoptata sunt.

SS. Patrum scripta, quae in Concilio quodam oecumenico lecta et approbata fuerunt, et ad instar regulae fidei ab omnibus exinde habentur, auctoritate irrefragabili et certissima insinuantur.

Si vero Ecclesia doctrinam scriptoris cuiuslibet reiicit, auctoritas Patris in casu nulla est. Dicit Augustinus ⁽¹⁾: *Non accipio quod de baptizandis haereticis beatus Cyprianus sensit, quia hoc Ecclesia non accipit, pro qua beatus Cyprianus sanguinem fudit.*

Alexander VIII hanc sententiam merito damnavit ⁽²⁾: « Ubi quis invenerit doctrinam in Augustino clare fundatam, illam absolute potest tenere et docere, non respiciendo ad ullam Pontificis Bullam. »

24.—4.^a « Omnium etiam ss. Patrum auctoritas in eo genere quaestionum, quae ad fidem non pertinent, fidem quidem probabilem facit, certam non facit. »

Legitur enim apud Vincentium Lirin. ⁽³⁾: *Antiqua ss. Patrum consensio non in omnibus divinae legis quaestiuiculis, sed solum in fidei regula, magno nobis studio et investiganda est, et sequenda.*

(1) *Contr. Crescon.* 11, 39.

(2) *Decret.* 7 Decemb. 1690.

(3) *Adv. profanas novat.*

25.—5.^a «In expositione sacrarum Literarum communis omnium Sanctorum veterum intelligentia certissimum argumentum Theologo praestat ad theologicas assertiones corroborandas; quippe cum sanctorum omnium sensus Spiritus Sancti sensus ipse sit.»

a) Dicitur in Ecclesiastico ⁽¹⁾: *Non te praetereat narratio seniorum; ipsi enim didicerunt a patribus suis: quoniam ab ipsis disce intellectum, et in tempore necessitatis dare responsum.* Et Apostolus scribit, 1.^a ad Cor. 14: *Prophetæ duo aut tres dicant, et coeteri diiudicent.*

b) «Doctores enim Ecclesiae—inquit s. Hieronymus ⁽²⁾—non tam ipsi docent, quam in ipsis Deus, qui *ad sanctos* loquitur: *Ego dixi, dii estis, et filii excelsi omnes* ⁽³⁾. Qui autem dii sunt, tradunt Dei Evangelium, et non hominis.... Nec putemus id in verbis Scripturarum esse Evangelium, sed in sensu: non in superficie, sed in medulla: non in sermonum foliis, sed in radice rationis.» Quae ut conferamus in pauca hanc rationem habent: si a sanctis antiquis Apostolorum sucesoribus fideles sensum Scripturae falsum acceperunt, certe non receperunt Dei Evangelium, quod non est in verbis Scripturarum, sed in sensu; non in litera occidente, sed in spiritu vivificante. Praeterea, cum ex natura rei sit impossibile aliquam Scripturam dari, cuius authenticitas et divinitas per Traditionem constare non debeat, et testimonium Patrum unanime certum existit et infallibile divinarum Traditionum argumentum, exinde sequitur eorum auctoritas magna in explanandis Scripturis.

c) Deinde Trullana Synodus sic habet ⁽⁴⁾: *Opor-*

(1) c. VIII.

(2) *Comm. super I, cap. Epist. ad Galat.*

(3) *Ps.* 81, 6.

(4) *Canon.* 19.

tet eos, qui praesunt ecclesiis, clerum et populum docere, ex divina Scriptura colligentes intelligentias et iudicia veritatis, et non transgredientes iam positos terminos, vel divinorum Patrum traditionem. Est, demum, idem apertius definitum in Synodo Tridentina ⁽¹⁾ his verbis: «Decrevit sancta Synodus... ut nemo suae prudentiae innixus, in rebus fidei et morum ad aedificationem doctrinae Christianae pertinentium, sacram Scripturam ad suos sensus contorqueat, aut contra eum sensum, quem tenuit et tenet sancta mater Ecclesia, aut etiam contra unanimum consensum Patrum ipsam Scripturam sacram interpretari audeat.»

26.—6.^a «Sancti Patres simul omnes in fidei dogmate errare non possunt.» Seu quod idem est:

Unanimis consensus Patrum est regula infallibilis fidei.

I. Christus, Math. 18, 20, ait: *Ubi sunt duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum;* et B. Petrus docet homines sanctos locutos fuisse ut a Deo inspiratos: quod certe negari nefas est de Patribus, dum in unum consentiunt: ille quippe in fide astruenda consensus absque speciali Dei protectione non est, maxime vero ⁽²⁾ cum res religionis et captum in credendo, et vires in observanda moralitate Christi longe superent.

Apostolus ⁽³⁾ totum declarat cum scribit de Christo Domino: «Ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem... Doctores ad consummationem Sanctorum in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei, et

(1) Sess. 4.

(2) Boucat *Theolog. Patrum*, t. V, p. 168.

(3) *Ephes.* IV.

agnitionem Filii Dei... ut iam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinae, in nequitia hominum, in astutia ad circumventionem erroris.» Sed frustra Christus dedisset et Pastores et Doctores pro unitate fidei servanda, et defendenda contra impugnantes, si Patres alicuius sententiae tenaces in hoc essent fallibiles.

II. Eadem Ecclesia testatur, in Conciliis, se sequi ss. Patrum et Doctorum fidem atque mentem. Sic loquitur in Chalcedonensi: *Haec est fides Patrum*; et in Constantinopolitana (VI oecumenica) act. XII: *Et dixit sancta Synodus: Omnino necesse est non solum secundum sensum sequi sanctorum Patrum dogmata, sed eisdem vocibus uti cum illis, nihilque penitus innovari.* Et iterum: *Sanctorum Patrum dogmata tanquam legem sanctae Dei suscipiunt Ecclesiae*; et in Viennensi, Clemens V conclamat: «Nos ad ss. Patrum et Doctorum communem sententiam Apostolicae considerationis aciem convertentes, sacro approbante Concilio, declaramus...»

III. Vincentius Lirinens. ⁽¹⁾ de Synodo aecumenica Nicaena II loquens, sic se habet: «Necesse est omnibus catholicis, qui sese Ecclesiae legitimos filios probare student, ut sanctorum Patrum fidei inhaereant, adglutinentur, immoriantur; profanas vero novitates detestentur, horrescant, persequantur. Concilio enim Ephesino divinitus placuit, nihil aliud posteris credendum decernere, nisi quod sacrata sibi consentiens ss. Patrum tenuisset antiquitas.»

IV. Et ratio haec suadet: Veri etenim nominis Traditiones non habentur, nisi quando Patres omnes, vel fere omnes de aliqua doctrina inter se omnino

(1) *Commonit.* c. 29.

consentiunt. Tunc nullus est locus privatis aliquorum erroribus, vel controversiis, aut obscuritati.

27.—Ut doctrina aliqua a ss. Patribus pro catholica, et orthodoxa universim tradita esse credatur, necesse non est eam in omnibus Patrum monumentis reperiri. Neque enim omnes scripsere de omnibus, nec omnia ad nos eorum scripta pervenere. Doctrinae alicuius pro catholica habendae id erit certissimum indicium, cum regionis cuiusque clarissimi Patres ad confirmandam eam consentiunt; nec quisquam, nisi deterioris, aut suspicionis notae ab ea dissenserit. Sic s. Augustinus adversus Pelagianos undecim, Synodus autem Ephesina adversus Nestorium decem Patribus, iisque illustribus, in doctrinam unam conspirantibus in medium adductis universae Ecclesiae consensum sese representare iudicavit ⁽⁴⁾.

LECTIO V.

Artis Criticae in Patrologia notio et necessitas.—Caussae suppositionis et corruptionis Operum ss. Patrum.—Principia positiva artis Criticae: Codicum inscriptio, testimonia veterum et similitudo materiae, methodi et styli, seu convenientia operis cum suo auctore vel aetate.—Principia negativa artis Criticae promanant ex contradictione vel ex defectu testimoniorum.—Praecipuae regulæ in usu Criticae observandae.

28.—Sanctorum Patrum lectorem ante omnia ex innumera Operum multitudine, quae circumferuntur Patrologiae intra moenia, vera et genuina seligere oportet, ut ex ea auctoritatem potiundam ab ipsorum

(1) Cardin. du Perr. in *Epist. ad Casaubon.*, obs. 5.

scriptis possit percipere.—Opera vocamus *genuina*, quae illum revera auctorem habent, cuius prae se ferunt nomen et cui vulgo tribuuntur; secus vocantur *spuria*, *supposita* aut etiam *adulterina*.—Dicimus *vera* Opera Patrum, illa non corrupta; et ea, quae mutationem internam passa sunt, vocamus *adulterata*.—*Integra*, denique, appellamus Opera quoad essentialia manu aliena nec adiecta, nec mutila; et *interpolata* vel *mutilata* ea, in quibus ullus eiusmodi defectus occurrat.

Ars de Operum ss. Patrum genuinitate, veracitate et integritate iudicandi definitur *Critica Patrologica*. Longe maxima librorum Patrum Ecclesiae pars omni crisi subtracta est; atque critica patrologi circa illos solos libros versari potest, de quorum authenticia non constat.

Criticus iudicis munere fungitur, et antequam sententiam suam ferat, partium testes audire et examinare tenetur: quodsi argumenta in utramque partem fere sint aequalis momenti, tunc litigium suspendit, et librum vocatur *dubium*. Ut autem inter sententias recte diiudicet, usus est illi scire:

- a) Causas corruptionis et suppositionis Operum sanctorum Patrum;
- b) Principia positiva, negativaque artis Criticae;
- c) Regulas praecipuas in usu Criticae observandas.

29.—Causae depravationis Operum ss. Patrum fuerunt:

I. *Amanuensium ac librariorum errores ex imperitia vel incuria provenientes*.—Raro admodum antiquitus ⁽¹⁾

(1) Cornely *Ibid.* I, p. 283.

sua manu libros exararunt auctores; mos enim fuit, ut amanuenses (*notarii*) dictantis verba signis abbreviatis (*Tachygraphia*) exciperent, quas notas librarii (*Kaligraphi*) ordinariis literis transcripserunt, transcriptas autem emendatores cum autographo contulerunt et correxerunt. Eusebius ⁽¹⁾ narrat Originem septem habuisse notarios, qui per vices sibi succedentes dictanti aderant, totidemque librarios elegantius scribere assuetos. Quanto autem corruptionis periculo expositi essent libri, quum librariorum diligentiae et fidelitati eorum propagatio committeretur, optime viderunt Patres. Sollemnem hanc adiurationem s. Irenaeus iam uni ex suis libris ⁽²⁾ addendam putavit: «Adiuro te, quicumque transcripseris hunc librum, per D. N. Iesum Christum et gloriosum eius adventum in quo iudicaturus est vivos et mortuos, ut conferas quod transcripseris, et diligenter emendes ad exemplar, ex quo transcripsisti, atque adiurationem istam similiter transcribas et codici tuo inseras.» Sanctus Hieronymus ⁽³⁾ quoque conqueritur, quod in suis libris describendis ea, quae ad marginem adnotaverat, in textum ipsum inseruerint librarii.

II. *Audacia emendatorum, correctorumque arbitrium.*—Etenim ss. Patrum operibus applicari potest quod de sacri textus corruptione Origenes ⁽⁴⁾ conqueritur: «Nunc sive propter librariorum quorundam indigentiam, sive propter temerariam aliquorum Scripturas emendantium audaciam, sive propter eos quoque, qui, dum emendant, pro arbitrio addunt vel detrahunt, magna exemplarium facta est diversitas.»

(1) *Hist. Eccl.* VI, 23.

(2) Eusebius, *Ibid.* V, 20.

(3) *Ad Sun.* ep. 106, 46.

(4) In *Math.* t. XV, 4.

III. *Difficultates non paucae in translatione scripturali, et in versionibus.*

- a) Primis Patrologiae temporibus materia, quae libris conscribendis praesertim inservivit, charta fuit ex papyro aegyptiaca confecta aut membrana. Quum prior satis tenuis sit detrituque facilis, non est mirum quod ss. Patrum codicum in ea conscriptorum vix unus ad nos pervenerit, quodque ad libros omnes describendos iam mox sola membrana adhibita sit. Vix uno saeculo elapso libri a martyre Pamphilo in papyro descripti, quia ex parte erant corrupti, in membranis transcribi debuerunt ⁽¹⁾; sed
- b) litterarum forma erat, quae uncialis hodie appellatur: solae maiusculae, rectae, fere quadratae vel rotundae sine ullis ligaturis, ante saec. 9. in usu erant;
- c) Graeci simulque Latini continua serie sine ulla phrasium vocumque distinctione scribebant; etiam
- d) accentuum spirituumque signa aliaque lectionis adiumenta non erant tunc appicta; demum
- e) ad finem vocabulorum attentione ulla facta litterae continuabantur, usque dum lineae essent repletae.

Lectores et librarii maximo igitur errandi periculo erant expositi; nec raro invenimus alio modo, quam quo nunc legimus, aliquos Patres vocabula distinxisse: ast maius autem fuit errandi periculum transcriptorum, etiam et auctorum versionum. Animadvertendum est Opera omnia ss. Patrum, sive Orientalis, sive Occidentalis Ecclesiae, ante Tertullianum

(1) S. Hieronym. *ad Marcel.* ep. 36.

lingua graeca conscripta fuisse. Princeps etenim Patrum latinorum in confiniis saeculi secundi et tertii Tertullianus ⁽¹⁾ ipse constitutus invenitur.

IV. *Haereticorum malitia*.—Dubium quidem non est, quin antiqui haeretici (sicut neoterici novatores) ab adulterando sacro textu manus non abstinuerint. Sanctus Irenaeus ⁽²⁾ Valentinianos obiurgat, quod inverso ordine apud Math. 11, 27 «Apostolis peritiores» legere velint: «Nemo cognovit Patrem nisi Filius, nec Filium nisi Pater et cui voluerit Filius revelare» ubi dicit Scriptura: *Et nemo novit Filium, nisi Pater: neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare*. Pariter genuina ss. Patrum opera ad suos errores confirmandos haud raro detorserunt. Sic *Novatiani liber de Trinitate* aliquando ab haereticis sub nomine s. Cypriani venditabatur; Eutychiani quoque ⁽³⁾ «multos Apollinaris libros Athanasio, Gregorio Thaumaturgo et Iulio falso adscripserunt»

V. *Caeca quorundam hominum pietas*.—Zelus immoderatus, quem semper Ecclesia detestata fuit, aliquando fecit ut ipsi Catholici libros componerent nomine ss. Patrum, quo facilius sui temporis haereticos refellerent. Ad hoc causarum genus pertinent, ex. gr., *Clementinae Constitutiones*, *Pseudo-Isidori Decretales*, etc.

30.—Principia artis Criticae positiva criteria existunt, ex quibus dignosci possit, utrum opus aliquod s. Patris genuinum sit ⁽⁴⁾. Sunt principaliora:

(1) Rationem, qua Pater dicatur, vid. Lect. XIX.

(2) *Haeres.* IV, 6.

(3) Evagrius in *Hist. Eccl.* I. 3, c. 31.

(4) Fessler. I, c. 2, § 27.

1.um *Codicum Inscriptio*.—Codex vetus, authorographi saltem codicis aevo proximus, optimis literis exaratus, ac mendis omnibus expurgatus, in quo nomen auctoris inscriptum apparet, regulam firmissimam genuinitatis libri exhibet. Si plures inveniuntur codices, iidem inter se comparati tutissimam sternunt viam, ut Opera Patrum integra nanciscamur ⁽¹⁾. Codex cum *palimpsestus* ⁽²⁾ sit, maioris roboris habetur apud Criticos.

2.um *Testimonia veterum*.—Etenim Patres aliquando posteris indices Operum suorum transmisserrunt, sicut s. Augustinus; vel Scriptorum, qui ante ipsos floruerunt, Catalogum efformarunt, ut ss. Hieronymus et Isidorus Hispalensis; aut opera veterum nominant, vel locos ex iisdem haud raro allegant, et sic testimonium pro iisdem ferunt externum.

3.um *Similitudo materiae, methodi et styli*.—«Inter librum quem Patris cuiusdam esse aliunde certo constat, et inter librum, de quo adhuc sub iudice lis est, similitudo materiae, methodi et styli intercedit, et hoc constituit argumentum, non principale, sed potius accessorium: item ex convenientia argumenti cuiusdam operis cum nota indole, ingenio, patria, institutione, munere et vitae circumstantiis ac factis auctoris, cui tribuitur, vel cum genio aevi, et historia aetatis ad quam refertur... quaedam probabilitas obtineri potest ⁽³⁾.»

31.—Principia artis criticae negativa etiam habe-

(1) Idem *Ibidem*.

(2) Ob magnum membranae pretium interdum prior codicis aliquius scriptura spongia abstergebatur, ut folia iterum adhiberi possent: eiusmodi Codices palimpsesti vocabantur. Mediis autem chemicis hodie prior scriptura restitui potest.

(3) Fessler *Ibid*.

muſ, ex quibus dignoſci valet, utrum opus aliquod ſancti Patris ſit ſpurium; duo numerantur:

1.um *Anachronysma*: Mentio perſonarum vel rerum, quas certo conſtat ad poſteriorum aetatem pertinere, qua Operis illius, qui perhibetur fuiſſe auctor, diem iam obierat. Ex hoc criterio, ſpuria ſ. Martialis opera eſſe colligitur *Epistolae*, pias quidem, ad *Burdigalenses*, et *Tolosanos*, quia paſſim in hiſ citantur ſacrae Scripturae textus iuxta ſ. Hieronymi verſionem, quod evidens ſignum eſt eas, ſi non interpolatas, auctoris eſſe ſ. Hieronymi recentioris.

2.um *Defectus testimoniorum*.—Ipsamet *Epistolae* ſancti Martialis reiicimus, hocce criterio, quia cum auctor ſupponitur eas ſcripſiſſe primo Eccleſiae ſaeculo, nullibi uſquam apud decem primorum ſaeculorum auctores invenitur de iis mentio facta, primumque repertae narrantur anno circiter 1060.

32.—Ex praecitatis principiis, quorum alia poſitiva, alia negativa diximus, ſequentes exurgunt praecipuae regulae in uſu Criticae patrologicae obſervandae:

1.^a *Codices antiqui manuſcripti inſpiciendi ſunt*.

Notandum eſt, quod papyrus aegyptiaca PP. ad tempora priſcorum aegre pertingit: ſola membrana aetate ſ. Hieronymi adhibita erat. Huius in locum ſaec. 10 charta ex goſſypio (*charta bombycina*) et ſaec. 13 charta ex lino confecta ſubſtitui coepta eſt; atque illi ſoli codices, qui publico eccleſiarum uſui inſervire, in membranis ſcribi conſueverunt.

2.^a *Codices, ſi plures exiſtunt, comparentur, et conſenſio vel diſſenſio ſollicite attendatur*.

Et ſciendum, quod ex codicibus graecis ⁽¹⁾ nunc

(1) Codices, de quibus hic loquitur, ſunt Librorum ſacrorum: monitio tamen inſervit ut norma Criticae Patrologicae tyronibus aptetur.

existentibus primus minusculis scriptus literis est an. 845, ultimus maiusculis an. 995. Item, ex codicibus, qui hodie supersunt, nullus qui saec. 8 antiquior est, accentuum signa habet, et nonnisi inde a saec. 10 frequentiores sunt codices illis instructi ⁽¹⁾.

3.^a *Editiones seligantur praestantissimae.*

Solent editiones istae accuratum omnium Codd. indicem praemittere, eorumque conditionem describere, adeo ut etiam, qui codices ipse non inspexerit, lector aliquatenus saltem iudicium ferre possit, utrum Opus aliquod genuinum an spurium censi debeat.

4.^a *Videantur testimonia antiquorum auctorum.*

5.^a *Contradictiones, si quae adsunt, serio ponderentur.*

6.^a *Audiantur periti.*

7.^a Denique «cavendum —ait Fessler ⁽²⁾— ne nimio et caeco ss. Patrum amore ducti iisdem quam plurima Opera vindicare studeamus, neque etiam nimio, et acriori veritatis studio, quae vere ss. Patrum sunt Opera impostoribus tribuamus.»

LECTIO VI.

Causae obscuritatis et difficultatis in lectione ss. Patrum.—Difficultates istae triplicis generis sunt: aliae sitae in ipsa materia, aliae ex forma ortae, aliae vero ex externis circumstantiis.—Ad difficultates in lectione sanctorum Patrum removendas plura praesto sunt media, seu subsidia, quorum alia profana sunt, alia sunt sacra.

33.—De epistolis Pauli Apostoli loquens Petrus ⁽³⁾

(1) Tischendorf: Test. nov. graec., Lips. 1859.

(2) *Ibid.* § 29.

(3) II Petr. III, 16.

ait: *In quibus sunt quaedam difficilia intellectu, quae indocti et instabiles depravant, sicut et ceteras Scripturas ad suam ipsorum perditionem.* Et tamen Doctor Gentium « cathechizans fideles per auditum in Christo, simplici, et per se naturali alimento spirituali, eos instituens ⁽¹⁾ » de illis tantum dogmatibus loquens, quae discipulos suos scire oportebat, aut prout contentiones in Ecclesia excitatae postulabant, nequit suis in scriptis obscuritatem talem habere, quam plurimae causae inducere haud raro solent in lectione sanctorum Patrum.

Nam Christiani Doctores, cum saepissime contra haereticos abundanti doctrina excultos scripsissent, factum est, ut eo maiori diligentia doctrinam Christi pertractarent, quo maiori acumine, atque eruditionis copia haeretici catholica dogmata adoriebantur; dumque illi in dogmatibus impugnandis ingenium suum ostentarent, subtilissimasque quaestiones instituerent, ss. Patres, non argutiis ac artificiis, quemadmodum haeretici utebantur, sed considerate admodum sapienterque veritatem christianae doctrinae tractabant, atque a theologica scientia, a dialectica, ab omnibus opportunis disciplinis desumebant, quae ad haereticorum ictus retundendos, et contra illos retorquendos necessaria videbantur. Huic maiori Patrum in operibus conficiendis labori respondent permaximae difficultates, quae in eorum scriptis lectoribus obscuritatem inducere haud raro consuescunt.

34.—Difficultates istae triplicis generis sunt: aliae sitae in ipsa *materia*, aliae ex *forma* ortae, aliae vero ex *externis circumstantiis*. Etenim

(1) Clem. Alexandr. I. *Paedag.* c. VI, 98.

a) Opera Patrum sunt in duplici differentia: quaedam dogmatica, quaedam vero exhortatoria. In dogmaticis, de mysteriis agunt summis atque difficillimis; sic s. Augustinus ipse de difficultate disserendi de gratia et libero arbitrio ⁽¹⁾ ait: «Ista quaestio, ubi de arbitrio voluntatis et Dei gratia disputatur, ita est ad discernendum difficilis, ut quando deffenditur liberum arbitrium, negari Dei gratia videatur; quando autem asseritur Dei gratia, liberum arbitrium putetur auferri.» In posterioribus vero subobscuris, et figurative locuti sunt Patres, ne sancta canibus profferrentur, eo quod vel coram paganis, vel coram catechumenis quibus mysteria non erant cito citius committenda, propter eorum in fide infirmitatem, ita res divinas pertractabant, ut mysteria, sicut prudentia decet, decetque sapientia, occultarent.

b) Accedit quod «lingua ⁽²⁾, qua conscripti sunt libri Patrum, hodie emortua et plerisque incognita sit; methodus, qua ipsae res proponuntur, et argumentandi ratio, nonnunquam certo cuidam systemati philosophico conformata; singulares denique expressiones, vocabula, phrases, quibuscum ex aevi sui consuetudine aut ex proprio genio proprias notiones coniungunt, vel etiam minus accurata loquendi ratio, priusquam fixi essent termini, quia ante exortas haereses ss. Patres innocenter quaedam et minus cautae et paulo securius locuti sunt.»

c) Pluries tandem ex circumstantiis externis sensus scriptorum intelligitur, quem auctor eadem scribens animo conceperat ac in lectorum animis excitare intendit.

(1) *De grat. Chr. contr. Pelag. et Coelest. n. 52.*

(2) Fessler *Ibid.* c. III, § 30.

35.—Ad difficultates in lectione ss. Patrum removendas multa praesto inveniuntur media, seu subsidia, quorum alia profana sunt, alia sunt sacra.

Inter prima numerantur: cognitio linguarum graecae, latinae, hebraicae et siriacae; studium philosophiae; notitia historiae profanae, item et mythologiae graecorum ac latinorum.

Ad sacra subsidia spectant: Theologiae dogmaticae et moralis cognitio; sacrae Scripturae notitia; studium historiae ecclesiasticae, simul et intelligentia vitae Patrum et scriptorum eorundem.

Singula recensita media, sive profana, sive sacra, ad difficultates in lectione Patrum removendas, duobus insequentibus lectionibus breviter percurramus.

LECTIO VII.

Scientiis quibusdam profanis imbutus esse debet, qui ad lectionem ss. Patrum accedere et plenam ex ea haurire utilitatem voluerit.—Requiritur ad sensum ss. Patrum recte assequendum linguarum graecae, latinae, hebraicae et syriacae, philosophiae, historiae et mythologiae cognitio.

36.—Verumtamen necessitatem hanc non quidem praecissam, et omnimodam accipere debemus, sed secundum quid; hoc est, ut facilius et aptius sensus Operum ss. Patrum intelligatur. Maiorem utique, ubi caetera sunt aequalia, utilitatem ex eorum scriptis percipiet, qui linguam graecam, syriacam aut hebraicam, eam, scilicet, in qua liber scriptus ab auctore primum fuit, optime callet; sed qui eas non didicit, ideo a legendis Patribus pedem non retrahat et ad Patres intelligendos adhibeat optimas versiones latinas, imo

etiam et versiones in vernacula lingua factas, si forte aliqua inveniatur dotibus bonae versionis insignita. Loquimur enim de utilitate linguarum graecae, latinae, hebraicae et siriacaе, atque de commoditate, quam praestant philosophia, historia et ipsa mythologia, ut causae obscuritatis et difficultatis in lectione sanctorum Patrum removeantur. Quaestionis, ut ita dicam, status recte constituitur iis s. Augustini verbis ⁽¹⁾: «Eaedem linguae, si et otium est et ingenium, ediscendae sunt.»

37.—*Lingua graeca commendanda est iis, qui Opera ss. Patrum scrutari voluerint.* Antiquorum scriptorum testimoniis demonstrari potest in Oriente, et in Occidentis maiore parte, linguam graecam pervulgatam fuisse tempore apostolico. «Postquam Ptolomaei in Aegypto, Seleucidae in Syria et Mesopotamia per tria saecula regnum tenuerunt, innumerae in omnibus illis terrae partibus inveniabantur civitates graecae, et quamquam, uti per se patet, linguae vernaculae non perierant, lingua graeca, quam dominatores utebantur, quodammodo a Tigride usque ad Nilum vulgaris facta erat ⁽²⁾.» *Quid volunt*—exclamat cordubensis Seneca ⁽³⁾—*civitates graecae in terris barbaris et inter Indos et Persas lingua macedonica?* «Quam frequenter (subsequitur Cornely) in Palaestina et in ipsa civitate sancta lingua graeca adhibita sit, admiratio ostendit Iudaeorum, quum Paulum hebraea lingua se alloquentem audirent ⁽⁴⁾. Quemadmodum autem in Orientem, ita etiam in Italiam aliasque terras occi-

(1) *De doctrin. christ.* l. 2, n. 21.

(2) Cornely *Hist. Tert.* c. II.

(3) *Consol. ad Helvid.* 6.

(4) Act. XXI, 40; XXII, 2.

dentales lingua graeca invecta erat; Romani quidem fortitudine Graeciam subiugaverant, at victi Graeci victoribus suis linguam suam disciplinasque imposuerunt: in senatu et in foro romano graece haud raro loquebantur imperatores et magistratus.... Quare dubium non est, quin praeter linguam graecam alia Apostoli non indiguerint, ut in imperio romano, id est, in illa orbis terrarum parte, quae sola fere tunc temporis cognita erat, Evangelium spargerent... alia enim lingua in docendo, alia in scribendo usos esse Apostolos, quis sibi persuaserit?» Sic Patres et Scriptores ecclesiastici trium priorum saeculorum, inter quos sunt Pontifices romani Clemens, Victor et Cornelius, et occidentales Hermas et Irenaeus, omnes, si excipias Tertullianum et Cyprianum, lingua graeca in scribendo usi sunt. Postea ss. Athanasius, Basilus et Gregorius Nazianzenus, dictione pura et eleganti stylo, Ioannes Chrysostomus, Epiphanius alii-que quamplurimi orientales eandem linguam in suis Operibus exarandis usurparunt. Cognitio linguae graecae, et quidem purae, multum iuvavit in lectione antiquorum Patrum.

38.—*Lingua latina* requiritur in eo, qui ad lectionem ss. Patrum accedit. Quamvis in liturgia latina, primis Ecclesiae saeculis, versio ss. Librorum adhibebatur, quae ineunte fere saeculo II in Africa proconsulari ex textu graeco facta erat, tamen Tertullianus dicitur primus, qui hac lingua usus est ad res christianae religionis pertractandas et exponendas. Per id tempus apparuit prima latina versio quinque librorum s. Irenaei *adversus haereses*, quam usi sunt ipsemet Tertullianus, suo in libro *contra Valentinianos*, s. Cyprianus in sua epistola ad Pompeium *contra Epis-*

tolam Stephani de haereticis baptizandis ⁽¹⁾, et s. Augustinus in capp. 3 et 7, lib. I. *contra Iulianum*. Iste ultimus laudatus Doctor iam urgebat s. Hieronymum ut Patrum graecorum ex integro latinam interpretationem adornandam sese applicaret, praesertim vero librorum Nazianzeni, utpote ceteris praestantioris famaue celebrioris cum Hieronymi, aliquandiu Constantinopoli degentis, praeceptor fuisset, sic: «Petimus a te ⁽²⁾, et nobiscum petit omnis Africanarum Ecclesiarum studiosa societas, ut interpretandis eorum libris, qui graece Scripturas nostras quam optime tractarunt, curam, atque operam impendere non graveris. Potes enim efficere, ut nos quoque habeamus tales illos viros, et unum potissimum, quem tu libentius in tuis litteris sonas.» Ex hac epocha omnes Patres occidentalis Ecclesiae latine scripserunt. Itaque ad Patres latinos recte intelligendos, necnon ut Opera, quae graece scripserunt prisci Doctores et in latinam linguam verterunt eruditi interpretes, nobis inservant, requiritur cognitio linguae latinae, seu ecclesiasticae.

39.—*Linguae hebraicae* possessio utilis patrologo etiam videtur. Est autem lingua hebraica una ex illis, quibus, quia gentes a Sem procreatae pleraeque illis sunt usae, Semiticarum nomen inditum est. Ab Assyriae finibus ad mare Mediterraneum et ab Asia Minore usque ad mare Indicum ita diffusa, ut aliquas etiam Africae partes occuparet, magna haec linguarum familia in tres praecipuos ramos sese diviserat.

(1) Cyprianum autem graece doctum fuisse, nullo argumento constat; adeo ut probabilius sit latinum interpretem legisse, uti et legerat magister eius Tertullianus (*Massuet* n. 54, Diss. 2 in s. Irenaeum).

(2) Epist. 28, al. 8.

Partes enim septentrionales sibi vindicavit aramæus, arabicus partes meridionales, medius autem inter illos hebraicus totam Palestinam tennit ⁽¹⁾. Quando et ubinam exorta sit lingua hebraica, ignoratur. Quamprimum lingua hebraica ad libros conscribendos adhibita est, culta apparet atque perfecta: cum omni enim puritate et splendore legitur in Pentatheuco. Ambigendum tamen non est, mille annis, qui Moysen inter et Esdram fere interiacent, et quorum decursu libri nostri sacri conscripti sunt, linguam hebraicam sat multas et magnas mutationes subisse. In N. T. vero libris lingua hebraica dialectus illa vocatur, quæ Christi tempore in Palaestina usitata palaestinensis vel syrochaldaica hodie dicitur. Scripturam hebraicam, quæ hodie in codicibus et libris hebraicis adhibetur, Thalmudistæ forma eius attenta quadratam appellant, Assyriacam autem ob originem, quam illi attribuunt. «Puncta—inquit Bellarminus—extrinsecus addita sunt, nec textum mutant; itaque possumus, si volumus, puncta detrahere et aliter legere ⁽²⁾.» Scriptura quadrata Hebraeorum vocabula semper distinxit, et literæ finales, quæ a ss. Hieronymo et Epiphanio iam commemorantur ⁽³⁾, vocabulorum distinctionem produnt. De nominibus hebraicis, de interpretatione verborum, deque aliis ad hanc linguam pertinentibus consulere præstat ipsum sanctum Hieronymum. Iste cum s. Epiphanio, s. Barnabas etiam cum s. Iustino, soli inter Patres linguam hebraeam calluerunt: in scriptis proinde horum sanctorum maxime valet huius linguae cognitio.

(1) Vide Cornelly *loc. cit.* c. I.

(2) *De Verbo Dei* II, 2.

(3) S. Hier. *Prolog. gal.* et s. Epiph. *Deponder. et mensur.* 4.

40.—*Lingua syriaca* pariter commendatur, sed cum una tantum applicatione, operibus s. Ephraemi Syri; aut, si placet, ad studium Scriptorum ecclesiasticorum Dionysii Telmessani, Gossuni, Elisaeique episcopi, eiusdem linguae et patriae. Quicumque studio linguae syriacae incumbat, atque legat s. Ephraemi opera syriaca, statim ac sermones, metricos hymnos et commentaria per aliquod tempus delibet, perspiciet, quod nec fugit legentes scripta eius latine vel graece, ut iamdiu Hieronymus, Theodoretus et Sozomenus animadverterunt, Diaconum Edessanum ex egetam esse, ascetam, apologetam ac poëtam acumine ingenii, doctrina, eloquentia, arte dicendi inter orientales nulli secundum, nec graecis aut latinis inferiorem ⁽¹⁾.

41.—*Philosophiae cognitio* requiritur ad sensum sanctorum Patrum recte assequendum. Philosophia usi sunt primi Christianae religionis defensores, ut idolorum et numinum, quae ab ethnicis colebantur, falsitatem ostenderent; illa usi sunt ad existentiam, atque unitatem Dei adversus atheos evincendam: naturali lumine praeunte plura detegi posse Patres affirmarunt, quae ad Dei naturam pertinent. Docuerunt insuper philosophiae moralis principia cum primis Decalogi atque Evangelii praeceptis plane consentire; imo et virtutes morales, quas religio perficit et ad sublimiorem gradum extollit, vera ac sana philosophia praedicarunt. Significationem nominum entis, substantiae, spiritus, hypostasis, personae, quibus Ecclesia usa est, ut exprimeret nostra mysteria, utili philosophia stabilierunt; et in definiendo, dividendo, disputando et ratiocinando ars dialectica adiuven-

(1) Lamy *Sanct. Ephr. Syr. Hymni et Sermones*—Mechliniae, 1882.

tum eis fuit. Propterea sic loquitur s. Augustinus ⁽¹⁾: *Disputationis disciplina ad omnia genera quaestionum, quae in litteris sanctis sunt penetranda, et dissolvenda, plurimum valet*. Philosophia tandem usi fuerunt, et quidem maximo cum fructu, ad plerasque quaestiones dissolvendas, quae de sacrarum Literarum intelligentia subortae sunt, ad religionis dogmata pertinentia; nunquam tamen incidendo in perniciose et periculi plena methodo ad rationem in rebus revelatis confugiendi.

Quantum ad diversa philosophiae systemata quod attinet, observandum est primos christianos Doctores, Panthaenum, Clementem Alexandrinum, Origenem et alios non paucos, platonica philosophia imbutos fuisse. Sanctus Athanasius ⁽²⁾ iam dialecticis usus est argumentis, non quidem scholastico more, sed sermone soluto: sancti Basilius et Gregorius Nysenus in libris contra Eunomium omnes fallaces eius argumentationes vera dialectica dissolvunt. Saeculo demum VIII, s. Ioannes Damascenus, *primus qui Theologiam universam recto ordine comprehendit* ⁽³⁾, quoniam ob familiaritatem cum arabibus philosophia Aristotelis, logica praesertim, delectabatur, primus etiam fuit, vel saltem inter primos, qui Theologiam philosophica methodo pertractavit. Requiritur proinde ad rectam, plenamque Operum ss. Patrum intelligentiam philosophiae cognitio, et platonicae et aristotelicae.

42.—Denique, inter profana subsidia ad difficul-

(1) *De Doctr. Christ.* c. XXXI.

(2) Photius, *Cod.* 140, p. 315.

(3) Natal. Alex. *Hist. Eccl.* t. VI.

tates in lectione ss. Patrum removendas extant *historia* universalis et *mythologia* gentium. a) «Viri omnes docti consentiunt—scribit Melchior Canus ⁽¹⁾—rudes omnino theologos illos esse, in quorum lucubrationibus historia muta est: mihi quidem non theologi solum, sed nulli satis eruditi videntur, quibus *res* olim *gestae* ignotae sunt. Multa enim nobis e thesauris suis historia suppeditat, quibus si careamus, et in Theologia, et in quacumque ferme alia facultate inopes saepenumero et indocti reperiemur.» Nulla profecto est theologica disciplina, quae maius subsidium accipiat ex historia humana, ut Theologia Patrum. Clarissimi enim Doctores ad res gestas haud raro suis in operibus respexerunt, quandoque historiam sui temporis attingunt, et ad eventus alludunt. Tertullianus ⁽²⁾ ex ipsis Romanorum historiis argumentatur pessimos quosque saevos Christianis crudelesque fuisse; Hieronymus ⁽³⁾ varias adversus Iovinianum historias in commendationem virginitatis castitatisque commemorat; et Eusebius ⁽⁴⁾ iudaeos et paganos saepe ex historiis humanis refutat. Sanctus Augustinus in opere *De Civitate Dei* fundamenta constituit «philosophiae historiae ⁽⁵⁾, quae tota innititur veritati, sapientissimae nempe Dei oeconomiae in religione sua instituenda, regenda, propaganda usque ad saeculorum finem: qualem serius Augustini vestigiis inhaerens, ampliori evolvit ratione Bossuetus in suo *Discursu super historia universali*.»

Historiam petere oportet ex rectae fidei, probita-

(1) *De Locis*, lib. XI, c. 2.

(2) *In Apolog.* I.

(3) Lib. I, *adv. Iovin.*

(4) *Eccles. Hist.* I, 6; II, 2; III, 7.

(5) Perrone *Hist. Theolog.* n. 33.

tisque notae auctoribus. Auxiliares scientiae, vel quasi oculi Historiae sunt Geographia et Chronologia, et ambarum cognitio valde patrologo proficit.

b) Frecuenter ss. Patres, ut ostendant falsam esse idololatriam, multas referunt, sive in apologiis, sive in orationibus exhortatoriis *ad gentes*, absurdas de iisdem diis fabulas. Absque mythologiae Graecorum notitia vix quisquam aestimare potest quaedam Opera sanctorum Iustini, Gregorii Nazianz., Ioan. Chrysostomi et Cyrilli Alexandrini: cultum vero idololatricum Romanorum, eorumque mores cognoscere iuvat ad intelligendum Patres, qui de Gentilium religione, ut sancti Augustinus, Paulinus, Leo et Gregorius Magnus, scripserunt.

Haec subsidia sunt, quae ex profanis scientiis peti possunt. Sed iam ad subsidia sacra pergamus.

LECTIO VIII.

Inter subsidia sacra praecipuum obtinet locum Theologia sive dogmatica, sive moralis.—Sunt etiam sacra subsidia familiaris s. Scripturae notitia et Historia Ecclesiastica.

43.—*Theologiam*, de qua hic loquimur, sic describit Clemens Alexandrinus ⁽¹⁾: *Demonstratio firma et stabilis eorum quae per fidem accepimus; quae per doctrinam Domini super fidem aedificatur, et ad hoc deducit, quod immutabile.* Ex s. Augustino ⁽²⁾ huic scientiae attribuitur «illud tantummodo, quo *fides* saluberrima *gignitur, nutritur, defenditur, roboratur.*»

(1) Lib. 2 *Strom.* c. 7.

(2) Lib. 14 *de Trinit.* c. 1, II. 3.

Utilitatem huius scientiae theologiae sic laudat sanctus Basilius ⁽¹⁾: *Facultas dialecticae matris instar est dogmatibus, quod ea non sinit facile diripi et quorumlibet incursionem patere*; et citatus s. Augustinus ita eam commendat ⁽²⁾: «Disputationis disciplina ad omnia genera quaestionum, quae in Litteris sanctis sunt penetranda et dissolvenda, plurimum valet.» Facultas est omnium disciplinarum nobilissima, quippe quae explicat doctrinam fidei, et circa eam tum ad instruendos mores, tum ad revincendos haereticos occupatur. Ratione proinde materiae, dividitur Theologia in speculativam et practicam; vel, quod idem est, in *dogmaticam et moralem*.

Ad huiusce scientiae compositionem et perfectionem opem ferunt quidquid in antiquis tractationibus invenitur optimum, quidquid in recentioribus iucundum, quidquid in Symbolis ⁽³⁾, in Liturgiis ⁽⁴⁾, in Actis Martyrum ⁽⁵⁾, in definitionibus Conciliorum ⁽⁶⁾, in Decretalibus ss. Pontificum ⁽⁷⁾, in variis eruditissimorum virorum Codicibus affulget pretiosum; sed maxime, quod est in divinis Scripturis, iuxta mentem et interpretationem Ecclesiae, perutile et sanctum, ut sa-

(1) Comm. in cap. II Isaiae.

(2) Lib. II de Doctr. Christ. c. 31.

(3) Vid. Walch, *Bibliotheca symbolica vetus*: Lemg., 1770; Denzinger, *Enchiridion symbolorum et definitionum*: Wirceb., (edit. 5.^a) 1874.—De Symbolis Eccl. Graec. es. C. I. Kimmel, Ien. 1843.

(4) I. A. Assemani, *Cod. liturg. Eccles. univers.*: Rom. 1749, vol. XIII; Daniel, *Codex liturg. Eccl. univers.*: Lips. 1847-53, IV volum.

(5) Ruinart, *Acta primorum Martyrum sincera et selecta*, Paris., 1689; Boland., *Acta Sanctorum quotquot toto Orbe coluntur*: LIV volum. (Cont. Bruzel).

(6) Harduin: Paris, 1715, XI vol.; Mansi: 1759, XXXI vol. in fol.; *Collect. Lacensis*: Friburg. 1870.

(7) Edit. Coustant, *Epist. roman. Pontif.*, Paris, 1721; Edit. Thiel: Brunsb., 1867.

cra hac doctrina omnibus supremæ veritatis decorata monumentis, perfectus sit, aut labore et lectione evadere queat homo Dei theologus. Sententiæ Patrum, quibus mirifice opitulatur scientia sacra, indubitanter ab ipsamet Theologia, prout scientia theoretica simul et practica existit, accuratius meliusque evolvuntur ⁽¹⁾ atque intelliguntur. Consensus Patrum, atque eorum sententiæ ad disserendum Theologis quidem inserviunt; verum etiam sunt alia loca, e quibus suas eruit Theologia conclusiones: proinde hæc scientia specie una, qualis traditur in scholis, hoc est, Theologia positiva, scholastica et moralis unicum scientiæ habitum constituens, primam inter subsidia sacra obtinet sedem ad sensum ss. Patrum recte assequendum.

44.—Motiva, quæ præviam cognitionem Theologiæ suadent ad fructus hauriendos ex ss. Patrum lectione, sunt:

a) Defectus aliquorum tractatuum in operibus sanctorum Patrum, qui licet præcipua nostræ religionis dogmata exponant, non scientificè et compendiose de omni Theologia tractant, immo ne potuerunt quidem, dum toto vitæ suæ tempore cum adversariis doctrinæ christianæ decertaverint.

b) Defectus methodi, formulæque scientificæ, præsertim in libris priorum sæculorum: definitiones,

(1) Inter alia, consul. in primis sunt: Boucat, *Theologia Patrum Dogmatica, Scholastico-Positiva*, Venetiis 1765, vol. VIII; Klee, *Manuel de l' Histoire des Dogmes Chrétiens*, Paris 1848, II vol.; et Petavius, *Theologicorum Dogmatum*, de quo ita scribit Hurter (Nomencl. Liter. I, pag. 747): «Hoc opus fons est, e quo etiamnum theologi suas lucubrationes de hisce argumentis irrigant: hoc opere plurimum contulit... totum in eo sit ut rimetur Patrum sensa.»

divisiones, significatio verborum fere in omnibus desiderantur.

c) Plura iustis rationabilibusque de causis obscure ss. Patres exararunt; dicit autem s. Basilius ⁽¹⁾: «Qui in primordiis Ecclesiae leges condiderunt Apostoli, ac *Patres*, in occulto et non verbis expresso, suam servavere mysteriis dignitatem; neque enim mysterium est omnino, quod ad populares, ac vulgares aures effertur. *Haec est ratio, cur quaedam sine scripto tradita fuerunt: ne dogmatum cognitio ipsa apud vulgus consuetudine vilesceret.*»

d) Catecheses, Homiliae, necnon Sermones plerumque improvisi ⁽²⁾ dicebant Patres; locaque dubia et difficiliora in eis inveniuntur.

e) Quandoque etiam in operibus ss. Patrum defectus deprehendi possunt; sed ut potius levitates haec cognoscantur et devitentur accurate nosse iuvabit dogmata fidei et morum, quibus nos imbuunt Theologia.

45.—Aliud subsidium ex iis sacris, quae adhiberi queunt ad lectionem ss. Patrum cum pleniori fructu aggrediendam, est familiaris s. Scripturae notitia.—Magisterium Ecclesiae principium directivum, seu regula fidei immediata existit apud catholicos: sacra Scriptura et Traditio oralis fontes, sive regulas partiales remotas constituunt divinae ac supernaturalis revelationis. Ait enim Conc. Vaticanum ⁽³⁾: «Haec porro supernaturalis revelatio, secundum universalis Ecclesiae fidem a sancta Tridentina Synodo declara-

(1) Lib. de Spir. Sancto, c. XXVII.

(2) Eusebius, lib. V, c. X: *Pantaemus... Alexandrinae praefuit Scholae; ubi partim viva voce, partim scriptis divinarum dogmatum thesauros exposuit.*

(3) De Fid. Cathol. c. II.

tam, continetur in libris scriptis et sine scripto traditionibus, quæ ipsius Christi ore ab Apostolis acceptæ, aut ab ipsis Apostolis Spiritu Sancto dictante quasi per manus traditæ, ad nos usque pervenerunt. » De sacris Libris sic Concilium alloquitur: « Quæ quidem Veteris et Novi Testamenti libri integri cum omnibus suis partibus, prout in eiusdem (Tridentini) Concilii decreto recensentur, pro sacris et canonicis suscipiendi sunt. Eos vero Ecclesia pro sacris et canonicis habet, non ideo quod sola humana industria concinnati, sua deinde auctoritate sint approbati; nec ideo duntaxat, quod revelationem sine errore contineant; sed propterea, quod Spiritu Sancto inspirante conscripti Deum habent auctorem, atque ut tales ipsi Ecclesiae traditi sunt. »

Sanctus Gregorius Magnus ⁽¹⁾ nos docet quanto cum zelo earum studio sit vacandum his verbis: *Quid sunt Scripturæ, nisi epistola omnipotentis Dei ad creaturam suam?* Illis ss. Patres omnes « eximiam suam vereque divinam scientiam praeprimis debuerunt; nec quisquam vel obiter eorum opera percurrere potest, quin stupendam eorum scientiam Scripturarum admiretur ⁽²⁾. » « Omnes omnino ⁽³⁾ s. Scripturam in deliciis habere, diurna eam nocturnaue manu versarunt, omnisque veritatis revelatae argumenta principalia ex ea eruere conati sunt. Multi etiam quo suis aliorumque votis satis facerent, partes s. Scripturæ explanare aggressi sunt. Amplissimam et solidissimam, imo familiarem quamdam notitiam ea ratione legendo et assidue scrutando, vel etiam explanando s. Scripturam sibi compararunt ss. Patres. »

(1) *Ad Theodor.* ep. IV, 31.

(2) *Cornely Cours. Script. Sacr.* I, Prolegom. 1.

(3) *Fessler* I, c. III, § 35.

Continuam Scripturarum lectionem omnibus fidelibus, sed praecipue clericis, ss. Patres commendare non cessarunt. His verbis urgebat s. Hieronymus Nepotiano ⁽¹⁾: *Scripturas divinas saepius lege, imo nunquam de manibus tuis sacra lectio deponatur*. Et sanctus Augustinus asserit ⁽²⁾ tanto magis vel minus hominem sapientem esse, quanto in Scripturis magis minusve profecerit ⁽³⁾. Sed maxime necessaria est lectori operum ss. Patrum familiaris s. Scripturae notitia, cum tantus tamque varius sit eiusdem usus penes illos.

46.—Praeterea, in Patrum operibus, quae habemus, verba scripturistica haud raro a librariis ad iuniorem codicum auctoritatem sunt accommodata et adulterata; cuius rei luculentum testimonium illi loci praebent, in quibus commentarius a Patribus ipsis additus verbis Scripturae praemissis non respondet. Insuper quum Patres omnes frequenter sacros

(1) *De vita clericor.* ep. 52, n. 7.

(2) *De Doctr. Christ.* IV, 5.

(3) Circa lectionem sacrae Scripturae Theologia Fundamentalis nos docet: 1.º «neque ex rei natura, neque ex praecepto aliquo sacrae Scripturae lectionem Christi fidelibus indiscriminatim omnibus esse ad salutem necessariam;» ait enim s. Augustinus *Ibid.* I, 59: *Homo fide, spe et charitate subnixus, eaque inconcuse retinens, non indiget Scripturis, nisi ad alios instruendos*. 2.º «Nunquam Ecclesiam universim prohibuisse fidelibus sacrae Scripturae lectionem in lingua vernacula; sed modo probasse, modo improbavisse, prout temporum, locorum, aut personarum adiuncta ac fidelium utilitas exposcere videbantur.» Sic *propter abusum* regulam *Indicis IV^{am}* sancivit sancta Sedes, eiusque observantiam denuo commendavit Clemens VIII; postea vero Benedictus XIV (*Decr. Congr. Indic. 13 iun. 1757*) permissit omnibus Bibliam legere, dummodo versio fidelis sit, et ab auctoritate Ecclesiastica approbata, necnon difficilioribus in locis opportunis sanctorum Patrum atque Theolog. Catholicorum notis explanata.

Libros ex memoria tantum citaverint, non omnes eorum varietates pro veris et genuinis suae aetatis lectionibus haberi queunt ⁽¹⁾; quare exegetica potissimum eorum scripta et dogmatica illa, in quibus data opera ex Scriptura dogmata demonstrant, conferantur oportet: quae quidem omnia critica completa non expedientur a patrologo sine notitia familiari sacrarum Scripturarum ⁽²⁾. «Hac notitia instructi ⁽³⁾ veritates a Patribus propositas eo sensu, quem intenderunt ss. Patres, quemque s. Scripturae verba usurpantes lectorum animis ingerere voluerunt, accurate recteque percipiemus; vim etiam ratiocinationis et argumentorum pondus, quod saepe saepius in locis s. Scripturae residet, penitus pleneque capiemus.»

47.—*Historia Ecclesiastica* et cognitio historiae vitae ss. Patrum adiumentum magni pretii offerunt ad ss. Patres intelligendos:

(1) Cornely *Ibid.* Hist. Text. c. II.

(2) Ad notitiam familiarem s. Scripturae adipiscendam prosunt;

a) *In Literatura Biblica,*

Bellarminus—«De Verbo Dei» Libb. I-III.

Melchior Canus—«De Locis» Lib. II.

Kaulen—«Introductio ad Sacr. Script. A. et N. Testamenti.»

b) *De Canone Sacr. Scripturarum,*

Vincenzi—«Sess. IV Conc. Trid. vindicata.»

c) *De Inspirat. sacr. Librorum,*

Calmet—«Dissert. de divin. Libb. inspiratione.»

d) *In Exegesi Biblica,*

Patrizi—«De interpr. Script. sacr. Lib. II.»

e) *De Lectione sacr. Scripturae,*

Malou—«Lectio sanct. Bibliae.»

f) *De Scriptura et Traditione,*

Franzelin—«Tract. de divin. Tradit. et Scriptura.»

(3) Fessler, *Ibid.* I, § 35.

I. Refert Historia Ecclesiastica ⁽¹⁾ actionem, propagationem, martyrium, triumphumque Ecclesiae; eius regimen, hierarchiam, disciplinam et liturgiam; errores adversariorum, patrociniūve plurium principum in favorem haereticorum et schismaticorum; conciliorum acta et falsa dogmata pseudosynodorum; aliaque quamplurima, ad quae ss. Patres in suis operibus saepe respiciunt.

II. Scire etiam multum interest, quo tempore sanctus Pater aliquis vixerit ⁽²⁾; patriam eiusdem, et regionem in qua scripsit; animi indolem; instructionem, studium, officia, dignitates, etc. cognoscere, ut notitiae ex historia ecclesiastica depromptae apte adhibeantur, et lucubrationes ss. Patrum recte intelligantur.

LECTIO IX.

Editiones Operum ss. Patrum. — *Ratione aetatis distinguī solent in antiquissimas, medias et recentiores.*
 — *Maximo generatim habetur in pretio editio princeps.*
 — *Editiones Maurinae.* — *De his omnibus, quibus editiones Operum ss. Patrum praestantissimae insignitae esse debent.*

48.—Apparatus criticus Patrologiae, cum tempus non habet studium subsidiorum, quae supra recensita sunt, firmissimum adiutorium desumit ab Operum

(1) Praeter ss. Patres scriptores Historiae Ecclesiasticae, summae utilitatis erunt Patrologiae cultoribus C. Baronius (*Annales Eccl.* cum cont. Mansi.—Luceae 1738-59, vol. 38 fol.), et Hergenroëther (*Hist. Eccl.* vers. hispan. Matriti 1883-89, vv. VI.)

(2) Hanc historiam Vitae ss. Patrum brevi conspectu exhibet *Patrologia specialis*.

sanctorum Patrum Editionibus praestantissimis; qua expressione intelligimus cum laudato Fessler ⁽¹⁾: «Editiones tales, quibus Opera genuina a spuriis et dubiis sedulo solideque discernuntur; textus originarius, quam fieri potest, acuratissime repraesentatur; difficultates in illo obviae elucidantur, aliaque adii-ciuntur, quae viam faciliorem sternere possint ad sensum auctoris recte assequendum.»

49.—Inventa typographia statim ss. Patrum Operibus propagandis inservivit. Ex quo vero saeculo decimo quinto mira illa libros multiplicandi ars occepit, inter primos qui typorum formulas flagitaret s. Augustinus fuit: primum autem quod stanneis characteribus exscriptum est Opus, fuit liber eius «De Arte praedicandi,» seu ultimus ex *IV Libris de Doctrina Christiana*, circa annum 1465. At prisci editores de librorum Patrum recognitione et emendatione parum solliciti fuerunt: illum, quem sors obtulit codicem, pro archetypo adhibuerunt; codices autem adhibiti fortasse omnes iuniores fuere, quare textus quoque primarum editionum conferendus est cum editionibus praestantissimis.

Ratione porro aetatis Editiones distinguuntur in antiquissimas (*incunables*), factas usque ad an. 1520, medias usque ad annum 1660, et recentiores.

50.—Editio *princeps*, seu quae prima ex codice manuscripto expressa est, maximo generatim habetur in pretio et existimatione, cum saltem inserviat ut criticus patrologus, emendando textui manum ad-movens, eam conferat cum aliis codicibus venerandae

(1) *Ibid.* § 38.

vetustatis. Editio princeps quorundam Operum Patrum invenitur saec. XV et XVI, videlicet

Augustini.	ann. 1465.—Argentorati, apud Ioan. Mantelinum.
Lactantii.	» 1465.—E monasterio Sublacensi, excudentibus Sweynheim et Pannarz.
Hieronymi.	» 1467.—Romae, per Ulricum Han.
Leonis Magni.	» 1470.—Rom., per Conr. Sweynheim.
Thomae Aquinatis.	» 1470.—(<i>Catena Aurea</i>).—Romae.
Cypriani.	» 1471.—Rom., per Petr. et Franc. de Maximis.
Ambrosii.	» 1472.—(<i>Hexameron</i>) Mediolan., per Ioan. Schubler.
Ephraemi.	» 1475.—Per Magistr. Barth. Guldinbeek de Sultz.
Athanasii.	» 1482.—Vicentiae (<i>latine tantum</i>).
Maximi Taur.	» 1482.—Spirae, per Petr. Drach.
Tertulliani.	» 1483.—(<i>Apologeticum</i>) Venetiis, per Bern. Benalium.
Hilarii.	» 1489.—Mediol., per Leonard. Pachel.
Prosperi.	» 1494.—Moguntiae, per Petr. Friedbergensem.
Policarpi, Ignatii et
Pseudo-Dionysii.	» 1498.—Parisiis, per Iac. Fab. Stapul. (<i>latine</i>).
Gregorii Magni.	» 1518.—Parisiis.
Fulgentii Rusp.	» 1520.—Hagenau.
Cyrelli Alexandr.	» 1524.—Basileae (<i>latine</i>).
Irenaei.	» 1526.—Basileae, per Erasm. Roterodamum.
Basilii.	» 1532.—Basileae (<i>graece et latine</i>).
Petri Cysol.	» 1534.—Bononiae, per Agap. Vicentinum.
Gregorii Nyss.	» 1537.—Coloniae (<i>latine</i>).
Minutii Fel.	» 1542.—Romae, per Franc. Priscianum.
Arnobii.	» 1543.—Romae, Idem.
Epiphanii.	» 1544.—Basileae, per I. Oporinum (<i>graece</i>).
Optati.	» 1549.—Moguntiae, cura I. Cochlaei.
Gregorii Nazianz.	» 1550.—Basileae (primum <i>graece</i> , et eod. an. per Wolfgangum Musculum, <i>latine</i>).
Iustini.	» 1551.—Parisiis, per Rob. Stephanum (<i>graece</i>).

Cyrelli Hieros. . . .	ann. 1560.—	(<i>Cathec. Mystagog.</i>)	Viennae <i>græc. et latine.</i>
Eulogii Cordub. . . .	» 1574.—	Complut., cura Ambrosii de Mo- rales.	
Isidori Hispal. . . .	» 1580.—	Paris., per Margan. Vigne.	
Gregorii Thaum. . .	» 1694.—	Mogunt., per Ger. Vossium (<i>græc. et latine</i>).	
Ioan. Chrisost. . . .	» 1609-33.—	Paris., per Ducaeum et More- llum (<i>græc. et latine</i>).	

Reliquae omnes Editiones principes Operum Patrum recentiores istis sunt.

51.—Post multas editiones ad plurimorum vetustissimorum codicum consensum acuratissime castigatas, non inmerito affirmari potest aliquas, ex iis quae circumferuntur, Operum ss. Patrum editionibus textum prioribus habere puriorem; immo et nonnullas esse omnibus commendabiliores. «Inter omnes ⁽¹⁾, facile locum primum occupant editiones, quas inde a medio saec. XVII usque ad finem saeculi elapsi in publicam lucem emiserunt Monachi Benedictini e Congregatione s. Mauri in Gallia: quamquam negari non possit, nec omnes ss. Patres ab eruditissimis monachis fuisse editos, nec Maurinos (quemadmodum brevitatis causa saepe vocari solent) omnes aequali ingenio parique successu, operam suam edendis Patribus impendisse.»

Editiones *latinae* a Monachis s. Mauri completae fuerunt Operum ss. Ambrosii, Augustini, Hieronymi, Gregorii Magni, Hilarii, Gregorii Turon. et Anselmi; Cassiodori et b. Lanfranci: incompletam reliquit Baluzius editionem opp. s. Cypriani.

Editiones *graeco-latinae* Maurinae existunt s. Ius-

(1) Fessler, *Ibid.*

tini et aliorum Apologetarum, s. Irenaei, Origenis, s. Athanasii, s. Basilii, s. Cyrilli Hieros., et s. Ioann. Chrysostomi; etiam *Comm. in Psalmos* et *in Isaiam* Eusebii Caesariensis, primumque tom. Operum sancti Gregorii Nazianzeni.

In Patrologia Speciali, singulis Patribus optimas editiones subiungere opportunum erit; nunc restat ut criteria, quibus praestantissimae quaeque editiones insignitae esse debent, afferantur.

52.—Editionem Operum sanctorum Patrum eximiam, seu potius praestantissimam ut dicas, necesse est ut editor

1.º Plures, quos possit codices adhibeat, melioresque inter se conferat.

2.º Editiones varias antea elaboratas videat.

3.º Iudicio, eruditione, diligentia et partium studio correctionem emendatissimam exemplarium praestet.

4.º Observationes adiiciat illustrandis locis obscurioribus, prisci moris iam longa oblivione deletis, aut eruditionis alicuius reconditae vestigiis indagandis.

5.º Sententias et decreta ipsa Patrum receptissimorum semper opponat Patri cuivis, si forte in eius opere sit aliquid quo lectores offendantur, unde statim habeant quo referre pedem tuto possint.

6.º Notas etiam intexere procuret variarum lectionum ambiguitati pensitandae, veritati explorandae, coniecturis nonnunquam explicandis aut confirmandis.

7.º Glossas complurium inter se locorum comparatione concinnat, interpretationi ratione certissima.

8.º Testimonia de Patre veterum subsequatur.

9.º De codicibus, deque variis editionibus monographiam, ut ita dicam, editioni suae anteponat.

10.º Quibus omnibus accommodatus sit index locupletissimus sententiarum, probationum, testimoniorum etc., quae magis in operibus s. Patris elucescant.

Ceterum in editionibus attendendum est, ut sint ornatu typografico insignes, et acquisitu faciles.

LECTIO X.

Collectiones Operum ss. Patrum.—*Dividi solent ratione materiae et temporis.*—*Collectiones universales et particulares, maiores et minores.*—*De clarioribus illustrium Scriptorum Ecclesiae Collectoribus.*

53.—Collectionum utilitas maxima semper fuit, imo et necessitas agnita, propterea quod Opera sanctorum Patrum, quae in multis voluminibus fusa atque dispersa habebantur, collectione apta, sub uno aspectu posita sunt, ipsaque collectionis species legentis animum regit, et continuo, quasi filo, a primis eorum initiis ad finem usque perducit. Sunt enim collectiones scriptorum seu librorum ss. Patrum; sunt et collectiones, in quibus compilantur fragmenta selecta, materiae particulares interlucatae ex operibus insignioribus, sive dogmaticis, sive moralibus, aut scripturisticis, aut philosophicis plurium vel unius Patrum, Scriptorumque ecclesiasticorum: omnesque plurimum valent ad doctrinam, sensumque doctorum intelligendum. Diversimode has collectiones nuncupant auctores: inveniuntur nempe in bibliographia patrologica *Bibliotheca Patrum*, *Analecta Veterum*, *Spicilegium Patrum*, *Thesaurus monumentorum ecclesiasticorum*,

Miscelanea, et aliae Collectiones diversa forma, diversisque nominibus criticae patrologicae servientes.

54.—Hinc multiplex collectionum genus. Ratione materiae, aliae dicuntur *universales* «quae continent monumenta Patrum et Scriptorum ecclesiasticorum omnis aevi, quae ad omnes sese extendunt disciplinas theologicas;» aliae vero *particulares*, «quibus comprehenduntur monumenta ad aliquas tantum disciplinas theologicas pertinentes, vel continent Opera Patrum certi cuiusdam aevi.» Ratione temporis, vel sunt *veteres*, vel *recentiores*; vel PP. Apostolicorum, aut PP. saecundae aut tertiae aetatis. Ratione linguae distinguuntur in *latinas* et *graeco-latinas*.

55.—Collectiones particulares dispesci solent in *maiores* et *minores*, prout in iis exhibentur ea literaria Opera Patrum, quos vocant *maiorum*, hoc est, quorum nunc extant plurima et mole grandia Opera, aut Patrum *minorum*, de quibus parvi libri, sive opuscula iamdiu servantur. Sunt autem particulares Collectiones illae quae sic, ex. gr. inscribuntur: *Opera ss. Patrum polemica*; vel ss. *Patres scriptores Historiae Ecclesiasticae*. Inveniuntur etiam Collectiones Operum ss. Patrum, quae in specialem quemdam finem practicum destinatae sunt, et *Chrestomathiae Patristicae*, aut *Theologia universa Patrum*, vel *Opera selecta ex scriptis ss. Patrum*, aliisque similibus titulis designantur: omnesque, si scholarum usui accommodatae, vel sacerdotum lectioni idoneae inveniuntur, plurimum utilitatis afferunt ad ss. Patres, Scriptoresque Ecclesiasticos recte intelligendos.

56.—Praecipui ac illustriores inter Collectores Pa-

trum enumerandi sunt: *Gallandius* ⁽¹⁾, *Cotelerius* ⁽²⁾, *Sirmondus* ⁽³⁾, *Nicolaus le Nourry* ⁽⁴⁾, *Dupinius* ⁽⁵⁾, *Combesius* ⁽⁶⁾, *Fronto Ducaeus* ⁽⁷⁾, *Despont* ⁽⁸⁾, *Aug. Maii* ⁽⁹⁾, *I. P. Migne* ⁽¹⁰⁾ et *H. Hurter* ⁽¹¹⁾.

Ex Collectionum particularium auctoribus citare oportet *Muratorium*, qui «Anecdotas Graecas» edidit; *Voorst* «Ioan. Chrysostomi Selecta»; *Isenbiehl* «Chrestomathiam patristicam graecam»; *Laurentium Alex. Zaccagni*, qui e tenebris eruit pretiosa «Collectanea monumentorum veterum Ecclesiae graecae et latinae» ⁽¹²⁾ quae hactenus in bibliotheca vaticana delituerunt; *Corderium* «Catenam 65 Patrum graecorum in s. Lucam» et «Catenam in s. Ioannem»; *Chiffletium* «Scriptorum veterum de fide catholica Opuscula»;

(1) «Biblioth. Vet. Patr. et antiq. Scrip. Eccl.»—Venetiis, 1765-81, XIV vol. fol. «Opus rarum, quod maxime aestimatur ab eruditissimis propter doctissimas dissertationes et annotationes (Hurter III, 346).» Pret. 1400 fr.

(2) «Monumenta Eccl. Graec.»—Parisiis, 1677, vol. III in 4.º

(3) «Opera Varia.»—Venetiis, 1728: V tom. fol.

(4) «App. ad Bib. Max. vet. Patr.»—Paris., 1703, vv. II.

(5) «Nouvelle Bibliot. des Auteurs Eccles.»—Paris., et Amsterd., 1693-1715: XIX vol. *In Ind.* (vide Lect. seq.)

(6) «Graeco-latinae Patrum Biblioth. novum auctarium tomus duplex.»—Parisiis, 1648 in f.º; «Biblioth. Patrum concionatoria.»—Paris., 1662, vv. 8, t. 3 in fol.

(7) «Biblioth. vet. Patr. seu Script. Eccl.» tom. 2 graeco-latini in fol.—Parisiis, 1624.

(8) «Bibliotheca Maxima veterum Patrum et aliorum Scriptorum eccl.» ordine chronologico disposita a *Philipp. Despont* (Lugduni 1677 et seqq. 27 vv. in fol.)

(9) «Script. vet. nova Collectio.»—Romae, 1831-33: VIII tom. in 4.º

(10) *Patr. Latin.*, 222 vv.—Paris., 1844 et seqq. (2,200 fr.); *Patrolog. Graeco-lat.*, 166 vv. (3,500 fr.)

(11) «Opuscula ss. Patrum selecta.»—Oeniponte, 1868-1880, vv. XLIII.

(12) Romae 1698, in fol.

demum *Franciscum X Funck* «Opera Patr. Apostolicorum ⁽¹⁾.»

Alias Collectiones hic nominare debemus, universalem unam, quae vocatur *Magna Bibliotheca Veterum Patrum* ⁽²⁾; particularem, ac veluti exemplar omnium eiusdem classis aliam, auctore Eugippio Abbate († 510), qui magno labore composuit *Libros duos Thesaurorum s. Augustini*, in quorum priore posuit quaecumque s. Augustinus scripserat de rebus obscurissimis ut de anima, de charitate, de resurrectione, de iudicio, de vita ac morte aeterna; in posteriore collocavit quae sanctus Doctor disputat contra arianos, donatistas, manichaeos et pelagianos: continetque totum opus 338 articulos, iuxta Cassiodorum (in editionibus ⁽³⁾ apparent 353) sic hos libros commendantem: «Invenitur hacce in Collectione, quod vix in magnis ac optimis bibliothecis reperiri possit.»

LECTIO XI.

De usu ss. Patrum.—Qualis fieri possit et debet usus ss. Patrum.—Quaenam ss. Patrum Opera hunc in finem privato cuique sint eligenda.

57.—Sanctorum Patrum scriptis ita utendum est, ut ex eorum lectione summam utilitatem capiamus; non eis tamen maiorem, praeter quam habent, auctoritatem tribuendo. Restat, ut iam dictis de notione ac vi ss. Patrum, de arte critica in Patrologia, de criteriis ad clare eos intelligendos, deque huiusmodi

(1) Tubingae, 1881.

(2) Parisiis, 1644-54: XVII voll. fol.

(3) Basileae, 1542; Venetiis, 1543.

Operum praestantissimis editionibus et collectionibus, nonnulla addantur de recto ss. Patrum usu.

Quatuor in optima methodo legendi eorundem Opera concurrere habent veluti adiumenta subsidia, nempe: cognitio perfecta extensionis usus, qualis fieri possit et debeat a privatis hominibus; notitia Operum, quae eligenda sint in casu pro virium facultate atque temporum indigentia; requisitae conditiones praeviae in lectore; regulae demum attendendae in ipsomet studio scriptorum Patrum.

De duobus primis adminiculis in praesenti, de duobus alteris in subsequente lectione agendum est.

58.—Usus Operum ss. Patrum, attentis personis a quibus scripta patristica coluntur, duplex evadit: alter *publicus* usus dicitur, alter *privatus*. Ille solius Ecclesiae est; iste vero fit a viris doctis et piis, atque frequentius a clericis, praesertim ad fidei, morumque praecepta illustranda. Nomine Ecclesiae, non modo fidelium omnium concio hic intelligitur, verum etiam Apostolica Sedes, vel Concilium generale: unde Patrologiae aut Theologiae Patristicae cultor eandem auctoritatem, eundemque sensum in libris sanctorum Patrum admittere debet, quod declaratum ab Ecclesia sit, cum a Rom. Pontifice, seu in oecumenica Synodo, ad dogma probandum ss. Patrum effata fuerint allegata et sensu quovis intellecta. Ceterum, usus ss. Patrum a privatis hominibus multiplex fieri potest; sed eiusdem divisiones, si respiciamur materias aut disciplinas sacras, divisionumque studium practicum pertinent ad Patristicam. Duntaxat de iis, quae apparatus, sive praeparationis patrologicae rationem habent, nunc pertractandum erit.

59.—Recte ut stabiliatur Operum ss. Patrum usus, quem homines privati facere possunt, conveniens erit eorum scripta in octo veluti species dispescere, prout vulgo quidem distinguuntur, qualia sunt: *Cathecheses*, *Apologiae*, *Tractatus polemici*, *Homiliae*, *Commentaria in Scripturam sacram*, *Libri spirituales*, *Historiae ecclesiasticae*, et *Epistolae de diversis materiis*.

1) *Cathechesibus* in suis maturo examine praevio locuti sunt ss. Patres, ne audientes in adulterinos sacras Scripturas protraherent sensus, quocirca neophitos et comparentes admonebant, ne metaphoras in sensu literaliter assumerent; quando vero Scriptura in sensu obvio sumi debebat, absque restrictione loquebantur.

2) *Apologiae* sunt in duplici differentia: quaedam pro fidei defensione, aut eius explicatione; quaedam etiam pro aliquorum Patrum iustificatione datae sunt.

3) Circa *Tractatus polemicos* duo sunt observanda: primo quidem Patres in iis Operibus clare admodum loqui de controversiae capitibus, alias nihil probassent contra impugnantes. Alterum quod etiam observabant Patres, illud est, quod solummodo de capite agerent controversiae.

4) *Homiliae* ss. Patrum sub duplici quoque divisione inveniuntur. Quasdam post lectionem Scripturae sacrae devote pronuntiabant: ut plurimum enim eam gradatim, unum versum post alterum, et hoc non solum praesentibus christianis, sed etiam cathemenis, haereticis, iudaeis et ipsis paganis explicabant; et in iis obscure admodum, ne sancta darent canibus, loquebantur. Quaedam aliae erant *Homiliae*,

in quibus Patres absque figura, et parabola, et hoc solummodo coram initiatis sese enuntiabant.

5) Inter *Commentaria* Patrum in s. Scripturam quaedam fusa, quaedam vero brevia admodum comperiuntur.

6) *Libris* editis *spiritualibus* ss. Patres docuerunt aliorum sanctitatem inducere, conservare et augere.

7) In *Historiarum* libris ea, quae Ecclesia suo tempore docuit, decrevit, constituit et gessit literis consignarunt multi ex Patribus: scire per se potuerunt, si coaevi fuerunt et domestici; at vero si ab aliis didicere, fide digni erunt quatenus narrationes suas a certis monumentis hauserint.

8) *Epistolae* quaedam ad consolationem, quaedam ad Scripturae sacrae interpretationem, quaedam etiam ad solvenda religionis dubia erant directae; et pro materiae, personarumque varietate ac conditione, minus vel magis sese explicabant, obscure aut clare de sacris mysteriis loquebantur ⁽¹⁾.

60.—His a lectore scitis, facile illi erit usum Operum ss. Patrum *dogmaticum*, *moralem*, *asceticum*, *exegeticum*, etc., qualem in Theologia Patristica inveniet, eligere atque praeparare, considerata diversa temporum, circumstantiarum, morumque externorum conditione.

Unum tamen in omnibus inculcandum placet: mentem ss. Patrum circa dogmata ex Operibus, in quibus ex professo ea tractavere, aperiendam esse.

61.—Quaenam Opera ss. Patrum hunc in finem privato cuique eligenda esse commendat Patristica, inter

(1) Cs. Boucat *Theol. Patr. universa*, tom. V. *De ss. Patr.* art. 3.

tantam librorum Patrum multitudinem, qui in Patrologia speciali recensebuntur, eos seligendo et enumerando quos generatim possunt uti tirones, vel in necessitate particulari, cum fructu maximo et non indubitata utilitate.

Reliquum est, ut notetur seligenda ad Patrum lectionem esse eorundem Opera, a sacerdotibus vel Theologiae studio deditis, authentica et non supposititia, vere et genuine patrologica, iuxta collectionem vel editionem ab Ecclesia admissam, seu de potestatis ecclesiasticae licentia editam. At vero «Rom. Pontificum zelo, ac vigilantia provisum, et cautum fuit, ne ullum propter pravos exitiososque libros, quibus fides, et pietas labefactari plerumque solent, christi-fidelium animabus praeiudicium, ac detrimentum irrogaretur: quamobrem non solum huiusmodi libros improbare et proscribere consueverunt, sed ne vetitae quoque eorum lectionis oblivio ulla unquam subreperet, aut ignorantia obtenderetur, publicis tabulis, atque catalogis eosdem perniciosos libros describi, et consignari voluerunt; quo sane fieret, ut palam denunciata, atque oculis subiecta, eorum pravitate, ab omnium manibus facilius removerentur ⁽¹⁾.»

Cum enim quaedam Collectiones, quaedam etiam Editiones Operum ss. Patrum, imo et non pauca commentaria, observationes, seu scripta huic disciplinae respicientia ab Apostolica Sede, aut a Conc. Tridentino proscriptae fuere; ad intelligentiam eorum, qui disciplinae patrologicae studium navant, subiungimus notitiam quorundam istius generis librorum prohibitorum, prout in *Indice* ⁽²⁾ continentur:

(1) Bened. XIV *Quae ad Catholicas*, 23 decemb. 1757.

(2) Romae, 1877.

Collectiones prohibitae

BARDINIUS.—«Collectio veterum aliquot monumentorum ad historiam praecipue literariam pertinentium.» *Donec corrig.* ⁽¹⁾ Decret. 16 mai. 1753.

«Magna Bibliotheca ecclesiastica, sive notitia scriptorum eccl. veterum, ac recentiorum.» Decr. 14 iun. 1737.

BIGNE (de la) MARGARINUS.—«Bibliotheca sanctorum Patrum.» *Donec expurg.* App. Ind. Trid.

«Compendium antiquitatum eccles. ex scriptoribus apologeticis etc.» Decr. 22 mai. 1745.

DUPIN LUDOV.—«Nouvelle bibliothèque des auteurs ecclésiastiques contenant l' histoire de leur vie, le catalogue, la critique etc.» Decr. 1 iul. 1693, et 10 mai. 1757.

ITTIGIUS.—«Bibliotheca Patrum Apostolicorum graeco-latina.» Decr. 15 ian. 1714.

Editiones proscriptae

FELL, seu FELLUS IOAN, episcop. Oxoniens.—«Sancti Caecilii Cypriani Opera recognita et illustrata.» Accedunt «Annales Cyprianici per IOAN. PEARSON Castriensem episc.» Decr. 2 iul. 1686.

GALLAEUS SERVATUS.—«Lucii Cornelii Lactantii Firmiani Opera, cum selectis variorum commentariis.» Decr. 3 apr. 1685.

HORNIUS GEORG.—«Sulpicii Severi Opera cum commentariis.» Decr. 10 iun. 1658.

(1) «Quibus autem libris, eo quod utilitatem aliquam praeseferre videantur, additum est *Donec corrigantur*, seu *Donec expurgentur*, eam correctionem a nemine privato iudicio atque auctoritate fieri posse, sed rem totam ad sacr. Indicis Congregationem esse deferendam monemus.» *Richinius* cit. a *Saccheri* in Praef. Ind.

LOMBERT PIERRE.—«Les oeuvres de st. Cyprien traduites en françois, avec des remarques, et une nouvelle vie de st. Cyprien tirée de ses écrits.» Decr. 27 sept. 1672.

LOSSIUS LUCAS.—«Alcuini ab. turon. de fide s. et individuae Trinitatis libri tres commentario illustrati.» Ind. Trid.

«Notae in s. Ioan. Chrysostomi Opera» *quae habentur Tomo VIII editionis Etonae 1612.* Decr. 16 mart. 1621.

PFAFFIUS CHRISTOPH.—«S. Irenaei episc. Lugd. fragmenta anecdota cum notis etc.» Decr. 21 ian. 1721.

QUESNEL PASCH.—«Sancti Leonis Magni Opera, dissertationibus, notis, observationibusque illustrata.» Decr. 22 iun. 1676.

VOSSIUS ISAAC.—«Epistolae genuinae s. Ignatii martyris: adduntur s. Ignatii epistolae, quales vulgo circumferuntur: ad haec s. Barnabae epistola, cum notis.» Decr. 2 iul. 1686.

ERASMUS DESID. Roterodam.—*Opera, in quibus de religione tractat.* «Donec expurg.» Ind. Trid. ⁽¹⁾

Opera Patrolog. et Patristic. spectantia, quae in
INDIC. relatae sunt

«Analisi del libro delle Prescrizioni di Tertullia-

(1) De editione Operum s. Hieronymi facta (*Basileae typis Frobenianis, 1516, IX vol.*) Erasmi cura et labore, sic se habet *Schoenemann—Bibliot. Hist. Liter. Patr. Latin. t. I, p. 458*—: «quoniam paulo liberius partim in argumentis librorum in quaedam fidei catholicae dogmata et traditiones invecus esset, non eo plausu, quem merebatur (*Editio*) et consecutura videbatur, excepta est; sed in plurimas reprehensiones incurrit et convicia improbissima subiit, atque Romae adeo ipsius Pauli IV, qui auctor olim ac sollicitator ipsi fuerat, iussu combusta esse fertur.

no, con alcune osservazioni,» *sine auctoris nomine*. Decret. 7 aug. 1786.

«Anastasii Sinaitae anagogicarum contemplationum in Hexaëmeron Liber XII, cui praemissa est expostulatio de s. Ioan. Chrysost. epistola ad Caesarium monachum.»—*Edit. Londin. 1682*. Decr. 25 ian. 1684.

«Apparatus ad positivam Theologiam methodicus» PETR. ANNATI. *Donec corrig.* Decr. 12 sept. 1714.

«Augustini et Hieronymi Theologia.» Ind. Trid.

«Summa s. Thomae vindicata» ALEXAND. NATAL. Brevi Inn. XI, 10 iul. 1684. *Permittitur tamen iuxta editionem Lucensem cum notis et animadv. Const. Roncaglia, sublata etiam excommunicatione etc.* Decr. 8 iul. 1754.

«Divi Chrysosthomi epistola ad Coesarium monachum, cui adiunctae sunt tres epistolicae dissertationes: prima de Apolinaris haeresi; secunda de variis Athanasio supposititiis operibus; tertia adversus Simonium,» auc. IAC. BASNAGIO. Decr. 21 apr. 1693.

«Ars Critica» IOAN. CLERICI vol. I, II et III, Decr. 12 mart. 1703.

«Elenchus Scriptorum in s. Scripturam tam graecorum, quam latinorum.» GUIL. CROVVAEI. Decr. 27 mar. 1687.

«De usu Patrum ad ea definienda religionis capita, quae sunt hodie controversa.» Decr. 2 iul. 1686.

«Dissertatio de sanguine D. N. Iesu Christi ad epist. 146 s. Augustini etc.» Decr. 12 mar. 1703.

«Dissertatio de Tertulliani vita et scriptis.» *Ibidem*.

«Thomas Aquinas exhibitus confessor veritatis

evangelicae augustana confessione repetitae» auct. IOAN. GEORG. DORSCH. Dec. 10 iun. 1658.

«Elenchus veterum quorundam brevium Theologorum.» App. Ind. Trid.

«Notae in Gennadii Mass. librum de ecclesiasticis dogmatibus, veteris cuiusdam theologi homiliam sacram, et Martialis episc. Lemovicensis epistolas» auct. ELMENHORSTIO GEVERHART. Decr. 4 feb. 1627.

«De elogio primo ac praecipuo doctrinae Angelici Doctoris s. Thomae Aquin., occasione pertinentis cuiusdam impertinentis philosophi.» Decr. 18 ian. 1667.

«Sanctorum Patrum de gratia Christi, et libero arbitrio dimicantium trias» auct. ERYNACHO PAULO. *Donec corrig. tituli capitum et artic., atque index.* Decr. 4 iul. 1661.

«Exemplorum variorum liber de apostolis et martyribus.» *Sive seorsum, sive coniunctus catalogo s. Hieronymi de ecclesiasticis Scriptoribus.* App. Ind. Trid.

«Bibliographia antiquaria» a FABRICIO IOAN. ALBERTO. *Donec corrig.* Decr. 21 ian. 1721.

«Examen critique des apologistes de la religion chrétienne.» Decr. 26 mar. 1770.

«Mariale, sive apophtegmata ss. Patrum in omnibus festivitatibus, et materiis virginis Mariae» a GREGORIO GALLICANO. *Donec corrig.* Decr. 23 apr. 1634.

«Spicilegium ss. Patrum, ut et haeticorum saeculi post Christum natum I, II et III,» auct. IOAN. ERNEST. GRABIO. Decr. 15 ian. 1714.

«Homèlies, ou sermons de s. Iean. Chrysost. sur l'èpître de s. Paul aux Romains.» Paris 1682. Decr. 27 ian. 1687.

«Libellus ex scriptis vetustiss. orthodox. Patrum

Cypriani, Hilarii, Ambrosii, Augustini, Hieronymi, Isichii, et Paschasii, de genuino Eucharistiae negotii intellectu, et usu.» Ind. Trid.

«Annotationes LUCIANI MANTUANI in d. Ioan. Chrysost. in apostoli Pauli epistolam ad Romanos comment.» Ind. Trid.

«Meditationes ss. Patrum, quibus dominicae passionis mysterium explicatur, atque historia de passione Christi expenditur.» App. Ind. Trid.

«Sententiae ss. Patrum de coena dominica» a PHILIP. MELANCHTON. App. Ind. Trid.

«Orthodoxographa ss. Patrum.» *Donec corrig.* App. Ind. Trid.

«Nomenclator insignium scriptorum, quorum libri extant manuscripti vel impressi.» Ind. Trid.

«Nomenclator praec. iam inde a nato Christo doctorum, scriptorum, etc.» auct. HENR. ORAEO. Decret. 16 mart. 1621.

«Commentarius de Scriptoribus Eccl. antiquis, illorumque scriptis» a CASIMIRO OUDINO (Tom. I, II et III). Decr. 18 iul. 1729.

«Sententiae Patrum de officio verorum rectorum Ecclesiae Dei centumquatuordecim.» Ind. Trid.

«Selecta Doctorum veterum, Scriptorumque Eccl. de vera sinceraque ad Deum conversione monumenta» a THEOPH. SPIZELIO. Decr. 29 mai. 1690.

«Postillae Patrum super Evangelia» auct. MARTINO STATIO. Decr. 18 mai. 1677.

«Thesaurus ecclesiasticus e patribus graecis ordine alphabetico concinnatus» a IOAN. GASPAR. SUICERO. Decr. 18 iul. 1729.

«Troporum theologicorum liber, ex omnibus orthodoxis Ecclesiae Patribus singulari industria collectus etc.» Ind. Trid.

LECTIO XII.

De iis, quae in lectore ss. Patrum potissimum requiruntur.—De iis, quae in ipsa lectione ss. Patrum praecipue observanda sunt.

62.—Praeter iam allata subsidia, praeparationemque videlicet remotam et generalem, qua instructus sit oportet lector ss. Patrum, nonnullas observationes in promptu ut habeat utile videtur, cum studio Operum huiusmodi dicatur. Praecipuae apud dissertatores de re patrologica haec inveniuntur:

1.^a Ingenium proprium perpendat, seligatque Patrum Opera ad quae habeat sufficientiam, semper isi libris contentus ex quibus necessaria sibi et utilia haurire oportet.

2.^a «Animum veritatis amantem, a praeconceptis opinionibus immunem, atque principio fidei catholicae sincere adiectum ⁽¹⁾» praedisponat.

3.^a «Fidissimum se praestare laborans Patrum Ecclesiae discipulum, attentissime divinas Scripturas pervolvat, nec eas unquam e manibus dimittat ⁽²⁾.»

4.^a Ne inaniter laboret, quaerat quae sunt Dei, seu rectum finem in studio intendat.

5.^a Ante studium, et frequenter in lectione postulet a Deo, a quo omnis scientia est, Spiritum intelligentiae bonum.

6.^a Attente, devote, humiliter, cum «omni pietate, religione et reverentia, ut illi proficiant, senten-

(1) Fessler I, § 50.

(2) Natal. Argonens. *De optima methodo legend. Eccl. Patr.* p. II, c. 10.

tias Patrum accipiat; sanctamque doctrinam divine et pure pertractet ⁽¹⁾.»

7.^a Labor, per quem ss. Patrum spiritum sibi reddat notum atque perspectum, assiduus sit, atque cum vehemente studii amore.

8.^a Denique, in critica patrologica, semper prae oculis habeat hæc vere aurea s. Hilarii ⁽²⁾ verba: *Ne damnemus Patres, ne animemus hæreticos, ne dum hæresim expellimus, hæresim nutriamus.*

63.—Regulae, in ipsa lectione Operum ss. Patrum potissimum attendendae erunt:

a) Vitam Patris seu Scriptoris memoret, ut indolem animi, characterem, studium, affectus etc. cognoscat lector.

b) «Diligenter attendat quo saeculo, quo anno, quo imperante, quoque sedente Rom. Pontifice scripserit ille, cuius scripta legit, sanctus Ecclesiae Pater ⁽³⁾.»

c) Scribentis aetatem; scribendi causam et occasionem, et scripti formam seu modum sedulo observet.

d) Omnia Patris Opera cum libro, de quo agatur studium conferat, et scripti scopum et argumentum singillatim indigitet.

e) «Locutiones Patrum durae, antiquatae et minus aptae non sunt corrigendae aut mutandae, neque etiam usurpandae (ob erroris periculum), sed benigne et reverenter exponendae ⁽⁴⁾.»

(1) S. Athan. in fin. lib. *de Incarn.*

(2) In fin. lib. *de Synod.*

(3) Annat. *De sanct. Eccl. Patr.* art. IV.

(4) Fessler I, § 51, 7.

f) «Quemadmodum calumniantium haereticorum est, ex dubiis et obscuris, quae certa et manifesta sunt, male interpretari; ita solitum est prudentiae ac pietatis catholicae, ex indubitatis atque evidentibus et firmare ambigua et latentia declarare ⁽¹⁾.»

g) In vertendis, vel interpretandis ss. Patrum scriptis, non tam ad verba, quam ad sensum attendat lector.

h) «Si duos, vel plures interdum ss. Patres opposita sentire videat, ita ut unus neget quod alter affirmat, neutrum increpet, vel damnet ⁽²⁾.» Si necesse est in alterutram errare partem, omnia eorum legentibus placere, quam multa displicere malit.

i) Magna requiritur cautio, ne quibusvis Patrum textibus facile adhibeatur fides, praesertim si haeretici eos ad rem suam tuendam proferant.

k) Nunquam temere textibus ss. Patrum sententias proprias roboret et fulciat lector.

l) Denique, libri cuiuslibet, quem legat aliquis, sanctorum Patrum analysim seu epitomen conficiat; quae ad dogmata illustranda et firmanda, moresque formandos egregie facere possint, omnia annotare procuret; systema quoddam Theologiae theoreticae et practicae, id est, veram Theologiam patristicam, methodo sibi admodum familiari, suo proprio usu sensim efformet.

Satis de parte priore, ubi Patrologia generalis traditur.

(1) Fac. Herman. *Def. tr. cap. l. 9, c. 5.*

(2) Annat. *Ibid.*

PATROLOGIAE PARS ALTERA

PATROLOGIA SPECIALIS

TRACTATUS I

DE TEMPORIBUS PATROLOGIAE APOSTOLICIS

LECTIO XIII.

De Patribus Apostolicis.—Nonnisi dubium inter illos locum habent s. Barnabas, s. Hermas et Auctor anonymus *Epistolae ad Diognetum*.—Falso omnino hunc in ordinem relati sunt s. Martialis et s. Dionysius *Areopagita*.—*Analysis Operum, quae circumferuntur sub nomine Areopagytæ.*

64.—Apostolicorum Patrum epocha ab aetate apostolica se porrigit usque ad s. Irenaeum; et Patrologiae Specialis prima periodus amplectitur tractatum de *Patribus Apostolicis*.

Apostolici vocantur illi ss. Patres, qui apostolorum auditores et discipuli fuerunt, eorumque doctrinam puram integramque in scriptis suis populo christiano tradiderunt. Illi etiam, qui proximis immediate floruerunt temporibus apostolicis, sive PP. Apostolicorum discipuli, sive coevi, inter Apostolicos ss. Patres generatim ab omnibus patrologis recensentur, atque includuntur in hac Patrologiae divisione.

65.—Magni esse debent Patres prioris aetatis, praesertim quod proximi fuerunt Iesu Christi praedicationi, ac vicini fontibus Theologiae praecipuis, et origini antiquarum traditionum. «Post apostolos et prophetas Deus in Ecclesia doctores posuit secundum providentiam Spiritus Sancti incomprehensam in opus ministerii ad aedificationem corporis Christi: quare qui Patres illos non recipit, qui in Ecclesia clari et celebres sunt plane ordinationi et constitutioni Dei resistit,» aiebat Leontius Byzantinus ⁽¹⁾. Et s. Cyrillus Alexandr. rationem dat his verbis ⁽²⁾: «Quia et ipsi apostolica et evangelica traditione suam mentem cum implevissent, et ex sacris Scripturis sermones fidei recte et citra reprehensionem tractassent, mundi fuere luminaria sermonem vitae continentes.»

66.—Sancti *Barnabas* et *Hermas*, et Auctor *anonymus* «Epistolae ad Diognetum» nonnisi dubium inter PP. Apostolicos locum habent.

I. *Sanctus Barnabas, et eius Epistola.*

«Barnabas Cyprius, qui et Ioseph Levites, cum Paulo gentium apostolus ordinatus, *unam* ad aedificationem Ecclesiae pertinentem *Epistolam* composuit, quae inter apocryphas Scripturas legitur ⁽³⁾.» Non fuit ex duodecim a Iesu Christo electis apostolis, sed ex numero 72 discipulorum eius, qui ab ipsomet Salvatore instructi fuere et missi ad praedicandum Evangelium ⁽⁴⁾; postea vero fidissimus s. Pauli in peregrinationibus, atque laboribus socius.

(1) *Contr. Nestorium*, lib. I.

(2) *Anath. VIII contr. Nest. stat. vindicans.*

(3) S. Hieronym. *Catalog. Script. Eccl.*

(4) Luc. X, 1 et 17.

Epistolam s. Barnabae, de qua loquitur s. Hieronymus, iam cognoverunt Clemens Alexandrinus, Origenes et Eusebius Caesariensis. Ecclesiae Alexandriae doctores illi eam inter Scripturas canonicas volunt commemorare; ast Eusebius dubitat de eius auctoritate, et Hieronymus, ut vidimus, eam inter apochryphas ad aedificationem Ecclesiae legi testatur. Sensus verborum huius s. Patris sic explicat Pearson ⁽¹⁾: « *Barnabae epistolam fuisse tradit, non ipsi suppositam aut spuriam; ad aedificationem Ecclesiae pertinuisse* asserit, non itaque haeticam putavit; *lectam tamen inter apochryphas* Scripturas docet, nec ab Ecclesia repudiatam innuit. » *Cotellerius* eam edidit in capite sui Operis *De Patribus Apostolicis* ⁽²⁾.

Scripta fuit haec Epistola ad christianos ex iudaeis conversos, sibi aliisque fratribus persuadere conantes legem Mosaicam in Christum credentibus necessariam esse ad salutem; auctorque huius operis eorum doctrinam convellere aggreditur docens in priore Epistolae parte, quae didactica est, legem Mosaicam in Novo foedere esse abrogatam, quoad litteram, ut illi perfectior lex Evangelii succederet; in parte secunda, tota paraenetica, praclara et utilia monumenta exhibet practicae Theologiae, lectiones morales dans de virtutibus humilitatis, patientiae, castitatis, charitatis, etc.—Continet cc. 21; et in ea abundant hebraica eruditio, cognitio familiaris s. Scripturae, et allegoricae interpretationes prout tunc inter

(1) *Vindic. Ignat.* (P. I, c. 4).

(2) Plura veterum opera e tenebris eruit *Lucas D' Achery* O. F. Bened. Sancti Quintini in Pichardia a. 1609 natus. Inter praecipua, quae edidit, extat *S. Barnabae Epistola* catholica graece et latine cum notis et observationibus *Hugonis Menardi* (qui morte praepeditus eam edere non potuerat). Parisiis, 1645, in 4.º

iudaeos erant in usu. Textus graecus haud raro obscurus invenitur: versio latina, licet imperfecta ad finem, sola habet priora capita, emendationesque quamplurimas tradit primaevi textus.

Non pauci Patrologiae cultores ⁽¹⁾ Epistolam hanc tribuunt scriptori cuivis alexandrino II seculi, cum ex cap. 16 eruatur eam scriptam esse post excidium Ierosolymorum, et assertiones quaedam duriores de ipsis Apostolis ibidem occurrant; tamen sapientiss. Nirschl ipsum s. Barnabam epistolae auctorem esse non spernendis rationibus tuetur ⁽²⁾, et Lardnerius, postquam omnia in favorem et contra genuinitatem huius Operis scripta legit, asserit Epistolam s. Barnabae esse, ab eo viro apostolico editam anno Christi 71 aut 72 ⁽³⁾.

67.—*S. Hermas*, et de Libro inscripto *Pastor Hermae*.

«Hermas, cuius Apostolus Paulus ad Romanos ⁽⁴⁾ scribens meminit: *Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermem, et qui cum eis fratres sunt*. Asserunt auctorem esse libri, qui appellatur *Pastor*, et apud quasdam Graeciae Ecclesias etiam publice legitur. Revera utilis liber, multique de eo scriptorum veterum usurpaverunt testimonia: sed apud latinos pene ignotus est:» sic s. Hieronymus ⁽⁵⁾. Alia vero sententia viget de genuinitate huius libri, et perso-

(1) Alzog *Patrolog.*

(2) *Patrologie I*, p. 54 seqq.

(3) *Credibility of the Gosphe! history*, tom. III, lib. 1, c. 1.—Laudandus potius Hilgenfeld, qui epistolam s. Barnabae ante I saec. finem (an. 97) scriptam esse concedit.

(4) XVI, 14.

(5) *Catalogus Script. Eccles.*

na auctoris; Anastasius in *Lib. Pontificali* sub Pio I ita se habet: «Sub huius episcopatu Hermes librum scripsit, in quo mandatum continetur, quod ei praecepit angelus Domini, cum veniret ad eum in habitu Pastoris, et praecepit ei, ut Sanctum Pascha die dominico celebraretur.» Neque tamen ex his certi quidquam deduci potest ⁽¹⁾. Ipse enim vir eruditissimus *Blanchinius*, qui praeclaram libri Pontificalis editionem adornavit, ultro fatetur Anastasium in producenda hac narratione secutum fuisse antiquiorem Catalogum eo in loco corruptum.

Olim, quamplurimi scriptores *Pastorem Hermae* canonicis Scripturis adnumerarunt ⁽²⁾. At non tantum auctor fragmenti *Muratoriani*, quomodocumque eius verba explicentur, Pastorem a divinarum Scripturarum numero excludit, sed *Origenes* quoque eum non ab omnibus divinae originis putari fatetur: s. Athanasius libris, qui cathecumenis leguntur, adnumerat, et ⁽³⁾ «librum hunc—ait—laudent Eusebiani, quamvis non sit de canone.» Gelasius eum apochryphum dicit ⁽⁴⁾; sed hoc quod ad canonicitatem libri refertur, non damnat, imo etiam commendat auctoritatem Libri patristicam, utilitatemque eius ab omnibus patrologis facile recognitam.

Scriptus iste si fuit liber ab Herma a s. Paulo salutato, sub finem saeculi primi; si vero Hermes sancti Pii I frater auctor illius statuitur, in medio circiter saec. II habet originem. Praeterea ex eius contextu, persecutio Neronis tanquam praeterita, Domi-

(1) Fessler I, 187.

(2) Codex *Sinait.* eum habet post reliquos libros canonicos.

(3) *De Nic. decret.* 18.

(4) Cs. Funk *Patres Apostolici* I, p. CIX; et Nirscl *Patrologie* I, p. 80 seqq.

tiani vero tanquam praesens indicatur. Citans s. Irenaeus ⁽¹⁾ hunc Librum, ait: *Bene ergo Scriptura dicit, primo omnium crede*, quoniam *unus est Deus*. Neque enim Irenaeus Scripturam absolute vocaret librum auctoris sui temporis, et qui Apostolus vel Apostolorum auditor non fuisset.

Totum hoc Opus tribus partibus seu libris absolvitur, quorum primus continet *Visiones* quatuor, alter *Mandata* duodecim, tertius *Similitudines* decem. Hermas in suis visionibus describendis Zachariam prophetam imitatus esse videtur ⁽²⁾.

68.—*Epistola* anonymi viri apostolici *ad Diognetum*.—Tributa primum ⁽³⁾ fuit haec epistola eruditorum multorum consensu s. Iustino, hinc inter eiusdem opera saepius prodiit; sed non defuere viri doctissimi ut *Tillemontius*, *Nourrius*, *Gallandius* et *Lumperus*, qui eius auctorem Iustino multo antiquiorem esse existimarent, apostolicis temporibus vicinum. Ad rem scripsit Böhlius ⁽⁴⁾: «Etenim egregia hic conspicitur doctrinae puritas et in exponendis praecipuis Evangelii articulis simplicitas disciplinae apostolorum, in primis s. Pauli, valde consentanea. Nec tamen insignis ille cum apostolorum disciplina et sermone consensus videtur ex artificiosa sermonis Scripturae s. imitatione natus esse, sed ex ipso animo auctoris doctrinae apostolicae innutrito eaque penitus perfuso fluxisse.» *Hefele* ⁽⁵⁾ cum Möhlero censet rectius Traiani temporibus epistolam hanc exaratam

(1) Lib. IV, c. 37.

(2) Editio princeps prodiit Paris. 1513.

(3) Hurter SS. PP. *opusc. select.* t. XV.

(4) *Opusc. Patr. select.* p. 109.

(5) In *Proleg. Patr. Apostolic. Oper.*

fuisse, quum ea, quae de persecutionibus in ea leguntur, vix prius scripta esse possint, et acrior illa iudaeorum et christianorum disiunctio ac iudaismi impugnatio secundum seculum redoleat. Extremam epistolae partem a cap. XI spuriam putant *Böhl, Semisch*, et ipse *Hefele* in secunda editione. *Eruditorum vero omnium suffragio epistola haec pretiosum est antiquitatis monumentum et divinitatis Christi testimonium* ⁽¹⁾.

69.—Falso omnino inter *Patres Apostolicos* relati sunt *s. Martialis* et *s. Dionysius Areopagita*.

A. Sanctus Martialis Lemovicensis episcopus, dicitur scripsisse, primo nascentis Ecclesiae saeculo, *duas Epistolas*, unam *ad Burdigalenses*, alteram *ad Tolosanos*, quae extant in Bibliotheca Patrum ⁽²⁾. Sed multa sunt,—ait Bellarminus ⁽³⁾—quae eas epistolas supposititias esse indicare videantur.

Auctor enim harum epistolarum dicit, se cum Christo vixisse antequam crucifigeretur; se interfuisse cum aliis discipulis quando Iudas osculo Dominum tradidit; a se baptizatum Stephanum regem; templa idolorum eversa fuisse et Ecclesias aedificatas auctoritate regia ipso suo tempore; denique in duabus epistolis, citantur verba Scripturae secundum sancti Hieronymi versionem. Atqui *a)* Martialis episcopus primus Lemovicensium missus fuit ad eam urbem, Decio Augusto et Grato Coss., an. Dom. 251, ut s. Gregorius Turonicus ⁽⁴⁾ testatur; *b)* Marcus, ca-

(1) Ita laud. *Harter*, qui tradit versionem *Henrici Stephani*, quam recudit emendavitque cl. *Hefele*.

(2) Tom. II, edict. Lugdunens.

(3) *De Script. Eccless.*

(4) Lib. I *Hist.* c. 10.

pite XIV, et Lucas, c. XXII dicunt Christum *cum duodecim* ultimam coenam celebrasse, et cum eisdem in hortum ingressum, ac deinde Iudae obviam ivisse; *c)* tempore Apostolorum, et etiam tempore Decii imperatoris, non habuit Gallia ullos reges, sed imperio Romano subiecta erat; *d)* templorum idolorum ever-
sio et Ecclesiarum aedificationes pugnant cum historiis Gregorii Turonici, Adonis et aliorum; *e)* usus versionis hieronymianae signum est apertissimum novitatis: igitur supposititiae et non genuinae sunt *Epistolae* s. Martialis.

Nullibi usquam apud decem primorum saeculorum auctores invenitur de iis mentio facta, primumque repertae narrantur in s. Petri Lemovicensis sacrario, anno circiter 1060, et tandem longe post in lucem editae, circa annum 1521. Alioquin autem piae sunt, et ex iis non pauca dogmata ecclesiastica confirmari possent adversus nostri temporis haereticos, si antiquitatem remotam habuere.

70.—B. *Sanctus Dionysius Areopagita* s. Pauli Apostoli discipulus fuit, teste s. Luca ⁽¹⁾. Eusebius Caesariensis ⁽²⁾ asserit Areopagitam hunc primum Athenarum episcopum factum fuisse; et opinio probabilior existimat eum supervixisse usque ad imperium Adriani ⁽³⁾. Dionysium Areopagitam cum Dionysio Parisiensi episcopo primo non esse unum et eundem, iam constans et perfecta doctrina existit apud ipsos gallos ⁽⁴⁾.

(1) Acta XVII, 34.

(2) Hist. lib. III, c. 4, et lib. IV, c. 23.

(3) Bellarminus *Ibid.*

(4) Iac. Sirmondus, natione gallus, patria ricomagensis, s. Francisci Salesii magister, scripsit «Dissertationem, in qua *Dionysii pari-*

Nec minus exploratum, notumque hodie est inter criticos, opera quae circumferuntur sub nomine sancti Dionysii Areopagitae ab impostore quodam composita esse, probabiliter saeculo IV, licet a non paucis scriptoribus ad finem saec. V vel omnino ad saec. VI relegantur. Nam

1) Neque Eusebius, neque s. Hieronymus, nec ss. Athanasius et Cyrillus Alexandrinus, ullus unquam Scriptorum Eccl. ea citarunt ante annum 532; cum Severiani primi fuere, qui hos libros protraxerunt ad probandos suos errores in collatione cum catholicis habita ante Iustinianum imperatorem; statimque a catholicis episcopis explossos atque reiectos utpote omni antiquitati ecclesiasticae ignotos⁽¹⁾.

2) Ex s. Ignatii martyris epistola ad Romanos textum illud *Amor meus crucifixus est* citatur ab auctore in Lib. *De Divinis Nominibus*, c. IV, § 12; item horum librorum auctor loquitur de Monachis, eorumque votis ac solemni professione; etiam et de SS. Trinitatis mysterio, non minus perspicue ac alii post Nicaenam Synodum Patres, disputat.

3) Disciplinam, ritus et ceremonias quinto Ecclesiae saeculo pertinentes recenset auctor.

4) Scriptionis genus, stylusque, non discipuli Apostolorum sunt; vocesque inauditae, et obscurae.

Scripta proinde non fuere neque a Dionysio Areopagita, neque a Dionysio episcopo parisiensi. *Crozius* intendit probare auctorem horum operum fuisse Synesium episcopum Ptolemaidis; attamen Bruckerius⁽²⁾

siensis et Dionysii areopagitae discrimen ostenditur: Parisiis, 1641, in 8.º—Bergier v. *Dionys. Areopagit.* affirmat cum Tillemont. t. 4, p. 710, unanimem esse in Gallia sententiam separandi Areopagitam a Dionysio Parisiensi.... «ille saec. I mortuus fuit, iste saec. III.»

(1) Phot. *Bibliot. Cod. I*; Mansi, t. VIII.

(2) *Hist. Philosoph.* t. III, p. 507.

illius refutavit opinionem, concluditque foetum esse cuiusdam philosophi alexandrinae scholae Synesio posteriori. In Occidentali vero Ecclesia nota et divulgata non inveniuntur usque ad annum 824, eorumque versio latina quamprimum celeberrima apud omnes pervenit, et in usu fuit.

71.—Non exiguam utilitatem suppeditant haec Opera: opportunum exinde videtur analysim in medium afferre Operum pseudo-Dionysii.

1.—*De Coelesti Hierarchia.*

Quindecim capp. Timotheum pontificem Ephesium docet huius libri auctor: Res divinas atque coelestes apte dissimilibus signis exprimi; et postea inquit quid sit Hierarchia, quaeque ex Hierarchia capiatur utilitas; quid Angelorum nomen significet; quatenam sint prima coelestium naturarum descriptio, quae media, quae extrema; de Seraphim, Cherubim, Thronis etc... usque ad Angelos, eorumque Hierarchia, quae est ultima; cur hominum pontifices Angeli dicantur; quae demum sint Angelorum imagines quae formantur, quid ignis, quid humana species, qui oculi, quae aures, quae ora, et caetera capitis.

2.—*De Ecclesiastica Hierarchia.*

De Eccl. Hierarchiae traditione; de iis quae in illustratione fiunt; de iis quae in sinaxi perficiuntur; de Sacramento collectionis; de iis quae in unguento perficiuntur; de sacris Ordinibus, eorumque virtutibus et actionibus; de mysterio consecrationum; de monastica consecratione, et de iis quae fiunt in iis qui dormierunt, in VII capp. agitur hocce in libro.

3.—*De Divinis Nominibus*, ad eundem Timotheum.

Complectitur hoc Opus XIII capita, in quibus disseritur: de coniuncta distinctaque Theologia; de

sanctissimi Hierothei verbis ex theologicis elementis; de bono, luce, pulchro, amore; de vita, sapientia, mente, ratione, veritate, fide, vi, iustitia, salute, redemptione; de magno, parvo, eodem, alio, simili, dissimili, statu, motu, aequalitate; de praepotente rerum omnium, antiquo dierum; de pace; de Sancto Sanctorum, Rege Regum, Domino Dominorum, Deo deorum; de perfecto et uno.

4.—*De Mystica Theologia.*

Dividitur quinque in capp., et in eis pertractatur: quae divina sit caligo; quomodo oportet coniungi, et laudes tribuere auctori omnium, et qui superat omnia; quae affirmantes de Deo orationes, quae negantes; nihil esse eorum, quae sub sensum cadunt, auctorem omnium quae percipiuntur sensibus; nihil esse eorum, quae ratione intelliguntur, auctorem omnium quae animo cernuntur.

5.—Sunt et quaedam *Epistolae* sub nomine s. Dionysii Areopagitae, scilicet:

Caio Monacho;

Dorotheo Ministro;

Sopatri Sacerdoti;

Polycarpo Pontifici;

Demophilo Monacho;

Tito Pontifici;

Ioanni Theologo, Apostolo et Evangelistae exulanti in Pathmo insula.

Editio praestantissima Operum pseudo-Dionysii exurgit studio et opera Petri *Lansselii* Gravelingani S. I., *graece et latine*, Lutetiae Parisiorum, apud Michaelem Somnium, 1615, fol., cui accesserunt s. Maximi scholia, primum latinitate donata, et Georgii Pachymerae paraphrasis in Epistolas.

LECTIO. XIV.

Sanctus Clemens Romanus: eius Vita; et Opera certa, dubia et spuria.—Sanctus Ignatius, martyr: scripta s. Ignatii.—Operum horum Patrum editiones prae-cipuae.

72.—Clemens Romanus sanctus Ecclesiae Pater approbatus habetur: *a)* testimonio s. Irenaei ⁽¹⁾; *b)* verbis s. Zosimi Papae ⁽²⁾, *c)* et Martyrologio Romano. Ignatius vero martyr: *1)* a sancto Ioanne Chrysostomo ⁽³⁾, *2)* Theodoro ⁽⁴⁾, et *3)* Gelasio Papa ⁽⁵⁾.

73.—I. *Sancti Clementis Romani vita.*

Romae, filius Faustini senatoris ortus, Apostolorum Domini discipulus fuit, praesertim in doctrina salutis a s. Petro institutus; deinde s. Pauli adiutor, iuxta illud Apostoli ⁽⁶⁾: *Etiam rogo et te, germane compar, adiuva illas, quae mecum laboraverunt in Evangelio cum Clemente, et caeteris adiutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitae.* Post ss. Linum et Cletum ⁽⁷⁾, quartum Romae Episcopum fuisse, fidem nobis faciunt s. Irenaeus ⁽⁸⁾, Eusebius ⁽⁹⁾, s. Hiero-

(1) *Adv. Haeres.* l. III, c. 3.

(2) *Epist.* II, n. 2.

(3) *Hom. in s. Ignat. martyrem.*

(4) *Dialogorum* Lib. III.

(5) *Agens de Christi duplici natura:* cs. Harter. Op. PP. Tom. IX, p. 245.

(6) *Ad Philipp.* c. IV, v. 3.

(7) Goff. Viterb (*Migne. Pat. Lat.* t. 198) ait: «Isti duo, Linus sc. et Cletus fuerunt episcopi et coadiutores Petri.»

(8) III, 3.

(9) III, 4; V, 6.

nymus ⁽¹⁾ et s. Epiphanius ⁽²⁾. Septem Urbis regiones divisit septem notariis, singulas singulis attribuens, qui martyrum passiones et acta diligenter conscriberent. Primus est Romanus Episcopus, cuius ad nos pervenere literae, et recte dici potest ss. Patrum, quotquot extant, antiquior. Adversus eius martyrium testimonio confirmatum Rufini, Zosimi papae, Concilii Vesont., et canone vetustissimo Missae, nequit invocare silentium s. Irenaei, Eusebii et s. Hieronymi: postea traditio romana confirmata fuit translatione reliquiarum s. Clementis, tempore Adriani II; ac praecipue Littera Encyclica *Grande Munus* SS. Domini N. Leonis Papae XIII, dat. 30 sept. 1880, ubi de sancto Cyrillo Slavoniae, una cum s. Methodio, apostolo disserens, sic se habet: «Itaque Chersonam in Tauris adlatus, sermoni vernaculo illius gentis, ut quidam ferunt, aliquandiu operam dedit; eoque tempore sibi contigit optimis auspiciis, *ut s. Clementis I P. M. sacros cineres inveniret, quos quidem haud difficile agnovit cum ex pervagata maiorum memoria, tum ex anchora, quacum ipsa martyrem fortissimum Traiani imperatoris iussu in mare praecipitem actum, et deinde conditum fuisse constabat.*» Obiit anno Christi 100.

74.—*Sancti Clementis Romani opera certa, dubia et spuria.*

a) Opera certa: 1.um *Epistola I* s. Clementis Rom. ad Corinthios.—Hanc valde celebrem apud veteres epistolam laudant s. Irenaeus ⁽³⁾, Clemens Alex. ⁽⁴⁾,

(1) *Catalog.* c. 15.

(2) *Haer.* XXVII, 6.

(3) *Lib.* III, c. 3.

(4) *Strom.* Libb. 1, 4, 5 et 6.

Origenes ⁽¹⁾, s. Hegessippus ⁽²⁾, Eusebius ⁽³⁾, s. Epiphanius ⁽⁴⁾, et s. Hieronymus ⁽⁵⁾; imo publice eam fuisse lectam in ecclesiis testantur Eusebius, s. Hieronymus et s. Epiphanius; nec defuere qui illam libris canonicis annumerarent. Canon 85 Apostolorum hanc, et aliam Clementis, duas epistolas inter canonicos libros recenset, atque Codex alexandrinus illas duas post Apocalypsim exhibet; insuper in Codice quodam syriaco, qui a. 1170 in monasterio Edesseno conscriptus est, immediate post Epistolas catholicas ante reliquos libros canonicos reperiuntur. In ecclesia occidentali a saec. V quoad canonicitatem eas oblivioni datas iam esse, atque ante Photii aetatem etiam in ecclesia graeca publice non amplius esse lectas, certum est ⁽⁶⁾.

Cyrillus Lucaris patr. constantinop., anno 1632, Carolo I anglorum regi insignem dono misit codicem alex. grandioribus literis manu Theclae nobilis feminae aegyptiacae circa Nicaeni I concilii, ut fertur, tempora exaratum, in quo V. ac N. T. libris duae Epistolae Clementis ad Corinthios subiiciuntur, unde eas primus evulgavit *P. Iunius*, an. 1633.

Quo tempore scripta fuerit haec epistola, non una est virorum doctorum sententia; sed occasionem huic scribendae praebuit gravissima dissensio Corinthi exorta contra presbyteros a paucis excitata, sub finem I saeculi. Hinc enim fideles corinthus romanae Ecclesiae intercessionem ad componendum schisma

(1) *De Princip.* Lib. II, c. 3.

(2) Apud Euseb. Lib. IV, c. 22.

(3) *Hist. Eccl.* Lib. III, c. 16.

(4) *Haer.* 27, n. 6; *Haer.* 30, n. 15.

(5) *De Vir.* III, c. 25; Lib. XIV in *Isai.* LII, 13.

(6) Cornely, *Cursus Script. Sacr.* N. T. Apochrypha, n. 78.

literis datis implorarunt: Clemens vero praeclaram hanc atque potentissimam epistolam misit, quae sic incipit: *Ecclesia Dei, quae Romae peregrinatur, ecclesiae Dei, quae Corinthi peregrinatur, vocatis, sanctificatis voluntate divina per Dominum nostrum Iesum Christum: gratia vobis et pax ab omnipotente Deo per Iesum Christum multiplicetur...* et 59 capp. s. Clemens corinthios ad pacem concordiamque revocare, fidem illorum renovare, et quam recens ab apostolis susceperant traditionem inculcare, intendit. Epistolae huius praestantiam pluribus commendare superfluum est: spirat enim ⁽¹⁾ «priscum Evangelii vigorem, viri vere apostolici spiritum, primaevae Ecclesiae simplicitatem, adeo ut, pene dicam, Spiritum Dei, non hominem, in eo loquentem sentias.»

2.um *Liturgia s. Clementis*.—Meminerunt Liturgiae s. Clementis, s. *Proclus* patr. Const. ⁽²⁾, *Nicolaus* episc. Methonensis ⁽³⁾ et Cardin. Bessarion ⁽⁴⁾. De eius genuinitate dubitandum non est, sic expresse dicente s. Proclo: *Permulti quidem et alii ex eorum numero, qui ss. Apostolis successerunt pastores et doctores Ecclesiae pietate insignes, mysticae liturgiae expositionem in scriptis relictam Ecclesiae tradiderunt: inter hos vero facile primum locum obtinet Beatus Clemens... Apostolorum Principis discipulus et eiusdem successor*. Hanc Liturgiam vere Clementis esse, sed a posterioribus auctam, credit Bellarminus ⁽⁵⁾.

b) *Opera dubia*: 1) *Epistola II ad Corinthios*, vulgo *Homilia s. Clementis Romani*.—Photius eam inte-

(1) Wolttonus *in dedicat.*

(2) Lib. VII *de tradit. div. Missae*.

(3) Lib. *de verit. Corp. Christi*.

(4) *De Sacr. Eucaristiae*.

(5) *De Script. Eccl.* p. 359.

gram legisse affirmat ⁽¹⁾; hodie nonnisi pars quaedam habetur: sat dubia est, nec magni momenti pro re dogmatica. *Gallandius* ⁽²⁾ et *Lumper* ⁽³⁾ eam esse genuinum s. Clementis foetum strenue defendunt; sed testimonia externa, styli dissimilitudo et testimonia s. Dionysii Corinth. ⁽⁴⁾, Eusebii ⁽⁵⁾, et s. Hieronymi ⁽⁶⁾ eidem adversantur: vetustissima tamen est, atque saltem saec. II scripta.

2) *Epistolae duae ad Virgines*.—Testatur s. Hieronymus ⁽⁷⁾ Clementem in quibusdam epistolis, omnem pene sermonem de virginitatis puritate contexere; quas laudes virginitatis in epistolis ad Corinthios non reperimus. *Walstein* has literas nuper inventas edidit ann. 1751-52, ac pro viribus s. Clementi asserere est aggressus, et quidem non multi adversarii contra authenticam insurgerunt, in quos pro eis vindicias exaravit citatus *Gallandius* ⁽⁸⁾. Illa argumenta, quibus spurias esse demonstrare conatur *Funk* ⁽⁹⁾, ipse primus decretoria esse negavit. Egre prae ceteris authenticam harum epistolarum tuetur *Beelen* ⁽¹⁰⁾.

Nihil igitur videtur obstare quominus s. *Clementis* *Ep. 2.^{am} ad Corint.*, quae saltem ea aetate, qua sanctus Clemens floruit, ab occidentali scriptore im-

(1) Cod. 126.

(2) *Bibl. Proleg.* I, 3.

(3) T. I, n. 22.

(4) Apud Euseb. Lib. I, V, c. 23.

(5) Lib. III, 38.

(6) *De Vir. Ill.* 15.

(7) Lib. I *adv. Iovin.*

(8) *Ibidem.*

(9) I. c. 2, p. 14.

(10) S. Clem. Rom. *Epist. duae de Virgin.*: Lovanii, 1856, *Proleg.* p. XXI seqq.

mediatoque Apostolorum discipulo exarata est, et *Duas de Virgin. Epp.* inter primitivae Ecclesiae Romanae documenta numeremus.

c) *Spuria Opera* s. Clementis:

1. *Recognitionum libri decem.*—Opus idem est cum eo, quod Itinerarium, vel circuitus Petri aliqui vocant. Ab haereticis depravati libri, quibus admiscuntur disputationes ex media Platonis philosophia depromptae. Inter apochrypha retulerunt hoc opus s. Athanasius in *Synopsi*, et Gelasius in Conc. Romano.

2. *Libri octo Constitutionum Apostolicarum.*—Olim in ecclesiis orientalibus magna gavisae sunt auctoritate: s. Epiphanius opus dubiae quidem fidei, sed non improbandum dixit ¹⁾. Concilium Trullanum Constitutiones utpote adulteratas legendas non esse monuit. Constitutionum Apost. sex priores libri (*didascalia Apostolorum*) medio saec. III compilati, vel conscripti creduntur.

3. *Canonēs Apostolorum.*—Quinquaginta priores *Dionysius Exiguus* primus in Occidente vulgavit; Gelasius ⁽²⁾ omnes apocryphos declaravit: a Conciliis trium priorum saeculorum probabiliter editi in Oriente adhuc auctoritate gaudent; at apostolicae originis dici nequeunt, nec clementinae.

4. *Homiliae Clementinae XIX.*—Similes Recognitionibus, cum iisdem fabulis et erroribus.

5. *Duae epistolae ad Iacobum fratrem Domini*, indignae nominis s. Clementis.

6. *Tres aliae epistolae ad diversos*, in quibus graves errores inveniuntur.

(1) *Hueres.* 70, 10.

(2) *Decret. de recip. et non recip. libris.*

7. *Epitome de Gestis s. Petri*, in quo multa fabulosa et impropria scientiae ac sanctitatis primi Ecclesiae Patris.

75.—II. *Sancti Ignatii martyr's vita.*

Ignatius, cognomento Theophorus, id est, Deifer seu *qui Deum gerit*, natione Syrus fuit. Asserit sanctus Ioannes Chrysostomus ⁽¹⁾ Christum in carne Ignatium minime vidisse; sed Apostolorum Petri et Ioannis fuisse discipulum. Ab istis itaque manus impositione Antiochenus episcopus consecratus est, eamque Ecclesiam, aut immediate post s. Petrum ⁽²⁾, aut post Evodium, qui s. Petro succederat ⁽³⁾, sive una cum Evodio ⁽⁴⁾, circa annum 69, regendam suscepit. Eius in episcopatu elogium legitur in Actis Martyrum ⁽⁵⁾: «Instar boni gubernatoris gubernaculo, precum, ac ieiunii, et assiduitate docendi, tempestati contrariae resistit, ac salvum incolumemque gregem suum servavit.» Gaudebat Ecclesiae tranquillitate, tempestate sedata post Domitiani obitum; dolebat autem animo, quod nondum veram erga Christum charitatem, neque perfectum discipuli ordinem ipse esset assecutus. Reputabat enim animo, confessione, quae per martirium fit, fore, ut ipse similior fieret Christo. Unde

(1) *Laudatio* in s. martyrem Ignatium deiferum: Edit. Caillau: Paris. 1839, tom. 23, p. 407.

(2) S. Ioan. Chrysost. *Ibid.*; Theodoret. *Dialog.* I.

(3) Eusebius Lib. III, c. 22, et s. Hieronym. *De Vir. Illust.*, 16.

(4) Iuxta nonnullos criticos, s. Ignatius assumptus fuit episcopus eorum, qui ex gentibus ad christianismum venerant, dum Evodius gubernabat fideles ex iudaismo provenientes; alii, quibus non placet haec iurisdictionis divisio, breviorē reddunt vitam Evodii, ut sanctus Martyr episcopus Antiochenus existat, vivente s. Petro, ac istius expressa ordinatione (Orsi *Hist. Eccl.* t. II, lib. 3, n. 9).

(5) Coteler. n. I, p. 157.

paucis annis adhuc in Ecclesia moratus, et divinae instar lucernae intellectum cuiusque interpretatione divinarum Scripturarum illustrans, votorum suorum compos factus est.

Posthaec enim Traianus, nono imperii sui anno, victoria de Scythis et Dacis aliisque multis gentibus reportata elatus, ad subiectionem omnium sibi adhuc pium christianorum corpus deesse ratus, persecutio- nemque, nisi daemonum cultum cum omnibus genti- bus amplecterentur, minatus, omnes religiose viven- tes aut sacrificare idolis aut mori cogebat. Tum vero pro antiochena ecclesia pertimescens generosus Christi miles sponte ductus est ad Traianum, qui eo tempore Antiochiae quidem morabatur, sed contra Armeniam et Parthos ire festinabat. Post celebrem interrogatorium, et non expectata defensione, Traia- nus sententiam tulit: *Ignatium, qui in se ipso circum- ferre crucifixum contendit, iussimus in vincula a mili- tibus coniectum abduci Romam magnam, ut sit pastus ferarum ad delectationem populi*. Sententiam hanc cum sanctus martyr audisset, prae gaudio exclamavit: *Gratias tibi ago, Domine, quia me perfecta erga te cha- ritate honorare dignatus es, qui me cum apostolo tuo Paulo in ferrea vincula conieceris*. Haec cum dixisset, et hilari animo vincula suscepisset, cumque prius orasset pro Ecclesia, et eam cum lacrimis Domino commendasset, instar arietis insignis, qui egregium gregem ducit ⁽¹⁾, ferina et militari acerbitate correp- tus est, abducendus Romam ad pastum cruentarum ferarum.

Cum multa ergo alacritate et laetitia, patiendi

(1) *Act. Martyr. S. Ignatii* edidit *Usserius* armachanus e ms. codi- ce Caiensi 1647, et biennio post *Ruinart* e cod. ms. parisino.

cupiditate, Antiochia Seleuciam descendit, et illinc navi vectus est; quumque post multos labores ad Smyrnesium urbem appulisset, multa cum laetitia e navi descendit, ac s. Polycarpum, Smyrnesium episcopum, quondam condiscipulum suum, videre festinavit. Postquam ergo, ut volebat, epistolam repugnantes romanos fratres scripsisset, a Smyrna solvens appulit Troadem, ubi alias composuit epistolas ad Ecclesias quasdam orientales. Deinde illinc Neapolim ductus, per Philippos peragravit Macedoniam et ad eam Epiri partem, quae ad Epidamnum sita est, in maritimis locis navi inventa, per Adriaticum mare navigavit; inde Tyrrhenum ingressus, insulas et civitates transiit; ostensisque sancto viro Puteolis, ipse quidem egredi cupiebat, cum vellet per vestigia Pauli apostoli incedere. Denique Romam veniens, anno post Chr. 107, die vigesima decembris, consiliis apud Romanos iterum Sura et Senecione, passus est. Solae duriores sanctarum eius reliquiarum partes relictæ et Antiochiam ablatae sunt atque in linteo depositae, ut thesaurus inaestimabilis ob martyris gratiam sanctae ecclesiae relictæ.

76.—*Sancti Ignatii opera indubitata.*

Divo Ignatio non alia tribuuntur Opera praeter plures Epistolas, ex quibus septem duntaxat tum ab antiquis Patribus, tum a recentioribus criticis ut genuinae et legitimae habentur.

1.^a *Epistola ad Ephesios*, Smyrnae, sicut et tres sequentes, scripta, et in qua meminit Onesimi illorum Episcopi.

2.^a *Epistola ad Magnesianos*, in qua Episcopi Damasi mentionem facit.

3.^a *Epistola ad Trallianos*, cuius pastorem tunc esse Polybium designavit.

4.^a *Epistola ad Romanos*: praecipua et notabilior inter Ignatii Opera. In ea mundum despicit; ardenti desiderio flagrat sanguinem pro Christo fundendi, et christianos Romae degentes supplex obsecrat, ut nec precibus ad Deum fuis, nec supplicatione ad cives romanos facta votum suum et spem deludant. In hac epistola inveniuntur haec Ignatianae mirificae sententiae: «Bonum est a mundo occidere ad Deum, ut in ipso oriar.» «Tunc vere Christi discipulus ero, quum neque corpus meum mundus videbit.» «Si patiar, libertus Iesu ero, et in ipso resurgam liber.» «Utinam fruar bestiis mihi praeparatis, quas et opto mihi promptas inveniri.... si autem illae repugnantes noluerint, ego eas vi impellam.» «*Ignis et crux, ferarum catervae, lacerationes, distractiones, disiunctiones ossium, concisio membrorum, totius corporis contusiones, dira diaboli tormenta in me veniant, solummodo ut Iesum Christum consequar.*».

Huius Epistolae sinceratem probare inutile esset, —inquit merito *Ruinart* ⁽¹⁾—post tot doctissimorum virorum, etiam a romana Ecclesia alienorum ea de re lucubrationes, quorum opera res eo processit, ut ab iis tantummodo de eius auctoritate dubitetur, qui etiam s. Scripturae libros, quos suis erroribus contradicere animadvertunt, respuere non verentur.

5.^a *Epistola ad Philadelphienses*, Troade scripta, sicut et posteriores genuinae epistolae. In hac epistola distinguit scripta N. T. in *Evangelica* et *Apostolica* ⁽²⁾.

6.^a *Epistola ad Smyrnenses*, in qua illos hortatur

(1) In admonit. in *Acta s. Ignat. mart.*, n. 2.

(2) Cap. V.

ut nefandas fugiant haereses et eos qui schismata faciunt, et multa dicit contra Ebionitas ⁽¹⁾.

7.^a *Epistola ad Polycarpum* Smyrnaeorum episcopum, qua summis laudibus evehit eum, commendatque ut curam habeat unitatis, synodosque frequentius cogat.

Epistolas s. Ignatii martyris colligendas solliciti curarunt illius aetatis christiani, ut ex eis fructum spirituales haurirent, et hoc ex quodam s. Polycarpi testimonio concludere licet: «Epistolas Ignatii—inquit ⁽²⁾.—quae nobis ab eo transmissae sunt, et alias, quotquot apud nos habuimus, ad vos misimus, sicut mandastis; quae sunt subiectae huic epistolae, ex quibus magnus vobis erit fructus:» unde noscimus suam Ignatiarum epistolarum collectionem cum Philippen-sibus s. Polycarpum communicasse.

77.—Opera sunt alia incerta, vel supposititia, quae sancti Ignatii nomine circumferuntur, editaque sunt in Cotelarii *Patr. Apost.* editione ⁽³⁾; scilicet:

a) *Epistola ad Mariam Cassobolitam*, monens eam ut fugiat eos, qui Christi passionem, qua secundum carnem genitus est, negant.

b) *Epistola ad Antiochenos*, ubi Ordines Ecclesiae numerantur, his verbis: *Saluto sanctum Presbyterorum collegium, saluto sacros Diaconos, saluto Hypodiatonos, Lectores, Cantores, Ianitores, Laborantes, Exorcistas, Confessores, saluto custodes sacrorum vestibulorum in Christo Diaconissas, etc.*

(1) Ex hac epi-t. Theodoretus Cyrensis multa desumpsit in *Eranite*, Dialog. I, de veritate humanitatis Christi.

(2) *Ad Philipp.* 3-12.

(3) Vol. II, p. 95-123.

- c) *Epistola ad Tarsenses.*
- d) *Epistola ad Philippenses.*
- e) *Epistola ad Heronem Antiochiae diaconum.*

Has quinque epistolas Ignatianas esse, ob similitudinem styli et spiritum vere apostolicum, tenent Baronius, Bellarminus, Possevinus et alii; tamen sanctus Hieronymus ⁽¹⁾ expresse dicit: *Ignatius... damnatus ad bestias... cum Smyrnam venisset.... scripsit unam epistolam ad Ephesios, alteram ad Magnesianos, tertiam ad Trallenses, quartam ad Romanos: et inde egrediens scripsit ad Philadelphios et ad Smyrnaeos, et propriam ad Polycarpum, commendans illi Antiochenam Ecclesiam: et profunde silet, sicut et Eusebius, de aliis quinque epistolis.*

Demum omnes reiiciunt, praeter s. Bernandum a quo dicuntur primum memoratas ⁽²⁾, tres insequentes nullibi in Codicibus inventas:

- 1) *Ad B. Mariam Virginem Deiparam.*
- 2) *Ad Ioannem Seniore.*
- 3) *Ad eundem Ioannem Seniore, seu Evangelistam.*

78.—Ioannes Baptista Cotelarius edidit ⁽³⁾ ss. *Patrum, qui temporibus apostolicis floruerunt, Barnabae, Clementis, Hermae, Ignatii, Polycarpi opera edita et non edita, vera et supposita*, graece et latine cum notis.—Ioannes Baptista Gallicciolli italice vertit stylo eleganti et nitido libros apologeticos Patrum ss. Clementis I, Ignatii, Polycarpi et aliorum ⁽⁴⁾.—*Duas Cle-*

(1) *Catalog. Script.*

(2) Serm. 7 in Psalm. 90.

(3) Parisiis 1672, vv. 2 in fol.

(4) Venetiis, 1798-1804, t. 6 in 8.º

mentis epistolas ad Corinthios primus edidit *P. Iunius* ⁽¹⁾, primam graece et latine, alteram graece tantum.—De *Canonibus Apostolorum* dissertationem historicam, chronologicam et dogmaticam edidit Antonius Constantinus a *Castrovillare* ⁽²⁾, in qua nititur probare 50 priores apostolicae esse traditionis et a Clemente Romano fuisse collectos, ac in posterorum gratiam literis mandatos.—Epistolas septem s. Ignatii ediderunt Th. *Smith* ⁽³⁾ et I. H. Petermann ⁽⁴⁾, illaeque inveniuntur in Collect. seu Bibliothec. Patr. Apostolicorum.

LECTIO XV.

Ss. Patrum Policarpi, Papias et Quadrati vitae, Opera et editiones optimae.

79.—*Policarpus* ut Ecclesiae s. Pater citatus est a s. Irenaeo ⁽⁵⁾, Tertulliano ⁽⁶⁾, Eusebio ⁽⁷⁾ et s. Hieronymo ⁽⁸⁾; sanctus *Papias* a ss. Irenaeo ⁽⁹⁾ et Hieronymo ⁽¹⁰⁾; et s. *Quadratus* ab Eusebio ⁽¹¹⁾ et s. Hieronymo ⁽¹²⁾.

(1) Oxonii 1633 in 4.º

(2) Romae, 1697, in 4.º

(3) Oxonii 1709, in 4.º

(4) Lipsiae 1849, in 8.º

(5) Apud Euseb. lib. V, c. 20.

(6) *De praesc.* c. 32,

(7) III, 36; IV, 14.

(8) *Catalog.* 17.

(9) *Adv. Haeres.* lib. V, c. 33, n. 4.

(10) *Epist.* 75, n. 3.

(11) *Hist. Eccl.* lib. IV.

(12) *Ibidem.*

80.—«Polycarpus, Ioannis apostoli discipulus, ab eo Smyrnae episcopus ordinatus, totius Asiae princeps fuit; quippe qui nonnullos apostolorum, et eorum qui viderant Dominum, magistros habuerit, et viderit. Hic propter quasdam super die paschae quaestiones, sub imperatore Antonino Pio, Ecclesiam in urbe regente Aniceto, Romam venit, ubi plurimos credentium, Marcionis et Valentini persuasione deceptos, reduxit ad fidem. Cumque ei fortuito obviam fuisset Marcion, et diceret: «Cognoscis nos?» Respondit: «Cognosco primogenitum diaboli.» Postea vero regnantibus M. Antonino et L. Aurelio Commodus, quarta post Neronem persecutione, Smyrnae, sedente proconsule et universo populo in amphitheatro adversus eum personante, igni traditus est. Scripsit ad Philippenses valde utilem epistolam, quae usque hodie in Asiae conventu legitur.» Hucusque s. Hieronymus, in *Catalogo Scriptorum Ecclesiast.* Disputant eruditi de anno et die passionis s. Polycarpi; tamen in Epistola Eccl. Smyrnensis ⁽¹⁾ de eius martyrio, quod ex *Codice Irenaei, discipuli Polycarpi, descripsit Caius, qui et ipse cum Irenaeo conversatus est* legitur: «Martyrium autem passus est beatus Polycarpus Xanthici mensis ineuntis die secundo, magno sabbato, hora octava: captus est autem ab Herode, sub pontifice Philippo Tralliano, proconsule Statio Quadrato, regnante autem in secula Iesu Christo.» Quae omnia videntur convenire, cum Smyrnaei a die 25 martii

(1) De Martyrio s. Polycarpi episcopi et sociorum eius extat *Epistola Eccl. Smyrnensis*, quam nemo in dubium vocasse videtur, adeo omnes sinceritatis notas prae se fert. Epistolam hanc primus graece et latine (sed graece non integram) edidit *Petrus Haloix* in vitis patrum orient. t. I; integram vero a. 1647 Londini *Usserius*, Parisiis *Cotelerius*, quos secuti sunt *Ruinart* et *Hefele*.

Xanthicum suum inchoare solerent, diei 26 martii, anni Dom. 167.

a) Diversas ad plures Ecclesias particulares s. Polycarpus epistolas scripsisse, ut eas in fidem apostolicam firmaret, necnon ad instructionem aedificationemque priscorum christianorum, asserit Irenaeus ⁽¹⁾: unam duntaxat superstitem habemus, parvam ad *Philippenses Epistolam*, quam per Crescentem misit, laudans commendansque eorum fidem, eisque varia praecepta tradens. Notatu digna sunt haec in praefata epistola s. Polycarpi verba: *Omnis qui non confitetur Iesum Christum in carne venisse, Antichristus est; et qui non confitetur martyrium crucis, ex diabolo est; et qui deflexerit eloquia Domini ad sua desideria, et dixerit «neque resurrectionem, neque iudicium,» hic primogenitus satanae est.*

In parva hac epistola, ex omnibus V. T. historicis libris unum adhibet ⁽²⁾ Tobiam; estque proinde utilis ad testimonia deuterocanonica maximi momenti alleganda: in ea textus Psalmorum una cum textu Paulino allegat formula «ut his Scripturis dictum est» s. Polycarpus ⁽³⁾: allusiones 68 ad N. T. libros occurrunt ⁽⁴⁾; et fatetur ⁽⁵⁾ «nec se nec alium sui similem beati et gloriosi Pauli sapientiam assequi posse, qui, quum apud Philippenses adesset, coram hominibus tum viventibus perfecte ac firmiter verbum veritatis docuerit, et alias scripserit epistolas, quibus, si attentis eas inspicere voluerint, aedificari possint in fide. Scripta est puritate ac simplicitate multa.

(1) *Epist. ad Flor.* (apud Eusebium, lib. V *Histor.* c. 20).

(2) *Ad Philipp.* 10.

(3) *Ibid.* 12.

(4) *Funk* in sua editione *PP. App.*

(5) *Ad Philipp.* 3.

b) Fragmenta quinque *Responsionum Capitulorum* s. *Polycarpi* Smirnensis episcopi extant inter Opera Patr. App. ⁽¹⁾; quae quidem saeculi Apostolici genium exprimunt, stylum indolemque sapiunt epistolae s. *Polycarpi*.

Praeter editionem principem antea dictam *Epistolae ad Philippenses*, alia est praestantissima, cum notis et observationibus, quam exhibet ⁽²⁾ *Stephanus le Moynes*; eam etiam subiunxit *Smith* epistolis *Ignatianis*.

81.— «*Papias*, Ioannis auditor, Hierapolitanus episcopus in Asia, quinque tantum scripsit volumina, quae praenotavit *Explanatio sermonum Domini*. In quibus quum se in praefatione asserat, non varias opiniones sequi, sed Apostolos auctores habere, ait: 'Considerabam quid Andreas, quid Petrus dixissent, quid Philippus, quid Thomas, quid Iacobus, quid Ioannes, quid Matheus, vel alius quilibet discipulorum Domini; quid enim Aristion, et senior Ioannes, discipuli Domini loquebantur. Non enim tantum mihi libri ad legendum prosunt, quantum viva vox, usque hodie in suis auctoribus personans.' Ex quo apparet, et ipso catalogo nominum, alium esse Ioannem, qui inter Apostolos ponitur, et alium seniore Ioannem, quem post Aristionem enumerat. Hic (*Papias*) dicitur ⁽³⁾ *millenariorum* esse auctorem, quem secuti sunt Irenaeus, et Apollinarius, et ceteri qui post resurrectionem aiunt in carne cum sanctis Dominum regnatum. Tertullianus quoque in libro *De*

(1) Galland. T. I, p. 314; Coteler. *Opp. PP. Apost.* II, 205.

(2) *Varia Sacra* tt. I-II.

(3) Apud Irenaeum V, 33 et cap. ult.

spe fidelium, et Victorinus Pictaviensis, et Lactantius hac opinione ducuntur.» Sic ad verbum s. Hieronymus, loco citato.

De Evangelii s. Marci origine et usu s. *Papiae*, quem Ioannis Apostoli discipulum et s. Polycarpi amicum appellat s. Irenaeus, praeclarissimum habemus testimonium apud Eusebium ⁽¹⁾; et a Papiana traditione scimus s. Marcum Evangelium suum ex Petri praedicationibus composuisse. Sanctum Papiam Apocalypsi divinam originem attribuisse testantur *Andreas Caes.* et *Arethas Caes.* ⁽²⁾ Papiam Hierapolitanum auctorem esse *Fragmenti Muratoriani* cum Canone N. T. suspicatus fuit *Simon de Magistris* ⁽³⁾.

De *Explanatione Sermonum Domini libri V*, auctore s. Papia, tantum *decem Fragmenta* supersunt in I. E. *Grabii* «Spicilegio ss. Patrum ⁽⁴⁾» et apud *Routh* «Reliquiae Sacrae ⁽⁵⁾.»

82.—«*Quadratus*, Apostolorum discipulus, Publio Athenarum episcopo ob Christi fidem martyrio coronato, in locum eius substituitur, et Ecclesiam grandi terrore dispersam, fide et industria sua congregat. Cumque Hadrianus Athenis exegisset hyemem, invisens Eleusinam, et omnibus pene Graeciae sacris initiatus, dedisset occasionem his, qui christianos oderant, absque praecepto imperatoris vexare credentes; porrexit ei librum pro religione nostra compositum, valde utilem, plenumque rationis et fidei, et

(1) *Hist. Eccl.* III, 39.

(2) Apud Migne 106, 220-493.

(3) Daniel secundum LXX ex Cod. Chisiano p. 467.

(4) Oxonii 1698.

(5) *Ibid.* 1814-18, v. I.

apostolica doctrina dignum: in quo et antiquitatem suae aetatis ostendens, ait, plurimos a se visos, qui sub Domino variis in Iudaea oppressi calamitatibus sanati fuerant, et qui a mortuis resurrexerant:» sanctus Hieronymus *Ibidem*. Vivebat autem s. Quadratus circa annum Christi 126.

Eusebius ⁽¹⁾ et s. Hieronymus ⁽²⁾ *Apologiam* s. Quadrati viderunt, hodie, unicum praeter fragmentum ⁽³⁾, deperditam.

LECTIO XVI.

De Sanctis Ecclesiae Patribus saeculi II, qui Apostolorum aetate non attingunt.—Ss. Melito Sardensis, Dionysius Corinthius, Hegesippus et Iustinus.—Eorum vitae, et Opera indubita, dubia et supposititia.—Editiones praestantissimae.

83.—Nemo prudens negare poterit, ab antiquis Ecclesiae scriptoribus simili reverentia, eademque fide, quam immediatis Apostolorum discipulis illi praestarent, virorum apostolicorum auditores vel coaevos sanctos honoratos fuisse. Sanctus *Melito* a s. Hieronymo ⁽⁴⁾ et Gelasio papa ⁽⁵⁾; ss. *Dionysius Corinthius* et *Hegesippus* ab eodem Hieronymo ⁽⁶⁾ et Eusebio ⁽⁷⁾, divusque *Iustinus* a sexta Synodo oecumenica ⁽⁸⁾ sic

(1) IV, 3.

(2) *Catalog.* 19-20; *Epist. ad Magnes.* l.XX, 4 (Edit. Ver. tom. I, p. 426).

(3) Routh, *Reliq. sacr.* I, p. 73, ed Oxon. 1814.

(4) *De Script. Eccles.*

(5) Cap. *Cum Sancta*, dist. 15 *apud Gratian.*

(6) *Ibid.*

(7) In *Chron.* et libb. *Hist. Eccl.*

(8) Act. 8 et 10.

computati, ac inter ss. Patres aureae illius aetatis relati sunt.

De quatuor his saec. II Patribus, sicut et de iam proprie dictis Apostolicis, imo et de s. Irenaeo, de quo infra, prout eorum Opera critica patrologica vindicantur, dubitare nequit, quin gravioribus argumentis, quam ullum opus profanum, horum Patrum opera authentica esse demonstrentur. « Quot opera profanis scriptoribus essent abiudicanda—concludit Cornely ⁽¹⁾—si antiquitatis testimonia quibus eorum authentia magis minusve probabilis redditur, eadem cum severitate examinarentur! Quid quod non paucis eiusmodi testimonia plane desint atque unius alteriusve codicis, qui media aetate conscriptus est, auctoritas plane sufficiat ad omnium animos abripientos?»

84.—I. *Sancti Melitonis Vita et Opera.*

a) Melito, Sardensis in Asia episcopus, tempore M. Antonini Veri, cui Apologeticum pro Religione Christiana librum obtulit, eminentissimus scriptorum christianorum fuit. Huius elegans et declamatorium ingenium laudans Tertullianus dicit eum a plerisque nostrorum prophetam putari. Ut accuratam V. T. librorum cognitionem relate ad eorum numerum et ordinem acquireret, in Palaestinam profectus est. Tiberiade autem in Palaestina ea aetate celeberrima schola iudaica floruit, a qua certum se habiturum canonis a Iudaeis admissi notitiam iure speravit Melito, ut praecipuorum rabbinorum auctoritate omne effugium in posterum adversariis eriperet. Obiisse creditur anno circiter 170.

(1) *Cursus Script. Sacr.* I. c. III, n. 60.

b) Iuxta s. Hieronymum ⁽¹⁾ scripsit, praeter *Apolo-*
logiam, alia haec opera:

«*De Pascha* libros duos;

De Vita Prophetarum librum unum;

De Ecclesia librum unum;

De die dominica librum unum;

De sensibus librum unum;

De fide librum unum;

De plasmate librum unum;

De anima et corpore librum unum;

De Baptismate librum unum;

De veritate librum unum;

De generatione Christi librum unum;

De prophetia sua librum unum;

De philoxenia librum unum;

De diabolo librum unum;

De Apocalypsi Ioannis librum unum;

De eclogis libros sex; et alium librum qui *Clavis*
inscribitur.»

Melitonis omnia haec opera, si pauca quaedam
fragmenta excipiantur, interciderunt; sed ex frag-
menti didicimus, inter alia

1) In *Eclogis* ab ipso compositis de canonicitate
Librorum V. T. plura doctissime tractase, illo dicen-
te: «Quum pro studio tuo erga verbum divinum, fra-
ter Onesime, desideraveris, ut eclogae quaedam ex
Lege et Prophetis de Salvatore et tota fide nostra
conscriberentur, atque accuratam veteris Testamenti
librorum cognitionem relate ad eorum numerum et
ordinem acquireret, operam dedi, ut haec perficeret....»

2) In opere *Clavis* titulo insignito, de Scriptura-

(1) *Catalog.*

rum sensibus et explicatione tractasse. Aliqui etiam directe ostendere conantur Melitonem libros deutero-canonicos admisisse, ex eius nimirum allegatis in *Clavi s. Scripturae*.

Fragmenta existunt apud Eusebium IV, 26 ⁽¹⁾: versio syriaca a *Cureton* edita ⁽²⁾ multum ab Eusebiana differt.

Tribuitur etiam Melitoni liber de *Transitu B. Virginis*, qui extat in VII tomo Bibliothecae sanctorum Patrum (edit. 2.), sed indignus liber est ⁽³⁾, qui tanto viro tribuatur.

85.—II. *Sancti Dionysii* Corinthiorum episcopi *Vita et Opera*.

Episcopus hic Dionysius, tantae eloquentiae et industriae fuit, ut non solum suae Corinthi civitatis et provinciae populos, sed et aliorum urbium et provinciarum episcopos epistolis erudiret. Claruit sub imperatore M. Antonino Vero, et Lucio Aurelio Commodo ⁽⁴⁾, obiitque an. 174.

Reliquit octo epistolas, ab Eusebio et s. Hieronymo relatas, quarum septem priores vocantur catholicae.

1.^a *Ad Lacedaemonios* erat, in qua de fide orthodoxa eos instruit, pacem unionemque eis commendat.

2.^a *Ad Athenienses*, memorans Dionysium Areopagitam primum eorum episcopum, Publium saevien-

(1) At num illud, quod *Curd. Pitra* latine reperit et in *Spicileg. Solesm.* (Parisiis, 1853, II-III) edidit, genuinus sit Melitonis foetus dubitatur.

(2) Lond., 1865.

(3) Bellarminus *De Script. Eccl. Catalog.*

(4) S. Hieronym. *Catalog.*

te persecutione martyrium passum, et Quadratum Publii successorem.

3.^a *Ad Nicomedienses*, in qua perversam Marcionis haeresim debellare intendit.

4.^a *Ad Amastrianam* in Ponto Ecclesiam, praescribens recipiendos esse omnes, quotquot convertuntur et redeunt, a quocumque peccato vel haeresi redeant, contra nimium Montanistarum rigorem.

5.^a *Ad Gortinensem* in Creta Ecclesiam, monens huius provinciae fideles ut caveant, ne seducantur ab haereticis.

6.^a *Ad Gnossianos* et ad Pynitum eorum episcopum, consilia opportuna dans, sub timore ne in *Encratitarum* impingerent errorem.

7.^a *Ad Romanos, et ad Soterum* Romanae Urbis Episcopum, in qua legitur ⁽¹⁾: «Hodie sacrum diem Dominicum transegimus, in quo epistolam vestram legimus, quam quidem perpetuo deinde legentes, perinde ac priorem illam nobis a Clemente scriptam epistolam, optimis praeceptis ac documentis abundabimus.»

8.^a *Ad Chrysophoram* feminam; qua conqueritur de suis aliis ab aliquo falsatis epistolis.

Fragmenta tantum horum Operum, ab Eusebio servata, hodie leguntur collecta in *Biblioth. Gallandii* ⁽²⁾.

86.—III. *Sancti Hegesippi Vita et Opera.*

Iudaeus conversus, vicinus temporum Apostolicorum fuit s. Hegesippus, qui sub Aniceto, decimo post Petrum pontifice, Romam venit, ibique perseveravit

(1) Apud Eusebium *Hist. Eccl.* IV.

(2) Tom. I, p. 675.

usque ad episcopatum Eleutherii. Adversum idola disputavit; princepsque fuit auctor Historiae rerum christianorum, a morte Christi ad annum 133, in quinque libros divisae.

Supersunt duntaxat octo *Fragmenta*; sed pretiosa, quia auctor vixit temporibus apostolicis. Continuationem traditionis exhibet hoc opus; probatque ullam particularem Ecclesiam, inter tot tamque haesitiales errores contra fidem excidisse, sed omnes ubique Christi et Apostolorum doctrinam servasse. Scientiam factorum ut acquireret, ex Oriente digressus longum iter suscepit, atque pluribus provinciis peragratis, cum viris doctrina et pietate praestantibus sermones habuit, ecclesiarum etiam origines et Episcoporum succesiones solerter conquirens. Observat s. Hieronymus hunc auctorem scripsisse sermone simplici «ut quorum vitam sectabatur, dicendi quoque exprimeret characterem...» Eusebius, in studiis historicis quidem peritus, Hegesippum habet auctorem probum atque integrae fidei. Confundendus praeterea non est cum alio *Hegesippo* auctore «Quinque libb. de excidio Hierosolymae,» post Constantini tempore vivente ⁽¹⁾.

87.—IV. *Sancti Iustini Vita.*

Sanctum *Iustinum* cognominatum iam fuit a Tertulliano ⁽²⁾ *Philosophus et Martyr*. Flavio Neapoli (*Sychem Samariae*) in Syria Palaestinae urbe, Patre Prisco, circa annum Christi 103 ortus fuit, et a pri-

(1) *Fragmenta Hegesip.* apud Eusebium *Hist. Eccl.* II, 23; III, 11, 16, 20, 32; IV, 8, 22: Routh *Reliq. Sacr.* I, 191-203: Gallandi *Bibl. Patr.* II, 59-67. *De quodam Hegesippi fragmento* existit opusculum posthumum *Franc. Ant. Florii*: Bononiae 1793.

(2) *Adv. Valentin.* c. 5.

ma aetate gentilium sacris addictus. Primum philosophiae magistrum habuit Stoicum quemdam; sed cum nihil aut pauca de Deo scire animadverteret ab eo discessit, seque ad illum contulit, quem Peripateticum dicebant, hominem, ut sibi videbatur peracutum: cumque de eo parum hausisset, confugit ad celeberrimum Pythagoreum hominem de sapientia valde gloriantem. Se retardari a cognitione veritatis, quam summo opere deperibat, aegre ferens, Platonicos postea adiit, in quo instituto plurimum proficiebat, ita ut sublimius ascendendo ad veram sapientiam brevi se appropinquaturum, atque inde illico ipsum Deum conspecturum esse sibi persuaderet. Audito tamen quodam, ut creditur, Apostolorum discipulo, in sua anima *statim exarsit ignis*, illumque *amor Prophetarum et Christi amicorum inussit* ⁽¹⁾; se precibus, et legendis ac meditandis Scripturis totum dedit, et pedetentim progrediens, christianorum dogmatum luce perfusus et sublimitate illectus, paganae superstitionis vanitatem agnovit, et Christianae Religionis veritatem amplexatus est.

Iustinus iam christianus, nec vestem, nec philosophi ⁽²⁾ professionem abiecit, sed retinuit; ac insurgente sub Antonino Adriani successore adversus christianos persecutione, pro ipsis duas Apologias contexuit; et denique fidei ac doctrinae suae veritatem sanguine quoque consignavit, martyrio coronatus anno 167. Ex Actibus eius martyrii ⁽³⁾ noscimus s. Iustinum a Rustico urbis praefecto sic interroga-

(1) *Dialog. cum Trip.* n. 8.

(2) Philosophorum pallium cum s. Iustino usi sunt Aristides, Tertullianus, s. Porfirius, Heracleas Alex., et Hermias (Orsi *Hist. Eccl.* III, 26).

(3) In Edit. Ven. *Append.* part. 2, p. 633.

tum: *Si in capite per totum corpus caesus fueris, persuasum ne habes, fore ut in caelum ascendas?* cito respondisse: *Non opinor, sed scio; et hoc tam certum habeo, ut nihil dubitem.*

88.—*Sancti Iustini Scripta:*

a) Opera genuina:

1. *Apologia maior*, seu prolixior, quam Romae scripsit circa an. 150, obtulitque imperatori Antonino Pio et eius adoptivis filiis Marco Aurelio et L. Vero. Eam omnes antiqui magnis laudibus efferunt; atque ipse s. Iustinus in *Dialogo cum Triphone*, adeo aperte illius auctorem se prodit, ut tamquam authentica semper agnoscatur. In duas partes et nn. 68 dispescitur: in prima (n. 1-12) christianos ab iniusta persecutione defendendos suscipit; in altera (n. 13-68) sequitur demonstratio veritatis religionis christianae. In editione Maurina huic Apologiae tres epistolae subiunguntur, una Hadriani, altera Antonini, tertia Marci Aurelii in gratiam christianorum datae: harum primam ab ipso Iustino subiunctam fuisse constat; alteram ex Eusebii historia huc translata fuisse, probabilis est coniectura; tertiam vero confictam esse, hodie fere communis est sententia, iuxta Prud. Maranum.

2. *Apologia brevior*, vel secunda, paulo ante mortem suam contexta.—Eusebius ⁽¹⁾, narrato s. Polycarpi martyrio, quod contigit septimo Marci Aurelii anno, addit «sub idem tempus Iustinum imperatoribus alteram in Christianae Religionis defensionem Apologiam obtulisse». Apologia haec tamquam appendix et supplementum prioris considerari potest. Quod in

(1) In *Chron.* ad an. 167, et *Hist. Eccl.* lib. IV, c. 14.

ea de insidiis philosophi Crescentis mortem illi machinantis s. martyr praedixerat, revera contigit. Obiectiones duas ethnicorum, scilicet: *cur non sibimet ipsi mortem inferant christiani, ut citius ad Deum perveniant, et cur Deus, si vere est adiutor christianorum, permittit ut hi ab improbis opprimantur et occidantur*, scientifice diluit nn. 13; testaturque se et omnes fideles indesinanter precari «ut omnes ubique homines veritatis cognitione dignentur».

3. *Oratio ad Graecos*; de cuius authentia ait laudatus Maranus ⁽¹⁾ «nemo illam abiudicat s. Martyri, nec profecto videtur abiudicanda».

4. *Cohortatio ad Graecos*, ubi docet «Christianae Religionis scientiam a Prophetis esse addiscendam, quia delapsus in eos Spiritus Sanctus his, qui veram religionem ediscere cupiunt, per eos tradere voluit».

5. *Dialogus cum Tryphone* iudaeo de veritate Christianae Religionis: hoc est, celebris illa disputatio, quam habuit Ephesi per duos continuos dies cum Sinagogae Iudaicae principe; qua controversia Iustinus probavit Christum Iesum verum esse Deum et hominem, verumque Messiam, Salvatorem mundi a Deo tot sacris Prophetarum oraculis praedictum atque promissum: colloquium postea literis mandatum, sicuti promiserat Thryphoni eiusque sociis ⁽²⁾.

6. *De Monarchia Dei* liber, in quo demonstrat unum solum verum Deum esse, eumque iustissimum fore omnium hominum iudicem.

7. *Liber contra haereses omnes*, hodie deperditum, cuius ipse mentionem facit in «Apologetico ad Antoninum Pium», dicens: *Est autem nobis liber contra*

(1) *Praef.* P. III, c. 2, n. 2.

(2) *Dialog. cum Tryph.* n. 80.

haereses et sectas omnes compositus, quem si legere voluerit, dabimus contra Marcionem.

b) Opera dubia:

1. *Fragmentum de resurrectione*, quod inter Parallela s. Ioanni Damasceno tributa, graece servatum est ⁽¹⁾.

2. *Expositio catholicae et orthodoxae fidei*, valde insignis et Iustino digna; quamvis ab eius stylo diversa, et de illa nulla mentio fiat apud Eusebium et Hieronymum.

c) Opera spuria:

1. *Ad Zenam et Serenum* «de vita christiana» epistola.

2. *Quaestionum et Responsionum* libri duo.

3. *Confutatio quorundam Aristotelis dogmatum.*

In his operibus, nonnulla Pelagianam haeresim re dolent; et omnia saeculo V originem suam debere videntur.

89.—Inter editiones praecipuas Operum s. Iustini enumerantur:

1) Petrus *Halloix* dedit *Vitam et documenta s. Iustini philosophi et martyris*.... cui accesserunt e *Menaeo* graecorum elogium cum vitae epitome: censura de sancti Iustini libris eorumque ordine et inscriptione: notae ad eius vitam.—Duaci 1622, in 8.º

2) *Prudentius Maranus*, Ord. s. Bened. edidit *Iustini philosophi et M. opera* quae extant omnia, necnon *Tatiani, Athenagorae, Theophili et Hermiae*....; item in appendice, supposita Iustino opera cum actis illius martyrii et excerptis opp. deperditorum eiusdem *Iustini* et *Tatiani* et *Theophili*, cum mss. collata

(1) Lumper, p. II, p. 127.

ac novis interpretationibus, notis, admonitionibus et praefatione (prolixa sed doctissima) illustrata cum indicibus copiosis. Venetiis, 1742 in fol.: editio omnium praestantissima.

3. Ioannes Baptista *Prileszky* luci publicae dedit *Acta et Scripta s. Iustini philosophi et martyris*; Cassoviae 1785, in 8.º

LECTIO XVII.

Sanctus Irenaeus.—Scripta s. Irenaei.—Editiones.
—*Cur inter Apostolicos viros ab omnibus Veteribus s. Irenaeus recenseatur?*

90.—*Irenaeus* iure meritoque dictus a Tertulliano *omnium doctrinarum curiosus explorator*; quem ipse haereticus Moshemius ⁽¹⁾ laudans, simul ac s. Iustinum et Clementem Alexandrinum, ait «non contemnendo ingenio esse proediti», ut sanctus Pater ab omnibus veteribus recensetur, praesertim vero a s. Hieronymo ⁽²⁾, s. Augustino ⁽³⁾ et Theodoro ⁽⁴⁾.

91.—«*Irenaeus Pothini episcopi, qui Lugdunensem in Gallia regebat ecclesiam presbyter, a martyribus eiusdem loci ob quasdam ecclesiae quaestiones legatus Romam missus, honorificas super nomine suo ad Eleutherium episcopum perfert literas. Postea iam Pothino prope nonagenario, ob Christum martyrio coronato, in locum eius substituitur. Constat autem Polycarpi, cuius supra fecimus mentionem, sacerdotis*

(1) *Hist. Chris.* saec. II, §. 37.

(2) *In Isai.* c. 64.

(3) *Contr. Iul.* libr. I.

(4) *Haeret. Fabul.* I, 5.

et martyris hunc fuisse discipulum. Floruit maxime sub Commodo principe, qui Marco Antonino Vero in imperium succederat» ⁽¹⁾. Creditur in Asia natus, cum discipulus esset ss. Papiæ et Policarpi, qui s. Ioannem Evangelistam audierunt. Institutionum et doctrinarum, quas in sua prima aetate ab eis apostolicis viris, praesertim a s. Polycarpo acceperat, oblivisci numquam potuit: «Vitae modum—inquit ⁽²⁾—et corporis speciem, sermones... tunc temporis per Dei clementiam, quae mihi obtigit, studiose audiebam, non in charta sed in corde meo ea consignans, et semper per Dei gratiam exacte ea in mente revolve». Origines haereseon singularum et ex quibus philosophorum fontibus emanarint, selectissimis voluminibus explicuit. Romae, circa a. 179, cum Valentino et duobus eius discipulis Florino et Blasto disputavit, eorumque errores, qui sunt errores *gnosticismi*, scripto mirifice adversatus est. Dilucide etiam defendit Ecclesiae Romanae Primatum, et hodieum in protestantibus vulnus acerbat locus ille celebratissimus ⁽³⁾ s. Irenaei: «*Ad hanc Ecclesiam propter potiore principatitatem necesse est omnes convenire Ecclesias, hoc est, eos qui sunt undique fideles, in qua semper ab his, qui sunt undique, conservata est ea, quae est ab Apostolis traditio*».

Martirii coronam ⁽⁴⁾ accepit pro fide Christi s. Irenaeus, an. 202, imperante Septimio Severo. Discipuli eius praeclarissimi exstiterunt Caius et s. Hippolitus;

(1) S. Hieronym. *Catal. Script. Eccl.*

(2) *Epist. ad Florin.* p. 340 Edit. Venet.; apud *Euseb.* lib. V, c. 20.

(3) III. 3. (Vid. *Schneemann* «Sanct. Iren. de Eccl. Rom. principatu testimonium».—Friburg. 1870).

(4) *S. Gregor. Tur.* «De gloria Martyrum, I, 5; *Massuet.* Diss. II in *Iren.* a. 1, n. 31».

opera, praestantiaque doctrinae huius Episcopi Lugdunensis non parum influxus habuerunt in Q. Septimio Tertulliano, qui in ethnica superstitione educatus, ad fidem Christi se convertit, et tractatus complures consummatissimo homine christiano dignos adversus omnes haereticos edidit.

92.—Scripta s. Irenaei certa et indubitata.

1) *Detectio et eversio falso cognominatae agnitionis*, seu «*Adversus haereses Valentini et similium Gnosticorum*, Libri V».

Opus hoc lingua graeca primitus exaratum est; sed versio sola latina vetustissimam aetatem tulit ⁽¹⁾; eam autem usi sunt Tertullianus ⁽²⁾, s. Cyprianus ⁽³⁾ et s. Augustinus ⁽⁴⁾. Duntaxat hodie supersunt fragmenta graeca apud Eusebium ⁽⁵⁾, s. Epiphanium ⁽⁶⁾ qui librum primum fere integrum transcribit, Theodoretum ⁽⁷⁾, s. Ioan. Damascenum ⁽⁸⁾, et in *Catenam* PP. graecorum ⁽⁹⁾. Duo in his quinque libris conscribendis praestanda sibi proposuit: «alterum ⁽¹⁰⁾ Gnosticorum omnium inde a Simone Mago, communi eorum parente, usque ad Valentinianos, quos proxime, et in his reliquos, ferire et prosternere intendebat, sententias hactenus abditas detegere et accurate evolvere; alterum easdem evertere et solide refutare.

(1) Massuet. *Diss. trës in s. Iren. libros* n. 51.

(2) *Lib. contr. Valent.*

(3) *Epist. ad Pompei. contra epistolam Steph. de haeret. baptiz.*

(4) *Lib. I contr. Iulian.* cc. 3-7.

(5) *Lib. V.* cc. 4-26.

(6) *Panar. contr. Haereses.*

(7) *Haer. fabul.*

(8) *De haeres.* lib. I.

(9) *Cs. Hergenröther Hist. Eccl.* tom. I, pag. 395.

(10) *Lumper.* p. III, p. 214.

Prius quidem toto libro primo praestitit, in quo Valentinianorum Gnosticorumque omnium dogmata recenset; posterius reliquis quatuor libris, ubi ex ratione, Traditione et s. Scriptura eorum errores destruit». Eusebius ⁽¹⁾ ad sagacitatis modum libros hos perpendit, qua ignobilia menda arcanaque vitia haereticorum omnium auctor patefacit, caliginem et inscitiam novatorum ostendens luce meridiana. Haereses omnes, millenarismo excepto, hoc in opere impugnavit s. Irenaeus.

Vindicias authenticæ horum librorum, ab innumeris pene testibus antiquis, et certissimis indiciis internis assertæ, agunt praeclarissimi patrologi *Massuetus*, *Lumperus* et *Möhler*.

2) *Tractatus* primus *ad Florinum*, cui titulum fecit *de Monarchia*, in quo defendit Deum non esse mali auctorem, licet nonnisi unum sit rerum omnium admittendum principium. In hoc libro s. Irenaeus Traditione praecipue utitur ad haereticos confundendos.

3) *Tractatus* alter *ad eundem Florinum*, qui *de Ogdoadæ* inscribebatur, id est, de octo aeonibus, apud Valentinianos radix ac veluti fundamentum omnis doctrinae.

4) *Ad Blastum* epistola *de schismate*. Cum autem Blastus olim Ecclesiae Romanae presbyter, sectarius gnosticae Valentini scholae fieret, et Quartodecimanorum schisma traheret initium, istam ad eum scripsit epistolam, in qua quid sit schisma, et quam grave sit crimen, exponit.

5) *Ad Victorem* episcopum Romanum *de quaestione Paschæ* Epistolæ «in quibus ⁽²⁾ commonet eum,

(1) III, 28-31; VI, 20.

(2) S. Hieronym. *De Script. Eccl.*

non facile debere unitatem collegii scindere: siquidem Victor multos Asiae et Orientis episcopos, qui decimaquarta luna cum iudaeis Pascha celebrabant damnandos crediderat; in qua sententia hi qui discrepabant ab illis, Victori non dederunt manus». Sanctus Irenaeus iura Pontificis non laedit, imo et Primatum Romanae Ecclesiae diserte adstruit; sed Victorem papam «his literis, pacis et caritatis studium spirantibus, decenter admonuit ⁽¹⁾ ut mitius cum iis ageret, qui vetusta traditione nixi in iis, quae ad solam disciplinam spectabant, communem Ecclesiae morem sequi nollent.... et ipse prudentia et caritate schismatis imminenti periculum utrisque funestum avertit».

6) *Ad Marcianum fratrem, liber unus de Apostolica praedicatione.*

7) *Contra Gentes* liber unus, de quo Eusebius ⁽²⁾ sic ait: «Circumfertur et aliquis eius (*Irenaei*) liber contra Gentes, brevissimus quidem, maxime tamen necessarius, *de disciplina* inscriptus, sive de scientia».

8) *Variorum tractatuum* libellus.

93.—Opera dubia:

a) *Epistola Ecclesiae Smyrnensis de martyrio sancti Polycarpi episc. et sociorum eius.* Cum in ea legatur: «Atque haec ex codice Irenaei, discipuli Polycarpi, descripsit Caius, qui et ipse cum Irenaeo conversatus est», dubitatur utrum auctor, vel solum codicis dominus fuerit s. Irenaeus.

b) *Epistola Ecclesiarum Viennensis et Lugdunensis de martyrio s. Pothini ep. et aliorum plurimorum, quam*

(1) Fessler, I, pag. 229.

(2) *Hist. lib. V, c. 25.*

critici sapientissimi non pauci ⁽¹⁾ tribuunt s. Irenaeo. Certum alioquin est horum martyrum Acta ab iis ipsis conscripta fuisse, qui rebus gestis praesentes adfuerunt; illicque tunc erat s. Irenaeus.

94.—De praefatis s. Irenaei scriptis, quorum meminit Eusebius et in *Catalogo de Scriptoribus* s. Hieronymus, solum primum luculentum illud opus *Contra Haereses* ad nostram usque aetatem superstes fuit; cum duobus fragmentis ⁽²⁾ indubitatis, uno videlicet Epistolae ad Florinum ⁽³⁾ et altero Epistolae ad Victorium, nonnullisque aliis incertis.

Scriptiois stylus concisus, clarus, nervosus, sed simplex et humilis in operibus s. Irenaei, plurima abundat eruditione.

95.—*Editiones Operum s. Irenaei*.—Iacobus Billius vertit quaedam ex s. Irenaei operibus ⁽⁴⁾, et «in his plurimos huius s. martyris librorum locos solerter expendit, feliciter explicavit, ac magna fide correxit», in libris II *Sacrarum observationum*, Paris. 1585.—Fronto Ducaeus reliquit annotationes in Irenaeum quae passim receptae sunt in eius Operum editiones.—Franciscus Combefisius in «Bibliothecae graecorum Patrum auctario novissimo» ⁽⁵⁾ inclusit opuscula quaedam s. Irenaei Lugdunensis.—Sed praesertim de sancto Irenaeo vere meruit Renatus Massuetus Congr. sancti Mauri, qui cum a. 1702 Oxonii prodierat Ope-

(1) Hergenröther *Ibid.*

(2) In Edit. Venet. P. I. pp. 339-48.

(3) Aliud fragm. 2.um ad Florinum habetur in Edit. Migne VII, 1228.

(4) Feuardantius (In annot. ad praef. l. 2 s. Irenaei).

(5) Parisiis, 1672, t. 2 in fol.

rum Irenaei editio elegans studio et opera Io. Ernesti *Grabe* variorum ipsiusque notis illustrata et novis fragmentis locupletata, eo pernicioso intentu, ut Irenaeum etiam invitum et reluctantem anglicanae sectae adiungeret, necessariam vidit esse alteram Irenaei editionem, quae et accuratior fuerit, et a catholicis inoffenso pede decurri posset. Tria sibi *Massuetus* potissimum praestanda esse duxit: textum emendare ac pristino decori, ut fieri potuisset, restituere; eundem illustrare; ac demum ea omnia lectoribus parare subsidia, quibus labor eorum minueretur. Sua omnia Renatus *Massuetus* oratione eleganti, munda et acuta exponit: in rebus ordinandis magna dexteritate, in refellendis adversariis temperata acrimonia ac generatim laudabili utitur modestia. Prodiit haec omnium praestantissima editio Parisiis 1710, in fol.; et Venetiis 1734, t. 2 in fol., cum fragmentis anecdotis, quae ex bibliotheca Taurinensi, latina versione et notis donavit C. M. *Pfaffius* Hagae Comitum 1715, in 8.º ⁽¹⁾ —Franciscus Armandus *Gervaise* composuit *Vitam sancti Irenaei* cum analysi eius Operum (1723, t. 2 in 12.º) Demum hungarus Prileszki S. I., iam citatus, edidit *s. Irenaei* ep. lugdunensis et *M. acta et scripta* —Cassoviae, 1765, in 8.º

96.—Sanctus Irenaeus a Veteribus omnibus merito recensetur inter viros Apostolicos, apostolicae doctrinae testes primosque traduces: *a*) quia institutus fuit a discipulis s. Ioannis apostoli, et vicinus ⁽²⁾ Apostolorum temporibus; *b*) et apostolicae doctrinae de-

(1) Vid. Hurter *Nomenclat.* II, 768.

(2) S. Basilius (*de Spir. Sancto* c. 29) ait: «Irenaeus autem qui vicinus fuit apostolorum temporibus, quomodo faciat mentionem Spiritus, disputans adversus haereses, audiamus».

fensor atque praedicator mirabilis; *c)* et apostolicae pietatis ⁽¹⁾ amator fidelissimus; *d)* et Symboli Apostolorum ⁽²⁾ primus expositor; *e)* ac demum, Ecclesiae catholicae fidem primus qui aggreditur confirmandam Traditione divina et apostolica; Traditionemque apostolicam probavit in Ecclesia servatam esse perpetua episcoporum successione.

LECTIO XVIII.

Scriptores Ecclesiastici praecipui nominis saec. I et II.—Procorus, Linus et Abdias auctores Martyrologii s. Andreae.—Athenagoras, Tacianus Syrus, Aristides, Theophilus, Serapion, Apollonius, Musanus, Modestus et Pantaenus.

97.—Ad intelligentiam Operum ss. Patrum plurimum valet, ut diximus ⁽³⁾, notitia literaria Scriptorum Ecclesiasticorum, qui licet in ss. Patrum censem referri nequeunt, Ecclesiam aliquo modo scriptis suis aedificaverunt, ac in aevo patristico eruditione et pietate emicuerunt.

Ad primam, seu apostolicam Patrologiae epocham pertinent, cum aliis minus notis, praecipui nominis Scriptores Ecclesiastici hi, de quibus aliqua oportet brevi conspectu exhibere.

98.—*Auctores Martyrologii s. Andreae.*

«Exstat passio s. Andreae Apostoli—scribit Beilarminus ⁽⁴⁾—sub nomine Presbyterorum Achaiae,

(1) Vere Apostolicus dictus a s. Hieronymo cap. 64 in *Isaiam*.

(2) Lib. I, c. 10, n. 2.

(3) Lect. III, n. 13.

(4) *De Script. Ecclesiast.*, «De presbyt. Achai.».

qui dicunt se scripsisse ea quibus ipsi interfuerunt. Audivi aliquando magnum quemdam virum eam historiam in dubium revocantem; sed certe non videtur negari posse, quin vera, et antiqua, et utilis historia sit. Petrus Damiani, qui ante sexcentos annos floruit, in serm. II de sancto Andrea, sic de hac historia loquitur: 'Non immerito in singularem auctoritatis arcem suscepta est, quam qui viderunt, scripserunt, et ministri fuerunt sermonis'. Et in Breviario romano, nuper recognito, historia haec, cum de ea inter viros doctos et graves acriter disputatum esset, omnium consensu approbata locum suum retinuit». Epistolam hanc cum Bellarmino genuinam habent Baronius, Schelstrate, Possevinus, Natal. Alexander et alii ⁽¹⁾; diversaque haec encyclica Epistola haud dubie est, ab *Andreae Actis* quae in variarum sectarum usu fuisse testantur Patres, quaeque Leucio auctori adscribunt ⁽²⁾. Martyrologium, uti alii vocant, s. *Andreae apocripham* esse tractationem censet Tillemontius ⁽³⁾; et Mabillonius tradit ⁽⁴⁾ nullum scriptorem mentionem de eo fecisse ante octavum saeculum. Quosnam fuere auctores huius *Epistolae* dubitatur inter criticos. Asserunt alii Procorum, Linum et Abdiam presbyteros Acaiae esse; aut sub nomine presbyterorum et diaconorum illius Ecclesiae hoc Martyrologium scripsisse: alii tenentur unum vel alterum ex istis scriptoribus apostolicis, quamvis non Acaiae presbyteris, martyrium s. *Andreae* notare, sicuti diversa

(1) Labbe etiam, L. Andruzzi Sant' Andrea, du Saussay, Wogg, Gallandius, Lumperus, etc.—Vid. textum novum in Tischendorf, *Acta ap. apocr.* p. 105: Lipsiae 1851.

(2) Phot. *Biblioth.* cod. 114.

(3) Memor. supr. *Hist. Eccl.* t. I, p. 320.

(4) *De studiis Monast.* p. II, c. 8.

Apostolorum Acta quae sub nomine eorum circumferuntur. Bellarminus autem *Narrationem* Prochori, *Acta* Linī, necnon et *Vitas Apostolorum* Abdiae confictas atque suppositas invenit.

Acta tamen et *Martyrium* s. Andreae, quamvis auctores reiiciantur, non parvae utilitatis sunt criticae et patrologicae.

99.—*Sanctus Athenagoras*, Atheniensis, qui ab aliis primus scholae catecheticae Alexandrinae praefectus fuisse creditur, aequalis s. Iustini fuit, et insignem Apologiam ⁽¹⁾ pro Christianis scripsit et imperatoribus Marco Aurelio Antonino et Aurelio Commodo obtulit; quam sub nomine Athenagorae citat sanctus Epiphanius in haeresi Origenis, ubi refert verba Procli ex Methodio ⁽²⁾. Scripsit etiam librum *de Resurrectione*, qui suspicione caret; quamvis nec Eusebius, neque s. Hieronymus hunc citent auctorem.

Tatianus Syrus qui primum, oratoriam docens, non parvam sibi ex arte rethorica gloriam comparaverat, fuit s. Iustini auditor; scripsit infinita volumina, ex quibus—inquit s. Hieronymus ⁽³⁾—unus *contra gentes* ⁽⁴⁾ florentissimus exstat liber, qui inter omnia opera eius fertur insignis. Tatianum, quatuor canonica Evangelia illis, quae ipsius haeresi contraria erant, omissis, in *Diatessero* suo composuisse testantur Eusebius, Theodoretus et s. Epiphanius ⁽⁵⁾.

(1) «Legatio pro christianis» inscriptum est hoc Opus.—Cs. Mosheim *De vera aetate Apolog. quam Athenag. etc.* (*Diss.* v. I, 269).

(2) Bellarminus, *loc. cit.*

(3) *De Scrip. Eccl.*

(4) Nuper inventus est hic liber, et editus in IV tom. *Bibl. sanctorum Patrum*, 2.^{ae} edit.

(5) Euseb. *Hist. Eccl.* IV, 29; Theodoret. *haer. fab.* I, 20.; et s. Epiph. *Haeres.* 46.—Cs. *Theod. Zahn*, «Tatianis Diatesseron»: Erlangen, 1881.

Porro Tatianus post martyrium s. Iustini a fide catholica defecit et in superbiam elatus haeresiarca factus est. Vixit secunda sec. II parte.

Aristides philosophus, vir eloquentissimus et sub pristino habitu discipulus Christi, Adriano principi *Apologeticum* pro christianis obtulit contextum philosophorum sententiis; volumen nostri dogmatis rationem continens.

Sanctus Theophilus, qui sextus ab apostolo Petro episcopus Antiochenus vixit, Iustino fere coevus floruit tempore M. Aurelii imperatoris, et sub Commodo eius filio obiit, teste Eusebio in *Chronico*. Scripsit multa ⁽¹⁾; sed nunc extant in *Biblioth. ss. Patrum* ⁽²⁾ «Commentaria in quatuor Evangelia» et «Libri III ad Autolycum adversus Christianae religionis calumniatores». Primus fuit, qui disertis verbis ⁽³⁾, *Evangeliorum et Epistolarum divinam originem divinamque auctoritatem asserit, Ioannemque Evangelistam iis adnumerat, qui Spiritu Sancto inspirati erant.* Evangeliorum verba formulis citat «Evangelica vox» vel «Evangelium dicit» ⁽⁴⁾.

100.—*Serapion*, episcopus Antiochenus, scripsit:

- a) *Epistolam ad Carinum et Pontium*, de haeresi Montani, in qua et haec addit: «Ut autem sciatis falsi huius dogmatis, id est, novae prophetiae, ab omni mundo insaniam reprobari, misi vobis Apollinaris beatissimi, qui fuit in Hierapoli Asia episcopus, literas».
- b) *Ad Dominum*, qui persecutionis tempore ad iudaeos

(1) S. Hieronym. *De Script. Eccl.* 25.

(2) Tom. I. lib. II, 2.^{ae} edit.

(3) *Ad Autololy.* c. III, 12.

(4) *Ad Autoly.* c. III, 13-14 et saepius.

declinaverat, librum. *c) De Evangelio, quod sub nomine Petri fertur*, librum ad Rhosensem Ciliciae Ecclesiam, quae in haeresi eius lectione diverterat. *d) Breves quasdam Epistolas*.

Apollonius, romanae urbis senator, «sub Commodo principe a servo Severo proditus, quod christianus esset, impetrato, ut rationem fidei suae redderet, insigne *volumen* composuit, quod in senatu legit; et nihilominus sententia senatus pro Christo capite truncatus est veteri apud eos obtinente lege, absque negatione non dimitti christianos, qui semel ad eorum iudicium pertracti essent».

Mussanus «non ignobilis inter eos, qui de ecclesiastico dogmate scripserunt, sub imperatore M. Antonino Vero, confecit librum *Adversus quosdam fratres*, qui de Ecclesia *ad Encratitarum haeresim declinaverant*».

Modestus sub imperatore M. Antonino, et L. Aurelio Commodo *Adversus Marcionem* scripsit librum, «qui usque hodie perseverat» ait s. Hieronymus.

Pantaenus, primus ex celebrioribus Alexandrinae scholae rectoribus, «tantae prudentiae et eruditionis, tam in Scripturis divinis, quam in seculari literatura fuit, ut in Indiam quoque rogatus ab illius gentis legatis, a Demetrio Alexandriae episcopo mitteretur, ubi reperit Bartholomeum, de duodecim apostolis, adventum Domini Iesu, iuxta Mathei Evangelium prae-dicasse, quod hebraicis literis scriptum revertens Alexandriam, secum retulit. Huius multi *In s. Scripturam Commentarii* exstant, sed magis viva voce ecclesiis profuit. Docuitque sub Severo principe, et Antonino cognomen Caracalla». Fuit magister antecessorque Tit. Flav. Clementis.

TRACTATUS II

DE TEMPORIBUS PATROLOGIAE SUB-APOSTOLICIS

LECTIO XIX.

De Patribus secundae aetatis.—Ratio, qua hic, licet non tanquam de sanctis Ecclesiae Patribus, agendum est de Tertulliano, Clemente Alexandrino, Origène et aliis similiter.—Tertulliani Vita, Opera et editiones eius Operum.

101.—Specialis Patrologiae epocha secunda eos complectitur ss. Patres, qui post Apostolica tempora, ad quintam usque oecumenicam vixere Synodum, anno Christi 553, sub Vigilio Romano Pontifice coactam. Hanc maximam egregiamque istius scientiae periodum mirifice incipiunt Tertullianus inter latinos, et Clemens Alexandrinus apud graecos: in ea eminent quasi principes omni laude digni sancti Athanasius, Basilius, Gregorius Nazianzenus et Ioannes Chrysostomus in Ecclesia Orientali, ac in Ecclesia Occidentali ss. Ambrosius, Hieronymus, Augustinus et Leo Magnus, qui dogmata christiana ita dilucidarunt, ut maximum Theologiae attulerint scientificum incrementum. Saeculum IV in Oriente, et saec. V in Occidente aevum vere aureum eloquentiae ac doctrinae ss. Patrum constituunt, et istorum peritia laboribusque sacra scientia apud catholicos suum apicem est assequuta.

102.—Nullum ecclesiasticum documentum proferri potest, in quo Tertullianus, Clemens Alexandrinus, Origenes, Eusebius Caesariensis, Sulpicius Severus, Theodoretus aliique Scriptores, eruditione et antiquitate aliunde eminentes, habiti sint tanquam sancti Ecclesiae Patres. Non ut tales eos declaravit Ecclesia, immo constat aliquos ex his fuisse legitima ab auctoritate censura notatos; omnesque suspectos, et caute legendos viros esse, ab Ecclesia unquam receptos et approbatos. *Doctissimus fuit Tertullianus* —ait quidam PP. auctoritatis defensor ⁽¹⁾—*sapientissimus Origenes, eruditissimus Eusebius Caesariensis, et tamen Ecclesia nunquam Doctores suos appellavit eos; nec aliquis unquam ausus est eos tali titulo nuncupare, quod multis aliis contigit, non solum doctrina, sed etiam sanctitate praestantibus.* Licet propter conditionum defectum ss. Patribus adnumerari nequeant, ex more nihilominus aliorum et auctoritate, praestantissimos quosdam ecclesiasticos Scriptores ab hac collectione patrologica non censemus excludendos: sunt enim, eruditorum omnium suffragio, adeo insignes singulique aliqua ratione fidem christianam suis scriptis adeo praestruxerunt, ut quamquam non sint Ecclesiae Patres, paucis tamen hic esse pertractandos non inopportunum videatur.

103.—*Tertulliani vita.*

Quintus Septimius Florens *Tertullianus* natus est Carthagine, patre centurione proconsulari. Tametsi certis quidem indiciis ipse annus, quo natus sit, quoque decesserit, non constet, tamen a vero minime

(1) Alph. Baptista Ord. Praed. *Pro Patr. auct. apologet. defens.*, pag. 89.

abesse videntur ⁽¹⁾ ii, qui ante medium saeculi II lucem illum aspexisse, diem vero obiisse an. 220 statuunt, ducti praesertim rationibus s. Hieronymi ⁽²⁾, qui sub Severo maxime et Antonino Caracalla eum floruisse et ad decrepitam fere aetatem vixisse memoriae prodidit. Gentilem se fuisse, nec moribus quidem candidissimis ipse fatetur ⁽³⁾; tempus tamen quando, et ratio, qua ad fidem christianam amplectendam impulsus fuerit, incerta sunt.

Rhetoricam eum esse professum, vel causas etiam in foro dixisse, antequam Christo nomen daret, plurimorum virorum doctorum, eaque probabilitate certe non destituta sententia fuit. In *Apologetico*, quo postea religionem christianam contra gentes tuetur, styli elegantia, argumentorum vi, ac multiplici eruditione vicit, notaeque in eo sunt et severitas dialecticae et methodus demonstrationis plene iuridica.

Matrimonio adhuc post conversionem iunctus erat ⁽⁴⁾; dein Presbyter est ordinatus. Contendunt alii fuisse eum presbyterum Ecclesiae Romanae, alii vero eum presbyterum ecclesiae Carthaginensis fuisse dicunt ⁽⁵⁾. Quamplurimos eruditione plenos scripsit pro Ecclesia libros, quos tanti faciebat olim s. Cyprianus ⁽⁶⁾, ut diem praetermitteret nullum, quin Tertulliani lectione gauderet aliqua, notario suo Paulo Concordiensi solitus crebro dicere, *Cedo Magistrum*,

(1) Vid. Schoenemann. *Bibl. Historico-Literaria Patr. Latin.* c. 2, § 1.

(2) *Script. Eccl.* c. 53.

(3) In lib. *de poenitentia*.

(4) Libros *ad uorem* statim post conversionem eum exarasse contendit Tertullianus ipse, quos tamen non ante quam aetate iam prospecta scripsisse constat.

(5) Lumper, I, 6-11.

(6) S. Hieronym. *Ibid.*

Tertullianum videlicet Magistri nomine designans. Sed egregios hos inter labores senioque iam proximus turpissima defectione in haeresim Montani prolapsus est, non multo post annum 200 ⁽¹⁾: ubi vero semel Tertullianus novae sectae Montanistarum se addixisset, catholicae Ecclesiae mores institutaque fere singula prava atque corrupta ducere et acerbissime insectari coepit, nec ab eo rigore ante vitae finem destitit: constat autem quod s. Hieronymus Helvidio citanti Tertullianum respondisse *Tertullianum hominem Ecclesiae non esse*.

Tamen s. Vincentius Lirinensis ita Tertullianum laudat ⁽²⁾: «Sicut Origenes apud graecos, ita hic apud latinos nostrorum omnium facile princeps iudicandus est. Quid enim hoc viro doctius, quid in divinis atque humanis rebus exercitatus? Nempe omnem philosophiam et cunctas philosophorum sectas, auctores assertoresque sectarum, omnesque eorum disciplinas, omnem historiarum ac studiorum varietatem mira quadam mentis capacitate complexus est. Ingenio vero nonne tam gravi ac vehementi excelluit, ut sibi nihil pene ad expugnandum proposuerit, quod non aut acumine irruperit aut pondere eliserit? Iam porro orationis suae laudes quis exsequi valeat, quae tanta nescio qua rationum necessitate conserta est, ut ad consensum sui quos suadere non potuerit impellat; cuius *quot pene verba, tot sententiae sunt: quot sensus, tot victoriae*. Sciunt hoc Marciones, Apelles, Praxeae, Hermogenes, iudaei, gentiles, gnostici, ceterique; quorum ille blasphemias multis ac magnis volumi-

(1) *Tillemontius* eum defecisse censet a. 207; et *Pamelius* anno fere 211 eius defectionem collocandam esse statuit.

(2) *Commonit.* c. XVIII (al. XXIV.)

num suorum molibus, velut quibusdam fulminibus, evertit. Et tamen hic quoque post haec omnia, hic inquam Tertullianus, catholici dogmatis, id est, universalis ac vetustae fidei parum tenax, ac disertior multo quam felicior, mutata deinceps sententia fecit ad extremum quod de eo beatus confessor Hilarius quodam loco ⁽¹⁾ scribit: *Sequenti, inquit, errore detrahit scriptis probabilibus auctoritatem* ».

104.—*Tertulliani Opera.*

a) Scripta Tertulliani indubitata.—Horum librorum classes duae constituuntur, quarum *prima* eos complectitur qui pro Ecclesia conscripti sunt, *altera* vero eos habet in quibus montanizat Tertullianus.

I. *Scripta Tertulliani pro Ecclesia:*

1) *Apologeticum*. Quando Tertullianus hunc librum scripserit non una est eruditorum sententia; plures tamen in eo conveniunt, conscriptum illum esse intra ann. 197-202: tempore Eusebii ⁽²⁾ iam erat graeca illius versio. Totus est Tertullianus hoc in opere ut, quod ipse libri titulus significat, religionem christianam tueatur, sed non tam probando illius veritatem, quam refellendo gentilium accusationes, exceptiones, calumniam in illam coniectas. Strenue repellit iniustos aggresores, inviete demonstrat christianorum innocentiam, evidenter patefacit gentilis superstitionis inanitatem et fallaciam, sed non multum immoratur ut ostendat religionis christianae originem divinam.—Hoc opus in cc. 50 dispescitur: in

(1) *In Math.* c. 5.

(2) *Hist. Eccl.* lib. II, c. 2.—*Kelner* fuse et erudite nititur probare hunc librum fuisse a. 201 scriptum (Tübing. *Fascic. trim.* a. 1871, pag. 587).

eo mirantur iudicii sublimitas, disputationis acumen, salium acrimonia, dexteritas retorquendi crimina in aggressores, gravis brevitās, elocutionis descriptionisque vigor ⁽¹⁾. Fatendum tamen est, insigni huic libro utilitatis haud parum detrahi ob difficilem, incomptam atque obscuram dictionem.

2) *Ad Martyres exhortatio*. Opusculum hoc scripsit adhuc catholicus, quinta persecutione iam imminente sub Severo, circa a. 197, in eoque martyres adhortatur ad constantiam in fide et alacritatem in subeundo carceris squalore iudicumque decretis. «Nihil hoc brevi sermone—inquit Dupin ⁽²⁾—vehementius, aut movendis animis aptius dici potest? In VI capp. distribuitur hoc libellus».

3) *Ad Nationes* libri duo, in quibus eadem fere resumit, sed accuratius et tutius, quae delineaverat in Apologetico. Isti tamen duo libri, iniurioso vetustatis pede quassati, quales supersunt nobis hodie, parum utiles videntur.

4) *De testimonio animae* tractatus brevis, in quo pulchre ostendit animam naturaliter agnoscere unum Deum esse, et Dei iudicium ac retributionem futuram in altera post hanc vitam imminere, denique animam esse immortalem.

5) *De poenitentia*. Hunc librum in 12 cc. scripsit Tertullianus, adhuc catholicus, ante a. 197, ut probabilius censet Lamber ⁽³⁾. De illo *Rhenanus* affirmat «quod theologi eum debent ad unguem addiscere, nam egregium monumentum est antiquitatis; tam sancte docet, tam pie suadet, tam instanter urget rem

(1) Hurter. *Praefat. in Apolog.* p. 5.

(2) Bibl. t. I.

(3) Hist. theol. crit. de vita etc. ss. Patrum, p. 6, c. 2, a. 3.

ecclesiasticae disciplinae summo opere necessariam, *exomologesim* hanc esse actum et ministerium poenitentiae.

6) *De Baptismo*. Insignem hunc librum circa an. 200 conscripsit. Occasione arrepta a perversa caianitarum haeresi, quae baptismum reiciebat, potiores omnes, in cc. 20, de baptismo quaestiones pertractat. Dolendum tamen est quod opusculum tam egregium errorum nonnullorum naevis asperserit, cuiusmodi sunt: haereticorum baptismum esse invalidum; praestare baptismum ad aetatem differre adultam, etc.

7) *De oratione* liber, quem iam s. Hilarius ⁽¹⁾ *apertissimum volumen* vocavit.

8) *De patientia*. Librum hunc vere aureum, in 16 capp. distributum, plures critici (*Tillemont, Ceillier, Schram*) censent a Tertulliano adhuc dum catholico, circa an. 200, conscriptum fuisse; tamen *Lumper* in hoc *quamvis praeclaro libello* plura reperisse sibi visus est, quae animum auctoris Montanistarum erroribus non leviter tinctum ostendant; imo «omnes fere Montanistarum errores ibi esse propositos» affirmat. Plus tamen vidisse in hoc libello *Lumper* videtur, quam continetur verbis. Hunc Tertulliani librum imitatus, suum scripsit s. Cyprianus *de bono patientiae* opus.

9) *Ad Scapulam*, qui Africae Praeses erat, in hoc libro libertatem cultus divini asserit, dicens inter alia: *Religionis non esse Religionem cogere, quod sponte suscipi debeat, non vi*; animumque illius variis propositis argumentis a severa agendi in christianos ratione revocare conatur.

10) *De praescriptionibus adversus haereticos*. In-

(1) *Loc. cit.*

ter monumenta antiquitatis literaria nullum erit vel fere nullum—ait el. Hurter ⁽¹⁾—quod si pretium, ingenii acumen utilitatemque spectes, Tertulliani libro *de praescriptionibus adversus haereticos* possit comparari. Hunc extollunt quotquot de Patrologia scripserunt; huius praestantiam testantur repetitae illius editiones ⁽²⁾ et, quod pluris est, assiduus huius libelli usus in pugna adversus haereticos et Ecclesiae Dei hostes: docet siquidem in eo Tertullianus methodum invictam, palmarem, qua non una vel altera haeresis, sed quotquot ⁽³⁾ adversus Christi doctrinam seculorum cursu pullularunt, revinci atque ad silentium redigi possint».

Difficile admodum erit determinatam epocham assignare, qua librum hoc perscriberet: admittere tamen possumus sententiam illustrium virorum ⁽⁴⁾ secundum quos Tertullianus, adhuc catholicus, hoc Opus composuit. Nihil enim liber continet, quod apertam redoleat haeresim, imo prodit auctorem communione iunctum Ecclesiae Romanae, quam summis extollit laudibus; deinde huius libri argumentum est plane et unice catholicum, cum sola Ecclesia catholica praescriptione uti possit adversus haereticos. Fuse autem prae reliquis Patribus, hocce quidem in libro Tertullianus docet «non Scripturam sed Ecclesiam *unam illam ab Apostolis primam, ex qua omnes* esse veram regulam fidei».

Liber *de praescriptionibus* distributionem habet

(1) *In Praef. h. oper. Opp. Select. t. IX.*

(2) *Schoenemann loc. cit.; Migne in Praef. t. I Patrolog. p. 35 ss.*

(3) Hanc methodum secuti sunt quicumque in Theol. polem. seculis praesertim 16 et 17 eminuerunt.

(4) *Baronius ad a. 197, n. 21; Ceillier Hist. auct. ecl. t. II, c. 28; Tillemont Mem. t. III; Möehler Patrolog. etc.*

in 45 capita; dividique potest ⁽¹⁾ in tres partes, quarum *prima* introductionis est loco (cc. 1-7), *altera* disputationem principalem continet (cc. 8-44), quam *tertia* (cc. 44-45) apte concludit. In pluribus editionibus huic libelo adiunctus est (cc. 45-53) brevis haeresum catalogus, qui communi eruditorum consensu Tertulliani abiudicatur: omnes tamen in eo conveniunt, illius auctorem esse antiquum, secundum plures criticos Tertulliano parem vel supparem; secundum nonnullos ss. Epiphanio et Hieronymo recentiorem.

11) *Liber adversus Iudaeos*, in quo ex prophetarum vaticiniis probat iam venisse Messiam, et in Iesum Christum omnia de Messiae adventu praedicta perfecte fore adimpleta.

12) *Ad uxorem suam libri duo*, ubi felicitatem matrimonii christiani egregie describit.

13) *De pallio*, liber eruditissimus et satyricus, sed nullius fere in Theologia utilitatis.

14) *De corona militis*, in quo opusculo mira de Traditione profert, suadens Traditiones non scriptas recipiendas esse.

15) *De Spectaculis*, a quibus ut fugiant christiani, hos hortatur, exponens pericula et variam voluptatum occasionem, cum ab idololatria talia certamina suam habeant originem.

16) *De idololatria*: eamque non in solo idolorum cultu sitam esse demonstrat; sed varias expendit scientias et artes, et vitae genera varia, in quibus idolatriam reperiri contendit.

17) *Adversus Marcionem* libri V.

18) *Contra Praxeam*, liber unus.

19) *Adversus Hermogenem*, liber unus.

(1) Hurter *loc. cit.*

20) *Contra Valentinianos*, liber unus.

Hisce in praecedentibus quatuor scriptis aliquot haereticos speciatim aggressus est. Et in quatuor sequentibus, errores haereticorum refellit, quin contra haereticum quemdam speciatim sint Opera directa; et sunt:

21) *Liber de carne Christi*, in quo Christum humanam nostraeque similem assumpsisse carnem in sacrae Virginis utero probat.

22) *De resurrectione carnis*, liber unus, id est corporum cum anima resurrectionis demonstratio.

23) *Scorpiace*, adversus gnosticos, *de bono martyrii*.

24) *De anima*, contra philosophorum et haereticorum placita scriptus; in quo iam intermiscet varios errores.

25) Denique, est Opus *De cultu feminarum Libri duo*, sub qua inscriptione etiam liber olim vocatus «De habitu muliebri» includitur in novis editionibus.

II. *Scripta Tertulliani contra Ecclesiam.*

1) *De velandis virginibus* liber, primum fortasse quem scriberet iam montanista Tertullianus.

2) *De fuga in persecutione*, in quo nimium meminit Paracleti Montani.

3) *De exhortatione castitatis*, in quo secundas nuptias quasi adulterium reprobatur.

4) *De monogamia*; et de illo sic ait s. Hieronymus ⁽¹⁾: *Scripsit Tertullianus de monogamia librum haereticum, quem Apostolo contraire, nemo qui Apostolum legerit, ignorabit.*

5) *De ieiuniis adversus Psychicos.*

6) *De pudicitia*; in quo libro totus est Tertullianus in vituperanda Ecclesiae disciplina.

(1) In epist. ad Titum.

b) Opera Tertulliano supposititia:

1) *Liber de Trinitate*, in quo Sabelliana refellitur haeresis, quae post Tertulliani tempora grassari coepit. Novatiani Opus esse credit s. Hieronymus.

2) *De cibis iudaicis* epistola, non sapiens Tertulliani stylum.

3) *De definitionibus fidei* tractatus, quem Gennadio Pamelius tribuit.

4) *Carmina adversus Marcionem*; *de ligno vitae*; *de iudicio Domini* et reliqua, quae in fine editionum Operum Tertulliani adiungi solent.

105.—*Editiones Tertulliani Operum.*

Prima Operum omnium Tertulliani editio prodiit Basileae *apud Io. Frobenium*, an. 1521.—Antuerpiae per *Iac. Pamelium*, a. 1539, adiutum tribus membranaceis codicibus Vaticanis, habentemque libros manuscriptos Monast. s. Amandi ac Bauonis, et Angelicum codicem, in lucem prodiit alia editio correctissima.—Nicolaus *Rigaltius* (Rigault) edidit quoque *Opera Tertulliani* illustrata notis, Parisiis, 1634; de qua editione quidem scribit *Grotius* ⁽¹⁾: «Rigaltio pro Tertulliano plurimum debeo: editio est elegans; notae breves sed exacti iudicii; praefationes nitidae et cultae». Tamen nec bonum criticum egit nec orthodoxum theologum: «praeposterum novitatis studium in detrimentum catholicae veritatis» Rigaltio exprobrant Lumper et Labbeus.—Melior est editio *Migne*, Paris. 1844.

(1) Epist. 159 *ad Iac. Puteanum*, 26 apr. 1634.

LECTIO XX.

Clementis Alexandrini et Origenis notitia et Historia literaria.

106.—I. *Clementis Alexandrini Vita.*

Athenis natus iuxta plures, Alexandriae vero secundum aliquos, Titus Flavius Clemens *Alexandrinus* dictus est, ut distinguatur ⁽¹⁾ a Rom. Pontifice eiusdem nominis, et ab alio Tito Flavio Clemente, consule et Christi martyre primis in Ecclesiae temporibus. Eruditus in politioribus literis, et in philosophia, praesertim platonica, evangelicae veritatis luce perspecta, christianam amplexus est Religionem; in qua cooptatus statim totum animum suum in sacrarum Scripturarum meditatione, et salutis doctrina addiscenda intendit. Ut in verae Theologiae scientia et in Traditionis cognitione magis proficeret, Alexandriam perrexit ad Pantaenum, eiusque auditor fuit, ac Pantaeni in ecclesiastica Alexandriae schola successor; ibique, iam presbyter factus, Origenis et s. Alexandri ep. hierosolym. et martyris magister plurimos cathecumenos, seu gentiles, qui christianismum amplecti cupiebant, de fidei doctrina erudit; iste peritissimus praeceptor. Floruit sub Severo imperatore et M. Aurelio Ant. Caracalla, et obiisse creditur circa a. 220, post scripta relictia varia et eruditionis et elocutionis plena.

Sanctus Hieronymus ⁽²⁾ *omnium Ecclesiasticorum Scriptorum eruditissimum* eum dixit; Theodoretus ⁽³⁾

(1) Orsi *Hist. Eccl.* t. III, l. 5. n. 2.

(2) Ep. 84 *ad Magnum*.

(3) Haert. *Fab. lib. I, c. 6.*

virum sanctum, qui abundantia doctrinae omnibus antecelluit; sanctus Maximus martyr Philosophum philosophorum appellat, cuius volumina insignia dicit; et s. Hieronymus de eiusmodi operibus ait: « Quid in illis libris indoctum? Immo quid non e media philosophia est? » Indigna profecto ea laude fuissent opera Clementis Alexandr., si tot tantisque blasphemiiis, quas Photius ⁽¹⁾ recenset, attaminata fuissent, et conspurcata.

Licet nonnulli eum inter *Sanctos* referunt ⁽²⁾, Martyrologium Romanum Clementem Alex. tamquam Sanctum non recipit: de hoc legenda est omnino Bulla *Postquam intelleximus* Benedicti XIV, quae Martyrologio editionis a. 1751 praefigitur.

107.—II. *Clementis Alexandrini Opera certa, deperdita et spuria.*

a) Opera certa: 1.um *Oratio exhortatoria (Protrepticos) ad Gentes.*—Postquam deridet gesta, fabulas et monstruosa portenta deorum ac heroum a poetis gentilium decantata, Graecos hortatur *ut veritatem, cum sapientia late splendentem, e coelo deductam ad homines in tenebris volutatos clarissima sua luce illustrandos, intueri non recusent, et amplecti, atque ita eius opitulatrice dextera ex erroribus in salutem vindicentur.*

2.um *Paedagogi libri tres.*—Clemens, postquam cohortatione praedicta homines ad veri Dei cognitionem adduxit, hoc lucubravat Opus, quo eis vivendi normam, et morum regulas praestitueret; ideo Paedagogi nomen indidit seu Praeceptoris et Magistri. Quid sibi velit Paedagogi nomen exponit, scribens ⁽³⁾

(1) *Bibliothec.*

(2) Tillemont, Baillet, Butlet, Stolberg, et alii.

(3) Lib. I, cap. 1.

«Paedagogus in actione, non in tradenda disciplina ratione versatur, eiusque finis est animum meliorem reddere, et in vita honesta et prudenti instituere». Paedagogum ab auctore ⁽¹⁾ propositum Iesum Christum esse affirmat, et eius discipuli sunt, qui Baptismate tincti novitatem vitae amplectuntur. Regulas peculiare ad mores in praxi dirigendos tradit ⁽²⁾, deque pudicitia et castitate pertractat ⁽³⁾; etiam in quo vera sit collocanda pulchritudo inquirat, et non aliam esse posse dicit praeter interiorem animis, quam bifariam partitur ⁽⁴⁾: aliam quidem in rationali facultate, qua pollet homo constituit, alteram vero in caritate collocat. In animae itaque pulchritudine procuranda omnis est adhibendus conatus, eamque virtutum monilibus ornandam dicit; indignum christiano censet in corpore ornando summam artem adhibere.

3.um *Stromatum* libri octo.— Creditur vero, satis prudenter, octavus liber fragmentum alterius operis potius, quam idem ipse ab auctore exaratus, quique etiam Photii ⁽⁵⁾ temporibus deperditus erat: non iste octavus liber est nisi Logices breve compendium. Hoc genus scriptorum, quae nunc *Miscellanea* vocantur, imitatus fuit Origenes. Stromata eum inscripsit Clemens, seu Tapetes, eo quod totum contextitur doctrinis christianae philosophiae: de una re ad aliam in eo auctor, nullo servato ordine vel delectu digrediens, et frequenter doctrinam abrumpens aliarum rerum varietate, et permixtione ⁽⁶⁾. In hoc opere sapientissimus

(1) Cap. 2.

(2) Lib. II, cc. 1-9.

(3) Ibid. cc. 10-12.

(4) Lib. III.

(5) Cod. 111.

(6) Tricaletius *Bibl. Manual.* I, c. IV, a. 2.

auctor nedum varia de divinis literis sternit et contextit, sed si quid apud graecos scitu sit dignum affert, sicque varia de philosophia et de religione miscens, veram et christiano dignam tradit scientiam.

4.um *Quis dives salvabitur?*—In hoc libello (cc. 42) ostendit illos vere divites dicendos esse, non qui magnas possident divitias, sed qui se magnificum praebens scienter eis utitur, et pauperibus distribuens in coelo recondit thesaurum pecuniae. Per plura saecula interciderat opus istud, tandem inventus perperam Origini tributus est, nunc vero recte Clementi vindicatur ⁽⁴⁾.

b) Opera Clementis Alexandrini certa, sed desperdita.

1) «Hypotyposeos» (Institutionum) Libri Octo, de quibus in Eusebio ⁽²⁾ aliqua fragmenta servata leguntur.

2) «De Pascha», liber unus.

3) «De ieiunio disceptatio».

4) «De obtrectatione», liber unus.

5) «De canonibus ecclesiasticis, et adversum eos qui iudaeorum sequuntur errorem», liber unus.

6) «Adumbrationes in Epistolas Catholicas».

Et alia in catalogis Eusebii et s. Hieronymi citata.

c) Opera Clementi supposititia:

1) *Eclogae ex Scripturis Prophetarum*, quae ex Valentini somniis consarcinatae videntur.

2) *Excerpta ex scriptis Theodoti*.

3) *Epitome doctrinae, quae Orientalis vocatur*.

108.—Editio prima Operum Clementis Alex. pro-

(1) Nid. Reinskens, *De Clemente presbyt. Alex., homine script., phil., theol.*: Vratislav., 1851.

(2) Lib. I, c. 2; Lib. II, cc. 1, 9, 15; Lib. VI, cc. 4, 13, 14.

diit cura *P. Victorii*: Florentiae, 1550, graec. f.—*Fronto Ducaens* († 1623) reliquit annotationes in Clementis Alex., quae passim receptae sunt in eius Operum editiones posteriores.—Praestantissima *graec. et latin.* est I. *Potteri*: Oxonii, 1715, fol.—Clementis Alex. plura loca illustravit etiam Eduardus de Vitry († 1729) dissertationibus doctis atque selecta eruditione refertis ⁽¹⁾—In *Aucturio novissimo Bibl. graec. PP.* ⁽²⁾, auctore Franc. *Combesio*, continentur etiam Opuscula et symbola varia Clementis Alexandrini:

109.—II. *Origenis vita.*

Origenes Clementis Alex. magnus discipulus et in regenda schola alexandrina eum secutus, Adamantinus vel *Chalkenteros* cognominatus ob adamantinum aeneumque mentis robur, quod indefessis eius praecipue in illustranda Scriptura laboribus nunquam defatigabatur ⁽³⁾, an. 185 Alexandriae natus est; et «decimo Severi Pertinacis anno adversum christianos persecutione commota, a Leonide patre, Christi martirio coronato, sex cum fratribus a matre vidua, pauper relinquitur, annos natus decem et septem ⁽⁴⁾. Rem enim familiarem, ob confessionem Christi fiscus occupaverat». Iam puer Scripturas memoria tenuit; et vix vigesimum annum agens catecheticae scholae praefectus fuit a Demetrio, eius orbis episcopo, ibique per multos annos floruit.

Postquam an. 212 Romam iter instituit, in patriam reversus linguae hebraicae studio se dedit, ut magnum suum *Hexaplorum* opus, quod cogitaverat,

(1) In Memor. Trevult. 1716-22.

(2) Venetiis, 1672, t. 2 in f.

(3) Cornely *Hist. Interp. s. Scrip. c. IV.*

(4) S. Hieronym. *Catalog.*

perficeret, atque paucis annis post, Caesareae, Hexaplis ultimam manum apposuit. Cum sacram edoceret sicut viros sic foeminas Scripturam et mysteria, ultra modum castus, ne in suspicionem impudicitiae veniret, seipsum evirare ausus est. Anno 228 in Achaïam vocatus, illo in itinere a Theoctisto Caesariensi episcopo et Alexandro episcopo Hierosolymitano presbyter est ordinatus; quod aegre ferens Demetrius, quia ordinatio Ecclesiae canonibus repugnaret, ex Achaïa reversum ecclesiastica communione indignum declaravit. Quare iterum Caesaream se recepit, ubi novam scholam aperuit et s. Gregorium Thaumaturgum, qui postea Neocaesariensis factus est episcopus, discipulum habuit.

Exegeticis suis laboribus facem eum praetulisse fere omnibus interpretibus orientalibus et occidentalibus iure asseritur. Quidnam de canone iudaico admittendo senserit, apertissime docet praeclara illa epistola, in qua Iulio Africano historiam Susannae quia apud iudaeos non inveniatur, in dubium vocanti «respondet magnificentissime *asserens* nequaquam iudaeorum commentis et fabulis auscultandum, sed *hoc pro vero habendum in Scripturis divinis quod Septuaginta Interpretes transtulerint*, nam id esse auctoritate apostolica confirmatum ⁽¹⁾». Maioris ponderis eius in quaestione de deuterocanonicorum in s. Scriptura auctoritate sententia est, quia longe maiori cum diligentia, quam omnes Patres Orientales, in libros iudaicos inquisivit, eosque cum Scripturis christianorum comparavit ⁽²⁾. Alexandrinae pariter Ecclesiae traditionem de canonis N. Testamenti ambitu ab Ori-

(1) *Rufinus* in sua vers. *Hist. Eccl.* Eusebii, lib. V. 31.

(2) *Cornely*, I, 73.

gene melius quam a Clemente Alex. discimus, quum non tantum in operibus suis libros omnes frequenter adhibuerit, sed etiam catalogum eorum tradiderit.

«Dialecticam quoque et Geometriam, Arithmeticam, Musicam, Grammaticam et Rhetoricam, omniumque philosophorum sectas ita didicit, ut studiosos quoque secularium literarum sectatores haberet, et interpretaretur eis quotidie, concursusque ad eum miri fierent: quos ille propterea recipiebat, ut sub occasione secularis literaturae, in fide Christi eos institueret ⁽¹⁾». Tot Opera scripsit, *ut nemo mortalium plura; et mihi non solum perlegi sed nec inveniri posse videantur* inquit Vinc. Lirinensis.

Tantae eruditionis et pietatis vir, philosophia platonica deceptus, tot dicitur in errores lapsus, totque impia locutus dogmata, ut inter haereticos illum recenseat s. Epiphanius ⁽²⁾ et illi sicut et Ario, Eunomio, Macedonio, Nestorio et Eutycheti, anathema dicat oecumenica quinta Synodus. In decreto Gelasii legitur de Origenianis Libris: «Item Origenis nonnulla opuscula, quae vir beatissimus Hieronymus non repudiat, legenda suscipimus; reliqua autem omnia *cum auctore suo* dicimus renuenda ⁽³⁾». Cassiodorus aiebat ⁽⁴⁾: «Originem *praesenti tempore et a Vigilio Papa denuo* constat esse damnatum»; et de eiusdem scriptis: *Ubi bene, nemo melius; ubi male, nemo peius*. Sanctus Hieronymus loquens de versione a se ipso facta libri *De principiis* ⁽⁵⁾ sic se habet: «Duplex in meo opere utilitas fuit, dum et haereticus auctor proditur,

(1) S. Hieronym. *Ibid.*

(2) *Haer.* 64, n. 63.

(3) Thiel, *Epp. Rom. Pont.*, p. 461; Gratian. c. III, § 22, d. 15.

(4) Praef. de *Inst. div. lit.*

(5) Lib. I *contr. Rufin.*

et non verus interpres arguitur». Eusebius tamen Originem defendit; magni Cappadociae doctores non pauca ex Origenis commentariis mutuati sunt; sanctique Ioannes Chrysostomus et ipse Hieronymus eruditionis biblicae plurimum ex Origenis operibus videntur desumpsisse.

Persecutionibus Maximiana et Deciana in varia loca fugere coactus, anno 254 Tyri supremum diem obiit.

110.—*Origenis Opera.*

Infinita prope, teste s. Epiphanio, scripsit Origenes, sed pauca supersunt eiusmodi Opera, ex quibus: I. alia sunt *genuina* et indubitata; II. alia *dubia*; III. alia demum *spuria* et supposititia. Librorum praeterea huius foecundi auctoris quatuor genera distinguenda veniunt: *a)* alii sunt *critici* libri; *b)* alteri *exegetici*; *c)* unus *apologeticus*; *d)* reliqui, quodam modo, *theologici* dici possunt.

111.—I. *Origenis scripta genuina.*

a) *Studia Origenis critica:*

1. *Herapla.*—Alexandrina s. Scripturarum versio quum in communem Iudaeorum et Christianorum usum recepta innumeris exemplaribus propagaretur, innumeris quoque mendis scatere coeperat; unde paulatim factum est, ut exemplaria et inter se dissentirent et multo a textu primigenio discreparent: accidit autem, quod iudaeis in suis contra christianos disputationibus, quotiescumque argumentis ex hac versione desumptis ad angustias redigebantur, semper prompta esset exceptio, versionem illam, quippe quae aut abundaret aut deficeret, in testimonium adhiberi non posse. Quibus malis ut mederetur, Ori-

genes immensum opus excogitavit, quo nec iudaeis versionem hanc prorsus recusantibus nimium concederet, nec christianorum, quibus ab Apostolis tradita erat, animos offenderet» ⁽¹⁾. **Quem** in finem postquam, ut habet s. Hieronymus ⁽²⁾ «hebream linguam contra aetatis gentisque suae naturam didicit», versionem alexandrinam una cum reliquis versionibus graecis atque cum ipso textu hebraico ita composuit, ut unico quasi intuitu quid in textu hebraico, quid in singulis versionibus esset, conspiceretur. A numero columnarum, quibus quatuor praecipuae versiones graecae simul cum textu hebraico eiusque graeca transcriptione erant dispositae, opus vocatum est *Exapla*.

2. *Tetrapla*.—Magni Hexaplorum operis edidit Origenes ipse compendium, de quo Eusebius ⁽³⁾ hoc scribit: «Has igitur omnes interpretationes quum in unum corpus collegisset, et per membra distinxisset, et sibi invicem e regione opposuisset una cum ipso hebraico textu, Hexaplorum nobis exemplaria reliquit; *postea vero editiones Aquilae et Symmachi et Theodotionis cum Septuaginta Interpretum versione in Tetraplis digessit*».

3. *Octapla*, praeter recitatas versiones binas alias graecas complectebantur, quarum cum ignorarentur auctores, quintae et sextae nomine designabantur. Quintam editionem repertam fuisse Hierichunte in doliis, circa finem imperii Caracallae, narrat Origenes ⁽⁴⁾: sexta pariter editio in doliis inventa fuit Ni-

(1) Cornely, *loc. cit.* n. 131.

(2) Idem *Ibidem*.

(3) *Hist. Eccl.* VI, 16.

(4) S. Epiphan. *De mensur.* n. 181; Eusebius, *Ibid.*

copoli ad Actium, tempore Alexandri Severi. Octapla itaque octo constabant columnis: in prima hebraicus legebatur textus hebraicis literis exaratus; in secunda idem literis graecis; in tertia versio Aquilae; in quarta Symmachi; in quinta Septuaginta; in sexta Theodotionis; in septima quinta versio; in octava sexta versio. Quaelibet versio in columnarum apice nominis auctoris litera designabatur; anonymaeque versiones solis notis graecis earum numerum designantibus distinguebantur.

4. *Enneapla*.—Nomen *Enneaplorum* ab antiquis quidem non adhibetur ⁽¹⁾, quare dubitatum est num Origenes revera septimam versionem quibusdam libris addiderit. At testimonia Eusebii ⁽²⁾ et s. Hieronymi ⁽³⁾, qui ipsius Origenis exemplari usi sunt, tam diserta apparent et clara, ut omne dubium excludant. Cum in IV libro Regum videatur quod sola quinta versio reliquis sit addita apud versionem Syro-hexaplam, nonnulli patrologi etiam inveniunt inter opera Origenis critica nomen *Heptaplorum*.

De hoc immenso Opere recte ait *Montfaucon* ⁽⁴⁾: «Quivis conicere valet, quanti laboris fuerit graecis calligraphis biblia primum hebraica lingua, quam ut plurimum ignorabant, depingere; hebraica dein graecis literis e regione scribere; postea vero quatuor ut minimum, aliquando sex vel septem interpretum editiones uno conspectu et e regione ponere, ea scilicet accurate, ut una aliam non excederet.... Ad haec quum illo aeo in libris saltem huiusmodi nonnisi uncialis character usurparetur... vix quinquaginta

(1) Field. *Proleg. ad Hexapl.* I, 1 p. 11

(2) *Ibid.*

(3) In *Tit.* 3, 9.

(4) *Praelimin. ad Hexapl.* XI, 1.

amplae molis voluminibus comprehendendi Hexapla omnia potuisse putaverim. Quumque ipse Origenes... etsi septem tachygraphos et totidem calligraphos ad manum semper haberet, iis tamen adornandis multos consumpserit annos, probabile sane est perpaucos post Originem fuisse, qui huiusmodi commoda, una cum adipiscendi desiderio, et pecunias et calligraphos et membranas pro voto habuerint». Origenis ipsius apographum in bibliothecam urbis Caesareae, ubi inde ab ann. 232 usque ad mortem, paucis peregrinationibus exceptis, resedit, illatum est; ibique s. Hieronymi tempore visebatur ⁽¹⁾.

b) Origenis scripta *exegetica*:

1. *Homiliae*, ex quibus nunc extant: In Genesim 17, in Exodum 13, in Leviticum 16, in Numeros 28, in Iosue librum 26, in lib. Iudicum 9, in lib. Regum 2, in Iob 4, in Psalm. XXXVI, XXXVII et XXXVIII 9, in Cantica Cant. 2, in Isaiam 9, in Hieremiam 14, in Ezechielem 14, in Lucam 39, in diversos locos novi Testamenti 10 homiliae.

2. *Commentaria* in Iob, in Canticum Cantic. (cuius comment. pars prior latine servata est), in Matheum, in Ioannem, et in Epistolam ad Romanos ⁽²⁾.

3. *Epistola ad Iulium Africanum*, in qua pro defendenda historia Susannae tanquam vera et nullatenus conficta, singula resolvit Iulii Africani dubia, coniecturas et argumenta.

4. *Epistola ad s. Gregorium Thaumaturgum* os-

(1) S. Hieronym. *Ibid.*

(2) Commentar. in Math. a cap. XIII, 36, usque ad XXII, 33, adhuc graece habetur, et usque in finem Evang. superest latina interpretatio. Commentarii in Ioann. pars haud exigua servatur, novem eisdem Tomos non tamen continuos exhibens. (Cs. Huet. *Origeniana* App. ad lib. III, n. 5).

tendens quando, quibusve disciplinae philosophicae prosint ad s. Scripturarum expositionem.

c) *Opus Origenis apologeticum.*

Libri octo contra Celsum.—Egregium hunc Tractatum contra Celsum Epicureum qui, imperante Adriano, librum calumniis et iniuriis scatentem adversus christianam Religionem conscripserat, ut eum refelleret edidit Origenes, adhortante et impellente quodam Ambrosio amico suo. In his octo libris non solum peculiaria Celsi sophismata detegit et convellit, sed et funditus diruit, ac christianae Religionis veritatem patefacit non meris ratiocinationibus, sed certissimis documentis, prophetarum vaticiniis, quibus Christus praenuntiatus fuit, miraculis per ipsum patris, et suorum discipulorum moribus et praedicatione. Est proinde hoc Origenis opus *Apologia* pro christianis antiquarum omnium optima.

d) *Reliqua Origenis Opera:*

1. *De recta in Deum fide dialogus*, sive disputatio tres in partes distincta, quam Origenes habuit cum Marcionitis, et cuius occasione Eutropius philosophus graecus, christianae Religionis veritate persuasus, ad fidem Christi conversus fuit.

2. *Liber de Oratione*, in quo primum de oratione generatim agit; dein vero orationem dominicam explanat.

3. *Periarchon*, id est, *de principiis* libri IV.—Theologiae veluti prodromus est hoc origenianum Opus, quod nonnisi a Rufino innotescit latine translatus; et ut ipse fatetur ⁽¹⁾, quantum potuit correxit et emendavit, praecipue quoad Trinitatis mysterium: «adhuc tamen ⁽²⁾ in illo opiniones legimus temerarias plane

(1) In *praefat.*

(2) Tricalet. *Bibl. ss. Patr.* T. I, c. VI, a. 1.

et singulares, Ecclesiasticae traditioni haudquaquam conformes, quaeque posthabita Origenis auctoritate communiter ad omnibus reiiciuntur theologis». Origenes accusatus est prout haereticus adversus Trinitatis dogma a Baronio, Petavio, Huetio, Nat. Alexandro, Dupinio, Cave, Mosheim etc., et vindicatus a De la Rue, Bullo, Marano, Walch, et alii ⁽¹⁾.

4. *Exhortatio ad Martyrium* «verè aureum est opusculum — ait Fessler ⁽²⁾ — quo motiva omnia ad martyrium fortiter subeundum ferventi et gravi oratione amico suo in vinculis detento ob oculos ponit».

112.—II. Opera dubia:

1. *Stromatum libri decem* citati a s. Hieronymo ⁽³⁾, et de quibus nihil dici potest, quia deperditi omnino fuerunt.

2. *De resurrectione libri duo*, in quibus dicitur inveniri errores Origenis praecipui; et etiam deperditi libri sunt.

3. *Philocalia* de obscuris sanctae Scripturae locis, ex variis Origenis commentariis quidem excerpta, sed a ss. Basilio Magno et Gregorio Theologo ordinata et edita, ut idem expresse notat s. Gregorius in epistola cum libro isto ad Theodorum Thyaneum episcopum missa, in qua sic ait: «Ut vero aliquem etiam commentarium a nobis habeas, hanc *meam et sancti Basilii tabulam* ad te misimus, quae Origenis de studio pulchri selectas sententias continent eloquentiae, studiosis utiles».

4. *Philosophumena*, quae primus eorum editor E.

(1) Vid. Thomasi, pp. 112-151.

(2) *Inst. Patrol. Special.* c. III, § 84.

(3) *Epist.* LXI (al. 38); *Ep.* LXV (al. 141).

Miller Origeni tribuit et post illum alius criticus Le Normant, de quo nihil certum habemus ⁽¹⁾.

113.—III. *Opera supposititia:*

1. *Libri très in Iob* non videntur esse Origenis; nam lib. I neminit auctor Homousianorum, et hoc nomen inventum est ab Arianis, qui post obitum Origenis apparuerunt; et in lib. II meminit s. Luciani iam tum martyrio affecti, sanctusque Lucianus posterior Origene fuit.

2. *Commentaria in Iob, Perionio interprete*, non videntur esse Origenis: nam in explanatione cap. III affert expositionem praedicti s. Luciani martyris; in explan. cc. 7 et 8 refellit Manichaeos nominatim, et in cap. 18 meminit Homousianistarum: at Manichaei et Ariani post Originem sunt exorti.

3. *Homiliae in diversa Evangelii loca*, sine dubio non sunt omnes ⁽²⁾ Origenis.

4. *Homilia in cap. primum Ioannis*, in qua mentio etiam fit Manichaeorum et Arianorum.

5. *Homilia nona in diversa*, in qua inveniuntur fragmenta ex ss. Hieronymo in cap. ult. Isaiae, ex Gregorio lib. XV Moralium, c. 14, et ex aliis Origene posterioribus.

6. *Homilia de s. Maria Magdalena*, in qua stylus est plane latinus.

7. *Tractatus quintus in Matheum* videtur pariter esse latini auctoris.

114.—Caesarea ab Arabibus saec. VII expugnata, una cum bibliotheca interivisse *Hexapla* perhibentur.

(1) Vid. infra *Lect. XXI.*

(2) Bellarmin. *De Script. Eccl.* «ab an. Dom. 200 ad 300».

Deperditorum tamen Hexaplorum fragmentis disiectis conquirendis et edendis inde ab exeunte saec. XVI, instigante Sixto V, primi Petrus Morinus et Flaminus Nobilius, Romae, operam navarunt; post Drusium dein optimas eorum collectiones ediderunt, in eunte saec. XVIII *Bern. de Montfaucon* ⁽¹⁾, et hac nostra aetate *Frideric. Field* ⁽²⁾.—Carolus de la Rue (1684-1739) eiusque frater Vincentius de la Rue († 1762), e congregatione s. Mauri, difficillimam *Opera Origenis* editionem aggressi sunt. Prodiit tomus primus, Clementi XII dedicatus, hac inscriptione «*Origenis Opera omnia*, quae graece vel latine tantum exstant et eius nomine circumferuntur, et ex variis editionibus et codd. manu exaratis, gallicanis, italicis, germanicis et anglicis collecta, recensita, latine versa, atque annotationibus illustrata cum copiosis indicibus, vita auctoris et multis dissertationibus», Parisiis 1733, in fol.: tomum IV et ultimum editionis huius praestantissimae, cui Carolus primam manum adhibuit, absolvit Vincentius ediditque an. 1759.—*Lommatsch* eadem Opera evulgavit, Berol. 1832; et *Orelli* in lucem dedit, an. 1826, «*Origenis aliqua loca selecta*».

(1) Parisiis, 1713.

(2) «*Origenis Hexaplorum quae supersunt*, post Flam. Nobilium, Drusium et Montefalconium, adhibita etiam versione syro-hexaplati concinnavit, emendavit et multis partibus auxit F. Field»: Oxonii, 1875.

LECTIO XXI.

S. Hippolytus: eius Opera certa, dubia et spuria.—Sanctus Cyprianus: eius Vita.—Epistolae, Opuscula et Tractatus morales s. Cypriani, eiusque Opera dubia.—Editiones.

115.—Hippolytus episcopus «sacratissimus et magnus Doctor veritatisque testis fidelis» apud veteres appellatus ⁽¹⁾, tanquam s. Pater habitus est a s. Hieronymo ⁽²⁾, Theodoro ⁽³⁾, s. Isidoro Hispalensi ⁽⁴⁾, atque a Papa Gelasio ⁽⁵⁾. Cyprianus vero Carthaginensis inter ss. Patres annumeratus fuit in Synodo oecumenica Ephesina et a sancto Augustino ⁽⁶⁾, Ioanne II ⁽⁷⁾ et Paulino diacono ⁽⁸⁾.

116.—I. *Sancti Hippolyti vita et Opera.*

A.—Discipulus s. Irenaei et, iuxta Origenem, omnium scriptorum illius aevi copiosior fuit s. Hippolytus, Portus Romani episcopus; at ubi hic fuerit vix certi quidquam statui potest: alii eum in Arabia, alii ad ostia tiberina haud procul ab urbe romana situm fuisse contendunt. Virum disertissimum s. Hippolytum vocat s. Hieronymus ⁽⁴⁾. Primus inter occidentales Patres iustos in s. Scripturam commentarios com-

(1) Cs. *Anastas. Bibliothec.* apud Gall. tom. II, p. 469.

(2) *De cir. ill.* c. 61

(3) *Dialog. tribus.*

(4) *Etymolog.* lib. IV, c. 17.

(5) De Christi agente duplici natura.

(6) *Adv. Iulian.* lib. I.

(7) In *Epist. de duabus naturis.*

(8) *Lib. advers. Coelestium.*

(9) *Epist.* 71, n. 6.

posuit; atque suo in Daniele commentario, cuius fragmenta nobis supersunt, Susannae historiam aequae reliquas partes exposuit, in eodemque libros Tobiae et Machabaeorum adhibuit; Sapientiae quoque textus in aliis operibus tanquam verba prophetae allegavit, et vaticinia Baruch solemnium formula «Scriptum est» induxit. Apocalypsim s. Ioannis citat in *libro de Christo et Antichristo*; et non paucos libros interpretatus est: utpote occidentalis interpretationis primitiae, magna interpretis attentione opera eius sunt digna. Haereticos Noëtianos ab errore retrahere caritate summa scriptisque insignibus conatus est. Chronologiae et Computi Ecclesiastici admodum peritus, diversa Opera pro inveniundo ac determinando Paschatis die composuit. Martyr vocatur a s. Hieronymo ⁽¹⁾ et Theodoro ⁽²⁾; licet de anno, necnon de genere mortis admodum discrepantes viri docti protulere sententias: communis tamen opinio eum mortuum dicit anno 245.

B.—Plurima Opera scripsit s. Hippolytus, quorum pleraque intereiderunt, aut eorundem fragmenta tantum supersunt; omnia tamen aut fere omnia in statua marmorea, anno 1551, haud procul ab Urbe Roma inventa, indice paulisper mutilo exhibentur ⁽³⁾, memorataque prius fuerunt ab Eusebio, s. Hieronymo et Photio. Sunt autem eius

a) Opera certa:

1) *Commentarii* «in Hexaemeron et in Exodum, in Canticum Cant., in Genesim et in Zachariam, de

(1) Praef. Comm. in Math.

(2) *Haeret. Fabul.* lib. III, c. 1.

(3) Fabric. *Opp. s. Hippolyti*, Vol. I, pp. 36 et seqq.; Lumper p. VIII, p. 613.

Psalmis et in Isaiam, de Daniele, de Apocalypsi, de Proverbiis, de Ecclesiaste, de Saul et Pythonissa» quos sic nominat s. Hieronymus⁽¹⁾.

2) *Interpretatio quorundam capitum Ezechielis*, quae ex Eusebii testimonio⁽²⁾ constat a s. Hippolyto scripta.

3) *Commentarii in Matheum et in Ioannem*. Primum se legisse testatur s. Hieronymus⁽³⁾; alter ab eo exaratus dicitur in inscriptione apud statuam sancti martyris.

4) *Demonstratio adversus Iudaeos*, quae paraphrasim fere et explicatio est Psalmi LXVIII.

5) *De Christo et Antichristo* liber; in quo de prophetarum munere disserit, et complura vaticinia explicat.

6) *Adversus omnes haereses*, in quo 32 numerat haereses, earumque omnium instituit confutationem ex sermonibus s. Irenaei. Ex hoc opere, praeter alia minora fragmenta, superest pars ultima, cuius est titulus *Contra haeresim Noëti*; sicque communiter citatur a patrologis, quamvis duntaxat pars extrema sit Operis contra omnes haereses.

7) *Adversus Platonem de causa universi*. Illud sancto Hippolyto tribuit statua marmorea; olim tamen hoc opus Flavio Iosepho ab aliis tributum est, ab aliis⁽⁴⁾ autem s. Irenaeo, Origeni, aut Caio presbytero.

8. *Cyclus paschalis*.

b) Opera s. Hippolyti dubia:

1. *Philosophumena*. Hoc sapientissimum Opus nu-

(1) *Catalog.*: Hippolytus.

(2) *Hist. Eccl.* VI, 22.

(3) In *Math. Prolog.*

(4) *Phot. Cod.* 48.

per inventum ⁽¹⁾ et in IX libros distributum, praecipuus est fons inter antiquissimos studiorum, et criticos et theologicos, in omnes priscas haereses. Contra praedictam *E. Miller* sententiam, opinionemque *Baur* et *Fessler* qui huius Operis auctorem Caium presbyterum habent, omnes pene insignes bibliographi atque patrologi *Iacobus*, *Duncker*, *Aunsen*, *Doellinger*, *Hergenroëter* et alii sunt in favorem s. Hippolyti. Quaestio, sive lis adhuc sub iudice pendet ⁽²⁾; estque nunc proposita a sapientibus valde exacta actarum revisio.

2. *De Charismatibus apostolica traditio*, quae ³⁾ partem haud exiguam libri octavi *Constitutionum Apostolicarum* efficit.

3. *Sermo in sancta Teophania*, seu de Baptismo Christi, s. Hippolyto a plerisque abiudicatur, et nonnulli eum tribuunt s. Gregorio Thaumaturgo.

c) *Opera supposititia.*

1. *De consummatione mundi ac de Antichristo et secundo adventu Domini*, opus sedulo discernendum ab eo iam relato «De Christo et Antichristo», prorsusque tanto viro indignum.

2. *Fragmenta Comment. in Genesim e Catena arabica decerpta.*

3. *Tractatus de 12 Apostolis.*

4. *Tractatus de 72 discipulis Christi.*

5. *Chronicon Hippolyti.*

6. *Genealogia SS. Mariae et Iosephi* ex eodem Chronico deprompta.

(1) Edit. Oxon., 1851; Goetting., 1856; Migne, Tom. XVI, p. 3017 et seqq.

(2) Hergenroëter, *Hist.* I, p. 273; Doellinger, *Hippolyt. u. Kal.*, Ratisbona, 1853; Grisar, *Ztschr. f. Kath. Theolog.*, Innsbruck, 1878, III, p. 505.

(3) Lumper, VIII, p. 56.

117.—II. *Sancti Cypriani Vita.*

Cyprianus ita celebris est in Ecclesia, ut ipsum nominare encomium sit. Natione africanus erat, patria carthaginensis, prosapia senator, professione rhetor eloquentissimus, primumque ethnicae superstitione addictus. Cyprianus, qui et *Thascius* appellabatur, ex gentilitatis tenebris ad lucem evangelicae veritatis vocatus, ministerio Caecilii presbyteri Chartagine Baptismum, circa an. 246, suscepit; et opes suas, simul ac christianus factus est, pauperibus distribuit. Quae res non parvam ei existimationem apud plebem peperit et ipsa cum gloriae, qua apud gentiles floruerat, opinione profuit, ut a. 247 presbyter et proximo anno Episcopus adeo Carthaginiensis Ecclesiae frequenti suffragio, nec tamen pleno, constitueretur. Quidam illi restiterunt, quinque nimirum presbyteri atque Novatus et Fortunatus cum Felicissimo quodam laico variis sceleribus contaminato, quem postea Novatus propria auctoritate diaconum constituit. Hi primum s. Cypriano obstiterunt; post aliquos vero annos, occasione accepta ex vigore apostolico, quo s. Episcopus disciplinam ecclesiasticam quoad lapsos in persecutione tuebatur, apertum schisma conflarunt.

Licet in quaestione tum nondum satis definita de valore nimirum baptismi ab haereticis collati erraverit, in reliquis a quovis errore eius opera sunt immunia, adeo ut s. Hieronymus ⁽¹⁾ testetur: «Sole clariora esse eius Opera». A confessoribus etiam in sua ad ipsum epistola ⁽²⁾ vocatur s. Cyprianus «*Omnibus hominibus in tractatu maior, in sermone facundior, in consilio sapientior, in patientia simplicior, in operibus*

(1) *De Vir. Illustr.* c. 67.

(2) *Inter Cyprian.* 78.

largior, in abstinencia sanctor, in obsequio humilior et in actu bono innocentior». De hoc s. Patre scribit Casiodorus ⁽¹⁾: «Impossibile est omnino complecti quantum inter alios scriptores, praeter iterationem baptismatis, quam usus atque ratio repudiavit Ecclesiae, conferat b. Cyprianus velut oleum decurrens in omnem suavitatem lingua composita, declamator insignis doctorque mirabilis. Quantos enim ille dubitantes non pertulit labi, lapsos vero solidissima praedicatione solidavit, confessores ad martyrium perduxit? Et ne minor esset praedicationibus suis, ipse quoque martyrii corona, Domino praestante, decoratus est». Primus enim martyr episcoporum Carthaginensium, capite obtruncato passus fuit, Tusco et Basso consulis, anno Christi 258. Tanti fecit eius sanctitatem Ecclesia, ut in Canone Missae eius quotidie et perpetuo celebret memoriam.

«De Vita et passione s. Cypriani» extat libellus per *Pontium eius diaconum*, et illud a s. Hieronimo vocatur *egregium volumen*.

118.— *Sancti Cypriani Opera genuina.*

Scripta cyprianica distinguuntur: a) in *Epistolas*; b) *Opuscula*; c) et *Tractatus morales*:

a) *Epistolae* 66 indubiae sunt Cypriani, ex 83 quae in editionibus optimis eius Operum exhibentur; omnes fere sive earum spectes argumentum, sive formam, summae utilitatis. Non solum pleraque Ecclesiae dogmata clare in ipsis traduntur, solide probantur apteque illustrantur, verum etiam, quod summi est momenti, Ecclesiae praxis in illis exponitur, societatis christianae status atque conditio describitur,

(1) *De Instit. div. litt.* c. 19.

fidelium vita legentium oculis subiicitur, ipsiusque sancti Cypriani sensa intima cordisque arcana produntur. Opus quod in nonnullis catalogis inscribitur *Libellus ad Donatum*, seu «de Gratia Dei», nonnisi Epistola s. Cypriani est, quae prima ponitur in pluribus editionibus.

b) *Opuscula* s. Cypriani sunt sequentia:

1. *De idolorum vanitate*, liber adversus ethnicos et gentiles, in quo breviter ostendit quod idola non sint dii, et quod Deus sit unus.

2. *Liber ad Demetrianum*, sophistam gentilem, ut cc. XXV ei demonstret calamitates, quibus tunc orbis romanus infestabatur, non inde oriri quod Deum christiani colant, sed quod eum gentiles non colant.

3. *Testimoniorum ad Quirinum adversus iudaeos* libri III, quibus iudaeos aggressus est s. Cyprianus, et ad vitae Christianae instructionem a Scripturis varia colligit testimonia.

4. *De Catholicae Ecclesiae unitate* egregius liber, quo cuncta remouentur schismata, et pax Ecclesiae firmatur: complectitur cc. 26. Liber hic allegatur a s. Fulgentio ⁽¹⁾ sub titulo: «De simplicitate Praelatorum». Ipsemet tamen s. Cyprianus ⁽²⁾ de illo aiebat: «Sed et *catholicae Ecclesiae unitatem* quantum potuit, expressit nostra mediocritas» ⁽³⁾.

5. *De lapsis*. «Huius praestantissimi opusculi men-

(1) *De remiss. pecc.* lib. I, c. 21.

(2) Epist. 51.

(3) Fructuosus *Fehrer* typis evulgavit (Erfordiae, 1812, in 4) *disquisitionem theologico-criticam* utrum s. Cyprianus carthag. ep. sit auctor doctrinae de unica Christi religione atque Ecclesia salvifica, ostenditque hanc doctrinam, quae s. martyri tribuitur, tam antiquam esse quam ipsa sit Ecclesia.

tionem iam fecerunt—ait *Hurter* ⁽¹⁾—s. Augustinus ⁽²⁾, s. Pacianus ⁽³⁾ et s. Fulgentius ⁽⁴⁾. Scriptum fuit pace reddita post saevissimam Decii persecutionem an. 251, ut plures eruditi censent. Eius vero scopus est, fideles illius crudelis persecutionis occasione lapsos cohortari ad poenitentiam, seû ad poenitentiam plenam et congruam, eosque dehortari ne blandis schismaticorum quorundam presbyterorum promissis seducti, antequam pro tanto crimine Ecclesiae satisfecerint, in sacramentum Corporis et Sanguinis Domini nostri Iesu Christi irruant. Eminent autem in hoc libello sancti Cypriani eloquentia et caritas vere sacerdotalis». Constat cc. XXXVI.

6. *Exhortatio ad Martyrium*. Rogatus a Fortunato episcopo, scripsit s. Cyprianus hoc opusculum, ut Confessores praepararet et eos animaret ad certamem martyrii.

7. *Tractatus de Mortalitate*. Compositus fuit occasione pestilentiae, quae grassata est per imperium romanum ac praesertim per Africam; et hoc libro consolatur christianos spe futurorum, docens non timendam esse mortem, cum ad immortalitatem ducat, nec ita lugendos esse a nobis mortuos, ut gentilibus simus scandalo, quasi resurrectionis spe carentes.—Illum magni fecit s. Augustinus ⁽⁵⁾, qui de eo haec habet: «Scripsit librum *de Mortalitate* Cyprianus, multis ac pene omnibus, qui ecclesiasticas literas amant, laudabiliter notum.»

(1) SS. PP. *Opusc. sel.* V. p. 118.

(2) *De fide et oper.* c. 19 et 27.

(3) *Epist.* III.

(4) *Ad Tras.* lib. II, c. 17.

(5) *De praedest.* SS, c. 14, n. 26,

c) Sancti Cypriani *Tractatus morales* sunt sequentes:

1) *Liber de bono Patientiae*. Testatur ipse s. Pater se hoc opus composuisse occasione quaestionis motae magisque incalescentis circa haereticorum baptismi reiterationem: «Nos—inquit ⁽¹⁾—quantum in nobis est, propter haereticos cum coepiscopis nostris non contendimus, cum quibus divinam concordiam et dominicam pacem tenemus.... Servatur a nobis patienter et leniter caritas animi, collegii honor, vinculum fidei et concordia sacerdotii.... Propter hoc etiam libellum hunc *de bono Patientiae*, permittente Domino et inspirante, conscripsimus». Liber in cc. XXIV dividitur.

2) *Liber de Oratione Dominica* in XXXVI cc. distinctus. De hoc insigni tractatu sic ait s. Augustinus ⁽²⁾: «Legite aliquando intentius eius (orationis dominicae) expositionem in b. Cypriani martyris libro, quem de hac re condidit, cuius est titulus: *De Oratione Dominica*; et videte, ante quot annos contra ea, quae futura erant Pelagianorum venena, quale sit antidotum praeparatum.»

3) *Liber de opere et eleemosynis*. Operis huius argumentum satis indicat s. Hieronymus ⁽³⁾ scribens: «Quantas vires habeat misericordia, et quibus donanda sit praemiis b. Cyprianus *grandi volumine* prosequitur». Habet cc. XXVI.

4) *De zelo et libore* liber, de quo loquitur s. Augustinus ⁽⁴⁾: in illo ostenditur invidiam malorum omnium esse radicem.

(1) Epist. 73 ad Iubaianum.

(2) *De dono persever.* c. 2.

(3) *Ep.* 66, n. 5.

(4) *De Bapt. parvulor.* c. 4.

5) *De disciplina et habitu virginum* liber, in quo eas hortatur s. Cyprianus ad congruentem pudicitiae ornatum; monetque cautam et honestam esse debere virginum conversationem.

119.—Sancti Cypriani opera *dubia*:

a) *De Spectaculis* liber ad imitationem Tertulliani conscriptus.

b) *De disciplina et bono pudicitiae*.

c) *De laude martyrii* ad Moysem, Maximum, caeterosque confessores liber, ex quo locum quemdam s. Cypriani nomine videtur allegare s. Augustinus ⁽¹⁾.

d) *Tractatus* ad Novatianum haereticum *de spe veniae* lapsis non neganda.

e) *Exhortatio ad poenitentiam*, aetati ad minus s. Cypriani omnino congruens.

f) *Carmina varia*, id est, «Genesis», «Sodoma», «Ad apostatam Senatorem», «Hymnus de Pascha», «Orationes pro martyribus», etc.

Ratio dubitandi sintne quinque priores libri sancti Cypriani, an non, sola styli diversitas esse videtur. De carminibus et orationibus testimonia veterum neque secunda, neque contraria eorum genuinitati existunt. Opera enim sunt gravia, et docta, et s. Cypriano digna ⁽²⁾.

120.—Opera *spuria* sequentia sub nomine s. Cypriani circumferuntur:

1. *De montibus Sina et Sion*, non habens stylum, neque verba, neque sententias homine docto dignas.

2. *De revelatione capitis s. Ioan. Baptistae*, aucto-

(1) Lib. I, *contr. Gaudent.* n. 34.

(2) Cs. Bellarmin. *De Script. Eccl.*; Ceillier, t. III, c. I, art. 4.

ris multo recentioris, qui hoc in opere mentionem facit ss. Athanasii et Cyrilli, et Theodosii imperat., et Pipini regis Francorum.

3. *Expositio Symboli*, quae nomine Rufini habetur inter opera s. Hieronymi, styllumque Rufini et eius redolet excellentiam in explicatione Symboli.

4. *De singularitate clericorum*, cuius stylus cyprianicus non est, et verba multa parum latina admiscet, quae in s. Cypriano non inveniuntur.

5. *De operibus cardinalibus Christi*, sermones XII: eruditi et antiqui auctoris sunt, sed non videntur s. Cypriani, propter styli humilitatem, et sententias contrarias huiusmodi doctrinae in tractatu «De zelo et livore».

6. *De duplici martyrio*, in quo mentionem facit auctor Diocletiani et Maximiani, qui nondum impetrare coeperant cum sanctus noster martyrium pateretur.

7. *De aleatoribus* liber utilis et doctus; sed ab aliquo Romano Pontifice scripto, cum in praefatione aperte auctor significet se Christi vicariam sedem obtinere.

8. *De coenae dispositione*, ineptas continens, et ridiculas narrationes et fabellas.

9. *De duodecim abusibus saeculi*, in quo citantur Scripturae ex versione s. Hieronymi.

10. *De iudaica incredulitate* ad Virgilium, quod nihil aliud est, nisi versio in latinam linguam antiquissimi dialogi graeci inter Iasonem christianum et Papiscum hebraeum, cuius meminit Origenes ⁽¹⁾; auctorque versionis Celsus dicitur.

121.—SS. *Hippolyti et Cypriani editiones Operum.*

(1) Libro IV *contr. Celsum*.

a) Opuscula quaedam s. Hippolyti edidit Franc. *Turrianus*, palentinae dioecesis († 1584). Inveniuntur quoque varia Opera eiusdem in *Bibliothecae graec. patrum auctario novissimo* iam cit. *Combesisii*, Parisiis, 1672.—Opera s. Hippolyti graec. et latin. luci publicae dedit I. A. *Fabricius*, Hamburgi, 1716-18, voll. II fol.—*De Magistris* in studio critico-exegetico «*Daniel secundum LXX ex tetraplis Origenis*» (Rom. 1772, in f.) exhibet comm. s. Hipp. M. in Danielelem.

b) Latinus *Latinius*, viterbiensis († 1593), in sua «*Biblioth. Sacra*» s. Cypriani Opera a tot mendis purgavit, ut eius laborem usi sunt grati posteriores editores. Iacobus Pamelius, brugensis, edidit *Opera sancti Cypriani*, quae mss. ope emendavit, scholiis illustravit; vitam s. Patris ex ipsius opp. adornatam indicesque copiosos adiecit, et epistolas novo ordine digessit, Antwerpiae, 1568: quae editio saepius repetita fuit.—*Rigaltius* in lucem etiam dedit s. Cypriani Opera cum observationibus, Parisiis, 1649, in f.: de hac editione repetenda sunt quae diximus de editione Tertulliani; unde in praef. edit. *Migne* legimus: «Quibusdam (heterodoxis) foede contitur Rigaltius adeo nominis catholici indignus, ut eum respuerint ac saepe nota transverterint ipsimet editores anglicani alique sectarii».—*Stephanus Baluzius*, tutelensis, dare incepit s. *Caecilii ep. carthag. et martyr. Opera* ad mss. codd. recognita et illustrata, quam tamen editionem Prud. *Maranus* ex Cong. s. Mauri absolvit, 1726, in f.; editio omnium praestantissima, recusa Venetiis, 1726-1758: praefatio doctissima complectens 16 dissertationes adversus Dodwellum et vita sancti Cypriani sunt Marani, notae vero criticae et historicae Baluzii.—Ioannes B. Prileszki, hungarus, edidit insuper *Sancti Cypriani Carthag. archiep. et*

Africae primatis acta et scripta omnia in summam redacta et proloquiis et annot. illustrata, Tyrnaviae, 1761, in fol.

LECTIO XXII.

SS. Dionysii Alexandrini et Dionysii Romani Vitae, Opera et editiones Operum.—*S. Gregorius Thaumaturgus: eius Vita, et scripta genuina et dubia.*—*Editiones selectae.*

122.—«Nobilissimis Patrum» appellatus fuit a Rufino s. *Dionysius Alexandrinus*, et ut s. Pater habitus a ss. Basilio ⁽¹⁾, Epiphaniō ⁽²⁾ et Hieronymo ⁽³⁾. Sanctus *Dionysius Romanus* ut Ecclesiae s. Pater est citatus a ss. Athanasio ⁽⁴⁾ et eodem Basilio ⁽⁵⁾; et s. *Gregorius Thaumaturgus* a Trullana Synodo ⁽⁶⁾, sanctisque Basilio ⁽⁷⁾, Gregorio Nysseno ⁽⁸⁾ et Hieronymo ⁽⁹⁾.

123.—I. *Sancti Dionysii Alexandrini Vita et Opera.*

a) *Dionysius* successit Heraclae episcopo Alexandrino. Dum simplex erat sacerdos, scholam catecheseon summa cum laude occupavit, quippe qui fuerit Origenis auditor celeberrimus. Sancti Cypriani coaevus illustris, eiusque et Africanæ Synodi, circa sen-

(1) *Epist.* IX, n. 2.

(2) *Haer.* 65.

(3) In *Cat. Script. Eccl.*

(4) De *Syn.*, cap. XLIII; De *sentent. Dionys.*, c. XIII, et De *decr. Nic. Syn.*, cap. XXV.

(5) *Epist.* LXX (apud *Migne* t. XXXII, p. 433).

(6) Canon. 3.

(7) De *Spir. Sancto*, c. 29.

(8) In *Orat. de vita Gregor. Thaum.*

(9) *Ibid.*

tentiam de rebaptizandis haereticis, iuxta s. Hieronymum, sectator, licet nunc apud omnes criticos ⁽¹⁾ veram dicatur amplexus doctrinam, Stephanum papam obsecrare obtestarique non destitit, ne ecclesias, quae erroneam hac in causa fovebant opinionem, a communione ecclesiastica abscinderet. Contra Paulum Samosatenum Iesum Christum vere esse Deum negantem calamum strinxit, atque fecit satis cunctis eius obiectionibus. Novatianos impugnavit; Nepotem quemdam episcopum Arsinoes chiliasticam doctrinam ex Ioannis Apocalypsi stabilire se posse arbitrantem, fortissime debellare conatus est; et contra Sabellii haeresim, quam fortiter damnavit, ad Ammonium et Euphranorem studio religionis permotus scripsit; nec non fidei suae rationem apud homonimum et amicum familiarem Dionysium, pontificem romanum, reddidit. Pauca quidem nobis restant ex multis illis operibus, quibus tantam famam sibi acquisivit, ut iam ab antiquis *Magni* nomine sit celebratus; at pauca illa ostendunt s. Scripturarum fuisse interpretem insignem, magistri sui vestigia secutum, qui Origenis fuit discipulus praeclarissimus. Obiit anno Christi 265.

b) Inter omnia, quae scripsit s. Dionysius Alex. et integra vel in fragmentis nobis restant, sunt:

1. *Libri duo de promissionibus*, quos opposuit « Confutationi allegoristarum » Nepotis. In priore suam de Chialismo sententiam exponit; in altero autem, ut facilius Nepotem impugnaret, de Apocalypsis germano auctore accuratam disquisitionem instituit ⁽²⁾.

(1) Cs. De Magistris *Vit. Dionys.*, n. 19; Maran. *Vita s. Cypriani*, n. 29.

(2) Euseb. *Hist. Eccl.* VII, 24.

2. *Brevis in tria priora Ecclesiastae capita commentarius.*

3. *Liber de Martyrio ad Originem*; in quo patientiae nobilissimum exemplum statuit Iobum, cuius fortitudinem in malis tolerandis egregie describit, et Iobi antitypum Dominum ipsum, cuius internos animi dolores subtilius pertractat.

4. *Libri de natura*, in quibus disputat adversus Epicureos.

5. *Contra Sabellium* libri quatuor, quorum unicum extat fragmentum, sat prolixum, apud Eusebium ⁽¹⁾.

6. *Elenchus et Apologia*, seu «libri quatuor ad Dionysium Romanum missi, ut indicaret episcopus Alexandrinus, qua de re accusatus fuisset apud Pontificem Romanum» ⁽²⁾; in illis autem suam rectam de fide in Trinitate sententiam propugnat.

7. *Epistola ad Ammonium et Euphranorem*, contra Sabellii haeresim.

8. *Epistola ad Sirtum Papam*, de rebaptizandis haereticis.

9. *Epistola ad Paulum Samosatenum*, additis responsionibus ad decem eius quaestiones ⁽³⁾.

10. *Epistola ad Flavianum* de poenitentia.

11. *Epistolae*, denique, non paucae *Festales*, seu *Paschales*, quibus indicat episcopis quo die festum Paschatis celebrandum illo in anno sit, et ieiunium incipiendum.

124.—II. *Sancti Dionysii Romani Vita et Opera.*

(1) *Praepar. Evangel.* lib. VII, cc. 18-19.

(2) *S. Athan.* «de sent. Dionys.» n. 13.

(3) Genuinam esse hanc Epistolam evincit *Simon de Magistris* multis argumentis, *Praefat.* nn. X-XXIV.

Dionisius hic eremicola primum erat, et ex monacho, post beatum Xistum secundum, summus Romanae Ecclesiae Pontifex fuit electus, unde Romanus vulgo dictus. Plura fecit contra Sabellianos; et sub eo celebratum est Antiochenum illud concilium, in quo ob suam haeresim damnatus fuit Paulus Samosatenus. Dionysii, Alexandrini episcopi, apud se accusati quasi qui Filium Dei factum, et non substantialem Patri diceret, in Romana synodo causam discussit, ad quem eiusdem synodi id indigne ferentis sententiam perscripsit; sed cum Alexandrinus antistes iterum atque iterum, missis Romam suis scriptis, se purgasset ac defendisset, maturo demum consilio est absolutus. Aureliano imperatore, obiit anno 272, iuxta aliquos ⁽¹⁾ autem an. 269. Licet *Annatus* eum martyrem dicat, tamen Ecclesia Romana de Sancto Dionysio I papa officium in suo Kalend. habet, sub die III februarii, tanquam de Confessore Pontifice.

Scripsit s. Dionysius Romanus, inter alia nunc deperdita, insignem *Epistolam dogmaticam adversus Sabellianos*, cuius nihil superest nisi fragmentum apud s. Athanasium ⁽²⁾; et *Epistolam encyclicam* ad Cappadoces fideles, ubi agitur «de captivorum redemptione»; quod quidem scriptum Ecclesia Caesariensis, tempore s. Basilii ⁽³⁾, magna pro auctoritate adhibebat ac diligenter servabat.

125.—III. *Sancti Gregorii Thaumaturgi Vita.*

Theodorus, qui et Gregorius appellatus est, quem posteritas signorum propter gloriam *Thaumaturgum* ⁽⁴⁾

(1) Hergenröether I, 478.

(2) *Loc. cit.*

(3) *Ibid.* (Cs. Hagemann p. 532 et seqq.).

(4) Sic vocatur in inscript. *Orat.* s. Gregorii Nysseni, et a Liberto diacono in Brev. 10.

alterum Moysen nominavit, Neocaesareae ethnicis parentibus natus, graecis romanisque disciplinis excultus ac philosophiae studio impense deditus fuit. Christianus factus, una cum fratre suo Athenodoro «quum quinquennio integro Caesareae inter Origenis discipulos versati essent, tantopere in divinis eloquiis profecerunt, ut ambo adhuc iuvenes ecclesiarum in Ponto episcopi sint constituti» ⁽¹⁾. Phaedimus Amascensium antistes Gregorium in Episcopum primum Neocaesariensem consecravit; et ita sanctorum vestigiis Thaumaturgus semper inhaesit, ut «velut insignis magnaue lucerna in Ecclesia semper effulserit, et tremendam in daemones potestatem habuerit, talemque gratiam inter gentes ad obedientiam fidei promovendam, ut migraturus ad Dominum illi gratias egerit, quod septendecim tantum, hoc est, tot et non plures relinqueret infideles, sive gentiles, sua in urbe, quot invenerat fideles in ea dum episcopatum adiisset» ⁽²⁾. Obiit an. 270.

126. —*Sancti Gregorii Thaumaturgi Opera:*

a) Genuina et indubitata:

1. *Oratio panegyrica in Origenem*, qua ante suum cum fratre ab Origene discessum et in patriam reditum, Deo primum et custodi Angelo, deinde Magistro sapientissimo plurimas agit gratias de optimis disciplinis tam amanter traditis, Origenisque cursum theologicum brevi exponit.

2. *Metaphrasis in Ecclesiastem*, quam «brevem quidem, sed valde utilem» dicit s. Hieronymus ⁽³⁾, quum totum librum paraphrasi quadam ita reddat,

(1) Euseb. *Hist. Eccl.* VI, 30.

(2) Annat. *De Sanct. Eccl. Patrib.* art. XV.

(3) *Catal. Script.* 65.

ut clarius rerum omnium temporalium vanitas perspiciatur et lectores efficacius ad mores corrigendos excitentur, quam sola lectione graeci istius libri textus sacri obscuri fieri possit.

3. *Brevis fidei confessio*, quam ex revelatione beati Ioannis apostoli didicit Gregorius, aut certe ex huius et ceterorum Apostolorum scriptis hausit ac promulgavit: hanc fidei expositionem ab eodem Gregorio editam, totidem verbis referunt s. Gregorius Nysseus et quinta oecumenica Synodus ⁽¹⁾, eidemque Patri adscribit Eusebius ²⁾.

4. *Epistola canonica*, undecim canones continens, quorum primi decem, omnium eruditorum votis, Gregorii Noeces. esse noscuntur; canon vero undecimus haud immerito in dubium vocatur, cum in eo iam distinguantur quinque poenitentium classes, *Flentium* scilicet, *Audientium*, *Prostratorum*, *Consistentium* et *Participantium*. Epistolam hanc Balsamon, Antiochenus patriarcha, commentario illustravit eximio, et Trullana Synodus observare mandavit.

b) Opera dubia.

1. *Sermones* tres de Annunt. B. Virginis.

2. *Sermo de s. Theophania*, hoc est, de Christi baptismo in Iordane.

3. *Disputatio de anima*, ad Tatianum.

De his Operibus ait Bellarminus ⁽³⁾: «Nihil certe habeo, cum nec veteres horum meminerint, neque tamen convinci possit ea esse supposititia».

c) Opera spuria:

1. *Expositio fidei adversus Elianum*, quam hodie extat et Gerardus Vossius se invenisse existimat

(1) In ipso exordio Act. Concilii Const. II.

(2) *Hist. Eccl.* lib. VII.

(3) *De Script. Eccl.*

et edidisse, non est quidem *Expositio illa fidei*, cuius meminit s. Basilius ⁽¹⁾, et vere a Gregorio Thaumaturgo scripta fuerat adversus Elianum, nuncque perdita. Vossiana haec expositio videtur omnino scripta contra Arianos, ac per hoc satis diu post tempora s. Gregorii.

2. *Anathematismi XII cum interpretatione*. Existunt graece et latine apud Henricum Canisium ⁽²⁾; ac praecipue Nestorii et Eutychetis erroribus opponuntur, qui haeretici longe post obitum s. Gregorii exorti sunt.

Verus auctor duorum horum Operum creditur Appollinarius haereticus.

127.—*Turrianus* (Torres) opuscula s. Dionysii quaedam edidit Romae, 1606; *Prileszky*, Cassoviae, 1766, in 8; et Simeon de *Magistris* praestantissimam et accuratissimam *Operum* quae supersunt s. *Dionisii Aler. episcopi, cognomento Magni* dedit editionem, Romae 1796, quam vita, praefatione et notis criticis auxit.

Sancti Dionysii Romani episcopi fragmenta nonnulla inveniuntur inter Opera s. Athanasii (edit. *Maurin*. I, 181, 198, 605): eadem exhibet Aug. *Maius* in «Veterum Scriptorum nova Collectione e Vaticanis Codd. edita» Romae, 1831-33, VIII tt. in 4.º

Opera s. Gregorii Thaumaturgi graece et latine edidit Gerardus *Vossius*; editioque melior et plenior ab ipsomet fuit recussa Parisiis, 1622, in f.—Fronto *Ducaeus* annotationes in Gregorium Neocaes. reliquit, quae passim receptae sunt in eiusmodi Operum novissimas editiones.—Iacobus *Sirmondus* in lucem de-

(1) Epist. 64 ad Neocaesar.

(2) Tom. III ant. lec.

dit «Sancti Greg. Neocaes. in Origenem orationem prophonicam», graecolatinam ⁽¹⁾; et Ioannes Aloys. *Mingarelli* latine graecum reddidit opusculum «De sermone s. Gregor. Thaum.» Bononiae, 1770, in 4.º Metaphrasis in Ecclesiastem graec. et latin. extat pariter in Append. Oper. s. Gregorii Nazianzeni, edit. Maurin. T. I, pp. 874-91.

LECTIO XXIII.

Eusebii Caesariensis Vita.—*Opera Eusebii historica, exegetica, apologetica et polemica.*—*Editiones notabiliores.*

128.—De *Eusebio Caesariense* scriptore notissimo Historiae Ecclesiasticae, quem laudat sanctus Hieronymus ⁽²⁾, quippe «in Scripturis divinis studiosissimus (ille Caesareae episcopus) et bibliothecae divinae cum Pamphilo martyre diligentissimus investigator» fuerit, quamvis in dogmatibus non ab Ecclesia agnita sit eius fides et auctoritas, hic agendum iuvat eadem ratione, qua de Tertulliano, Clemente Alex. et Origene iam fuit pertractatum.

129.—Eusebius *Pamphili*, nam ut sancti amici martyris memoriam iugiter servaret, seque venerari profiteretur, Pamphili nomen suo adiunxit, non immediatus quidem Origenis discipulus, sed maximus eius admirator fuit. Celebrem Caesareae cathedram moderatus, primo presbyter, dein vero eius urbis episcopus ann. 313 eligitur, et consecratur. Nicaeno Conci

(1) Apud Backer 2, 565 ss.

(2) Epist. 10 (al. 70) *ad Magnum Orat. Rom.*, et in *Catalog.*, 81.

lio, anno 325 celebrato, interfuit, et imperatorem Constantinum totius synodi nomine compellavit. Arianos errores damnavit, formulamque fidei orthodoxam patribus proposuit, cui tamen vocem *homousion*, seu *consubstantialem* addendam censuere Patres; et initio quidem Eusebius *consubstantialis* vocem admittere recusabat, sed postea edoctus a reliquis episcopis, quatenam esse huius verbi vis atque sententia, huic fidei tandem consensit et subscripsit. Pluribus aliis interfuit Conciliis, et in iis neque catholicam doctrinam constanter defendit, neque ad Arianos partes omnino deflexit: de integritate proinde fidei Eusebii non immerito dubitatur, quare in aliquibus, quum ad Arianismum inclinet, caute est legendus; attamen opera eius Scripturarum interpreti utilissima sunt, imo ⁽¹⁾ necessaria. Literalem sensum plerumque in exponendis sacris Libris persequitur, haud raro tamen ad allegoricas explicationes se abripi sinit, unde non semel a sancto Hieronymo reprehenditur ⁽²⁾.

In Historia Ecclesiastica conscribenda tanta est sua dignitas et excellentia, ut Eusebius ubique *Ecclesiasticae Historiae Pater et conditor* audiat. In omnibus eius operibus maxime elucet eruditio, et antiquitatum summa cognitio; facundiam sublimem illius produnt, ac Eusebium inter sui temporis scriptores omnium cordatissimum, et doctissimum ostendunt. Anno 340 mortuus est.

130.—Opera, quae Eusebius Caesariensis reliquit, alia sunt *a) historica*, alia *b) exegetica*, quaedam *c) apologetica*, altera vero *d) polemica*.

(1) Cornely, I, 619.

(2) *In Isai.* lib. V, prol.; *In Isai.* XVIII, 2.

a) Eusebii opera *historica*:

1. *Chronicon*, quod antiquorum regnorum historiam synchronisticis tabulis exhibet, in duos libros distributum; et nonnisi fragmenta primaevi textus hodie supersunt.

2. *Historiae Ecclesiasticae decem libri*, ubi res in Ecclesia praeclare gestas a christianae Religionis exordio accurate enarrat ad an. Christi 324: ecclesiasticos Scriptores eorumque libros recenset; quaestiones de disciplina, haereses, persecutiones a gentibus, martyrum victorias, acta episcoporum, etc. describit, et multa Ecclesiae antiqua mommenta ad sacram Scripturam, divinamque Traditionem spectantia inseruit.

Chronicon s. Hieronymus, *Historiam Ecclesiasticam* Rufinus in latinam linguam verterunt.

3. *De martyribus* liber, ab Eusebio separatim editus, nunc libro octavo *Historiae Eccl.* subiici solet.

4. *Acta Martyrum*. Summopere dolendum est, quod Opus hoc praeclarum, seu *Collectio Eusebiana*, cuius ipse meminit Eusebius ⁽¹⁾, penitus exciderit.

5. *De vita Constantini Magni* († 337) libri IV. Sunt autem libri isti omnium Eusebii librorum postremi, cum scripti sint post Constantini imperatoris obitum. Huic Operi adiungi solet *Oratio de Constantini M. laudibus*, seu panegyricus in eius tricennalibus, an. 335, Constantinopoli ab Eusebio dictus: imo et ipse auctor libris istis adiunxit celebrem Constantini ad *Sanctorum coetum orationem* sane pulchram et luculentam de Christi adventu et divinitate.

6. *De vita Pamphili Martyris* libri III, nunc omnino deperditi.

(1) *Hist. Eccl.* IV, c. 15.

b) Opera Eusebii *exegetica*:

1. *Commentarii in Psalterium*, quos eruditissimos vocat s. Hieronymus, et quos Eusebius Vercellensis latine vertit: hodie superest maior eorum pars.

2. *Commentarii in Isaiam*, qui fere integri extant, quibusque Hieronymus in sua Isaiæ expositione non raro usus est.

3. *Quaestionum Evangelicarum Libri III*, quorum fragmenta et excerpta habemus: in conciliandis Evangeliorum antiphaniis versantur.

4. *Commentarii in Lucam*, quorum partem reperit et edidit Card. Maius.

5. *Canones decem harmoniae Evangeliorum*, id est, decem tabulae, in quibus ea, quae ab omnibus Evangelistis, vel a tribus, vel a duobus, vel ab uno solo referuntur numeris certis designantur ⁽¹⁾.

6. *Onomasticon*, sive de *locis hebraicis* Opus, quod paucis mutatis s. Hieronymus vertit, et introductio geographica partialis existit ad studium ss. Scripturarum Veteris Testamenti.

7. *Topographia* veteris terrae Iudaeae et distinctae tribuum sortis, ipsius quoque Hierusalem, Templique etc. ⁽²⁾; altera partialis introductio biblica quae iam pridem intercidit.

c) Opera Eusebii *apologetica*:

1. *Praeparatio Evangelica*, libris XV absoluta, magnam partem hodie deperditis, quibus infideles et paganos ad Evangelicam Christi legem audiendam et sequendam pulcherrima argumentorum varietate disponit.

2. *De demonstratione Evangelica* libri XX, quo-

(1) S. Hieronym. ad Damas. *Praef. in Evang.*

(2) Euseb. *Praef. in lib. de Locis.*

rum *decem* nobis restant, et in quibus multa vaticinia Messianica interpretatus est, doctrinaeque christianae veritatem argumentis ex utroque Testamento desumptis probavit.

3. *Eclogae propheticae*, quarum libri quatuor sunt superstites. In his vaticinia Messianica, quae in libris historicis et moralibus, et in Isaia leguntur, explicat.

4. *Apparitionis Domini in carne libri V*, quorum ⁽¹⁾ fragmenta complura graece edidit cl. Maius ⁽²⁾.

d) *Opera Eusebii polemica*:

1. *Liber contra Hieroclem* asserentem Apollonium Tyanaeum aequae ac Christum miracula fecisse, coelosque conscendisse aequae ac illum. Comparisonem refutat vehementer Eusebius, fuseque disputat de miraculorum natura.

2. *Libri duo contra Marcellum*, Ancirae episcopum.

3. *Libri tres de ecclesiastica Theologia* contra eundem Marcellum.

«Omnes isti quinque libri—ait Fessler ⁽³⁾—scripti sunt post synodum Constantinopolitanam, eorumque scopus est Marcelli systema de Filio Dei impugnare... Licet vero in quibusdam a veritate fidei excidit humano errore deceptus, haereticus tamen non fuit Marcellus; imo haereticos Arianos graviter insectatus est... unde etiam tam grave illorum odium exarsit ut Eusebius, Arianis semper favens, Marcellum refellit... qua tamen in parte si *Marcellus sabellianizat*, certe *Eusebius arianizat*».

(1) S. Hieronym. *De Script. Eccl.*, c. 81.

(2) *Collect. Nova Veterum Script.* Tom. I, p. 1 (Romae, 1831).

(3) Tom. I, § 105.

131.—Vincentius *Riccardus*, theologus insignis, edidit Romae, 1624, «*Eusebium Caesariensem et Matheum Cantacuzenum*» graece et latine, annotationibusque illustravit.—Iac. *Sirmondi* collectionis tomus primus *Eusebii* continet opuscula XIV, quae prodierant etiam Parisiis, 1643.—*Eusebii Pamphili Caesariensis praeparationem evangelicam* ex mss. codd. recensuit, latine vertit, notis illustravit Franciscus *Vigerus*, S. I. rothomagensis († 1647). Adiecti sunt *De demonstratione evangelica* ll. 10 graece et latine (interprete Donato Veronensi); *Ll. 2 contra Marcellum* nondum hactenus editi; *De ecclesiastica Theologia* ll. 3, et *liber contra Hieroclem* graece et latine, Parisiis 1628, vol. 2 in fol. Versio Vigeri est excellens, exactissima, et iuxta Labbeum tersissima et castigatissima; editio vero ipsa est rara magnique fit ⁽¹⁾.—Hieronymus *de Prato*, vir admodum eruditus, sed adeo modestus, ut ne offenderet *Vallarsi* igni tradidit omnes suas adnotationes in *Eusebii Chronicon*, quibus illius impugnabat sententiam, edidit postea *De chronicis* ll. 2 ab *Eusebio caesar. scriptis et editis dissertationem*: accedunt graeca quaedam fragmenta ex lib. I olim excerpta a Georgio Syncello, Veronae, 1750, in 8.—Editio Operum completa est *Migne* «*Patr. graec.*» t. XIX et seqq.; novissima demum existit, Oxon., 1853, in folio.

LECTIO XXIV.

S. Hilarius Pictaviensis: eius Vita, et Scripta.—*S. Cyrilli Hierosolymitani Vita, et Opera.*—*Editiones.*

132.—*Hilarius Pictaviensis* inter ss. Patres rela-

(1) Hurter *Nomenclat.* I, p. 845.

tus fuit in actis ⁽¹⁾ Concilii oecumenici Constantin. II, et ut talis citatus a s. Augustino ⁽²⁾ et Theodoretō ⁽³⁾. —Cyrillus Hierosolymitanus hoc gaudet honorificentissimo titulo apud plures antiquos Doctores, Scriptoresque Ecclesiasticos, ut videri potest in Theodoretō ⁽⁴⁾; et illum Ecclesia catholica *magistrum illustrem* appellat in Conciliis Nicaeno II (Act. V et VI) et Constantinop. III (Act. IV).

133.—I. *Sancti Hilarij Pictaviensis vita.*

Ortus est s. Hilarius Pictavii, in Galia, parentibus gentilibus, sed nobilissimis; quo factum est, ut optime literis et ingenuis disciplinis erudiretur. Ad fidem christianam amplectendam non nisi pedetentim et quasi per quosdam veluti gradus, et non paucis adhibitis considerationibus pervenit, ut ipsemet fatetur ⁽⁵⁾: cum itaque Dei cognitionem attigisset, divini Sacramenti doctrinam eius mens laeta suscepit, et coelestis regenerationis lavaerum petiit ab Ecclesia. Uxor eius, cuius nomen et vita in tenebris latent, eius exemplum imitata est simul cum Apra filia, cui perpetuam servare virginitatem pater suasit ⁽⁶⁾. Summum ecclesiasticae dignitatis fastigium an eruditione, morum integritate, et devoto penitus religioni meruerit animo, nullum dubium est: num vero ab inferioribus clericorum gradibus sensim ascenderit, utrum subito in sedem episcopalem sit evectus, divinare di-

(1) Cum Patres enumerat quos se in omnibus sequi profitetur Synodus.

(2) Lib. *contr. Julian.* I.

(3) *Dialog. trib.*

(4) *Ibid.*

(5) Lib. I *de Trinit.* nn. 1-12.

(6) Tricalet., *Biblioth. Manual.* I, c. 10.

fficile sit ⁽¹⁾. Novo in munere pristinas virtutes, quarum laude homo laicus iam floruerat, novis in dies meritis auxit; praesertim vero divinas Scripturas populo exposuit, sanam ei doctrinam praedicans, et veluti *latini sermonis contra Arianos tuba* cum privatae etiam quietis incommodo catholicam fidem tuitus est ⁽²⁾. Magni Athanasii coaevus et aequalis, eximiis operibus pelemico-dogmaticis celeberrimus, scriptor etiam exegeticus optimusque literalis sensus interpret, merito habitus est ut Doctor maximus ⁽³⁾ et Ecclesiae Catholicae columna: eum vocat s. Hieronymus *sui temporis Confessorem* atque *Latinae eloquentiae Rhodanum*, et s. Augustinus illum dicit *Ecclesiae Catholicae defensorem*.

Hilarius fidem orthodoxam, et scriptis et viva voce, semperque animo intrepido, nimio fervore ac vehementia, contra Arianorum vexationes defendit. Cum enim Constantius imperator ⁽⁴⁾ in Conventu Mediolani a. 335 habito nullum non lapidem moveret ut abolitionem Nicaenae fidei procuraret, et Athanasii condemnationem ab episcopis extorqueret, Hilarius, cuius maxima erat per Gallias auctoritas, statim post illum conventum atque exilia Eusebii, Luciferi ac Dionysii, auctores totius mali, Saturninum episcopum Arelatensem, Valentem et Ursacium a fidelium communione separandos decrevit, indulta resipiscendi facultate ceteris eorum consortibus. Saturninus tamen, qui plurimum gratia apud imperatorem valebat, effecit ut Biterris prope Arelate, a. 356, concilium decerneretur, a quo abesse Hilario per Cons-

(1) Schoenemann *Bibl. hist. liter. PP. Latin.* I, p. 273.

(2) Fortunat. in *Vita s. Hilar.* lib. I, n. 3-5.

(3) Bellarmin. *De Script. Eccl.*

(4) Coustant. *Vita s. Hilarii* nn. 26-29.

tantium non licebat, et statim gravissimis criminibus Arianorum more oneratus et episcopatu indignus sanctus Doctor iudicatus est; postea imperatoris iussu Phrygiam in exilium missus, episcopos orientales in mediis Arianorum turbis mutuis suspicionibus laborantes inter se conciliavit, restauravitque iam labe-
factatam Ecclesiae unitatem. In Gallias deinde, paulo antequam Constantius moreretur, iuxta Baronium, et forsan Iuliano imperante, iuxta Erasmus, reverso, prima cura fuit, ut episcopos gallicanos, qui Arim-nensis Concilii formulae subscripserant, et pro lapsis habebantur ab orthodoxae fidei defensoribus, Eccle-siae recuperaret. In exercendo munere pastorali, et libris conscribendis, exinde ad mortem usque vaca-vit; annoque 368 vitam reliquisse putatur.

Hunc malleum Arianorum, catholicae veritatis vindicem, qui de Summae Trinitatis mysterio mirifi-ce scripserat, instante synodo Burdigalensi, Pius no-nus, Pontifex Maximus, Ecclesiae universalis Docto-rem declaravit et confirmavit. Sanctus Hilarius in suis Operibus edendis latinam linguam adhibuit. De eo dicit s. Hieronymus ⁽¹⁾: *Hilarius in Origene noxia detruncans, utilia transtulit*; et s. Augustinus ⁽²⁾ decla-rat, se nihil ferme adiciendum habere verbis et ar-gumentis s. Hilarii in confutatione Pelagianorum.

134.—*Sancti Hilarii Pictariensis opera certa, dubia et spuria.*

a) Opera certa:

1. *Ad Constantium*, libri duo.—In primo, post concilia Arelate et Mediolani aa. 353 et 355 celebra-

(1) Epist. II *ad Theophilum*.

(2) Lib. II *contra Iulian*, n. 28.

ta, imperatorem rogat ut orthodoxae fidei sectatores persequi desisteret; in secundo, post Concilium Constantinopoli a. 360 habitum, de fide coram Synodo disputare, et catholicam doctrinam ex Scripturis adversus Saturninum sui exilii auctorem ostendere promittit. «Legenti facile patet, atque inter eruditos fere convenit, nonnulla in primo libro deesse; nec levis est suspicio ea omnia, quae post n. 4 sequuntur, huic libello aliunde esse adsuta» ait Fessler ⁽¹⁾.

2. *Commentarii in Psalmos.*—Sanctus Hieronymus ⁽²⁾ refert Hilarium Confessorem in Psalmis commentandis Originem ita esse imitatum, *ut nonnulla etiam de suo addiderit*; quae verba «non nimis videntur ⁽³⁾ esse premenda, quoniam e comentario ipso elucet s. Doctorem non pauca de sua addidisse et tractatus Origenis non ut interpretem, sed ut auctorem proprii operis transtulisse».

3. *Commentarius in Matheum.*—Brevissime in eo explicat sensum literalem, valde fuse autem sensum allegoricum, et abundat moralibus applicationibus.

4. *Liber de Synodis*, cui titulo merito addidere eruditi Maurini «*seu de fide Orientalium*».—Ad episcopos Germaniae, Galliae et Britanniae perscripsit opus, ut eos de vera fide illorum patrum, qui Ancyrae congregati novam fidei formulam condiderant, certiores redderet ⁽⁴⁾. Deinde formulas recenset omnes diversis temporibus, synodisque variis editas post Nicaenum Concilium; atque concludit «Dominum nostrum Iesum Christum Deum et Dei Filium a Patre nec honoris confessione, nec virtutis potestate,

(1) I, p. 438; ex Coustant. *Admonit.* in hoc lib., n. 4.

(2) C. *Ruffinum*, I, 2; *De Vir. Illust.*, 100.

(3) Cornely, *Curs. Script. Sacr.* I, c. 4.

(4) Coustant, *Vita s. Hilarii* nn. 46-51.

nec substantiae diversitate, nec intervallo temporis separari» debere.

5. *De Trinitate libri XII.*—Apud antiquos titulum obtinuit *Libri XII de Fide*; et a sancto Hieronymo ⁽¹⁾ libri isti etiam appellantur *Libri XII contra Arianos* ⁽²⁾.—De Trinitate libros conscripsit s. Hilarius dum in Phrygia exularet, ut ipsemet testatur: in his conficiendis hunc sibi praefixit scopum, ut Trinitatis, videlicet, Patris et Filii et Spiritus Sancti consubstantialitatem contra omnes haereticos, et praesertim Arianos ac Sabellianos adstrueret et propugnaret. «Summo semper in pretio ab antiquioribus ⁽³⁾ habitum fuit hocce s. Hilarii opus, quod primo loco legendum statuerunt ab iis, qui se in fide Ecclesiae de Trinitate confirmare vellent, et versutias haereticorum detegere, seque contra illorum sophismata et cavillationes praemunire, ac nimiae credulitatis vitium vitare cuperent: in eis eloquentiam laudant, doctrinam adprobant». «Argumenta, quibus utitur ad explanandum, quantum homini fas est, demonstrandumque ss. Trinitatis mysterium ex sola fere Scriptura divinitus revelata depromit, ac uniuscuiusque loci sensum quam accuratissime et plenissime declarat» ⁽⁴⁾.

6. *Contra Constantium* liber unus, quem, licet scriptum ut eius inconstantiam in fide, persecutionemque ab eo motam describat Hilarius, suspicantur nonnulli ex s. Hieronymo ⁽⁵⁾ post Constantii obitum

(1) Ep. 55, n. 5; *De Script. Eccl.* 100.

(2) Licet Cassiodorus *Tredecim Hilarii libros de Trinitate* recenset, haud dubie libris de Trinitate adiungit librum de Synodis, qui in nonnullis Codd. antiqq. *Liber XIII* inscribitur.

(3) Tricalet. *loc. cit.* art. 2.

(4) Fessler, *ibidem*.

(5) *Loco citato*.

publicatum esse, mortem imperatoris Hilario adhuc ignorante.

7. *Contra Auxentium* liber.—Reipsa epistola est ad catholicos contra Arianos, sed nominatim contra Auxentium, episcopum Mediolanensem, de cuius secum gestis Hilarius catholicos admonet. Libellus iste commendatur a sanct. Hieronymo elegantiae nomine.

8. *Fragmenta XV Hilarii* ex libro historiam conciliorum Ariminensis et Seleuciensis complexo et *adversus Valentem et Ursacium* inscripto.

9. *Apologetica ad reprehensores libri de Synodis responsa*; brevissima, sed egregia, in quibus plures locos proprio sensu explicuit, et cum aliis locis eiusdem libri, necnon cum fide orthodoxa conciliavit.

10. *Epistola ad Apram*, filiam suam, et *Hymnus matutinus* ad eandem.—Fortunatus s. Hilarii successor, in vita ipsius dissertis verbis scripsit hunc dedisse epistolam ad Apram filiam, et totum argumentum epistolae descripsit, ut non sit dubium, contra Erasmi opinionem, hanc ipsam, quae extat epistola, veram s. Hilarii esse, et etiam hymnum adiunctum ⁽¹⁾.

11. *Liber ad Sallustium* contra Dioscorum medicum.

12. *Tractatus in Iob* ex graeco Origenis translatus.

13. *Liber Hymnorum*.—«Hymnorum quippe carmine floruit primus s. Hilarius», ut testatur ⁽²⁾ s. Isidorus Hispalensis.

14. *Liber mysteriorum*.

15. *Epistolae* complures, citatae a Sulpicio Severo ⁽³⁾.

(1) Bellarminus. *ibid*.

(2) *De Officiis Eccl.* lib. I, c. 6.

(3) *Hist. Sacra* lib. II, n. 40.

Quinque postrema opera deperdita sunt; aliqua tamen fragmenta extant in Edit. Maurina librorum sancti Hilarii.

b) Opera dubia:

1. *De Patris et Filii unitate.*
2. *De essentia Patris et Filii.*

Libri certe graves sunt, et docti, et Hilarii spiritu et eloquentia non indigni; sed s. Hieronymus horum librorum non meminit, et in posteriore invenitur fragmentum valde magnum ex lib. VIII de Trinitate.

3. *Epistola sive Libellus* ad episcopum quendam, in quo fidei dogmata summatim proponuntur, admissus fuit a Trombellio ⁽¹⁾; sed a Feltro ⁽²⁾ et aliis non leviter s. Hilario abiudicatus.

4. *Hymnus serotinus*, quem tamen filiae mittere memorat in Epistola ad Apram.

c) Opera spuria:

1. *Carmen in Genesim*: Hilarii nequit esse cum ad Leonem papam scriptum sit.

2. *Epistolae ad s. Augustinum duae*.—Pelagiani, de quibus in eis agitur, post Hilarii obitum exorti sunt, et ipse Augustinus post Hilarii excessum christianus factus est.

3. *Sermo in festo ss. Trinitatis*, qui dicitur *Fides Alcuini*, auctoris est multo Hilarii recentioris.

135.—II. *Sancti Cyrilli Hierosolymitani vita.*

Ex his, quae de sanctis locis scribit Cyrillus, primum est colligere, vel Hierosolymis natum, vel sal-

(1) *SS. Cypriani, Hilarii aliorumque Veterum PP. Latin. Opusc.* Bononiae, 1751.

(2) *Dissertatio de Epistola sen Libello sub s. Hil. Piet. nomine a Canonicis s. Salv. edito, etc.* Romae, 1762.

tem in ea urbe ab infantia enutritum et educatum. A piis, et orthodoxam fidem professis parentibus ortum probabile admodum est, cum de se quasi in pietate enutrito semper loquatur. Doctrinae apostolicae acerrimus propugnator a sancto Maximo, qui Macario successerat in sede Hierosolymitana, presbyter creatus fuit circa annum 347; et cum adhuc presbyter esset habuit quasdam celebres catecheses ad nondum baptizatos, symbolum eis exponens (Cat. 1-18) eosque postea, iam baptizatos, plene et accurate de mysteriis, quibus modo fuerant initiati, de Baptismo scilicet, Confirmatione et Eucharistia instruxit (Cateches. 19-24) orationibus habitis feriis paschalibus.

Constitutus episcopus fuit illius urbis, an. 350: ter propter fidem in exilium pulsus, sub Valente per duodecim fere annos (367-379) exsulavit. Sub Theodosio reversus ad ecclesiam suam, octo annis episcopatum adhuc tenuit, eoque tempore Concilio Constantinop. I interfuit, cui etiam cum episcopo antiocheno et alexandrino praesedissee perhibetur ⁽¹⁾. Dum esset episcopus, templum hierosolymitanum Iulianus apostata nisus est restaurare, verum s. Cyrillus praedixit, innixus verbis Salvatoris, conatus omnes fore inanes irritosque; nec vaticinio defuit eventus: vehementi enim terraemotu oborto, et ingentibus flammis globis e terra erumpentibus, omnia opera ignis consumpsit, ita ut Iulianus et Iudaei deterriti ab incepto destiterint ⁽²⁾. Obiit an. 386. Officium ac Missam de Doctoribus Leo XIII, Pontifex Maximus, ei concessit, ac tali honore celebrare mandavit in Ecclesiam universam.

(1) Hurter, *Sanct. PP. Opusc.* VII, p. 95.

(2) *Breb. Rom. Edit. tertia post typicam*: Ratisbonae, 1889.

136.—*Sancti Cyrilli Hierosolymitani Scripta.*

a) Opera indubitata:

1. *Catecheses XVIII ad illuminandos*; hoc est, instructiones ad informandos accedentes ad Baptismi lavacrum de praecipuis fidei dogmatibus. Ex omnium eruditorum sententia inter pretiosissima antiquitatis monumenta hae catecheses numerantur. Stylus simplex est, dilucidus et ad vulgi captum accommodatissimus. Postquam in previa catechesi, seu *Protocatechesi*, baptizandos de novi status sui excellentia et officiis edocet, ad explicanda christianae fidei rudimenta aggreditur, et sermonibus insequentibus eos erudit quid credere debeant de Deo; de Christo; de Christi incarnatione, morte, sepultura et ad inferos descensu; de eius resurrectione, ascensione et sessione ad dexteram Patris; de secundo adventu et futuro iudicio; de Spiritu Sancto; de animae et corporis humani natura; de Resurrectione universali; de Scriptura sacra; de Ecclesia catholica, ac postremo de aeterna vita, quae in Ecclesia sancta recte viventibus est proposita ⁽¹⁾.

2. *Catecheses V mystagogicae*: sic dictae, quia sublimium mysteriorum continent explanationem. In priori de caeremoniis agit Baptisma praeventibus, abrenunciationibus et fidei professione; in secunda de depositione tunicae, de unctione ex oleo, et de trina immersione; in tertia de Confirmationis sacramento; in quarta de Eucharistia; in quinta, denique, de sacra Liturgia et communione.

Circa haec insignia opera ita se habet Officium novissimum a S. R. C. in honorem et cultum s. Cyrilli dispositum: «Illas vere mirandas conscripsit ca-

(1) Cs. Toutté in *Vit. s. Cyrilli*.

techeses, quibus totam ecclesiasticam doctrinam dilucide et copiose complexus, singula religionis dogmata contra fidei hostes solide propugnauit. Ita vero in his enucleate et distincte disseruit, ut non solum iam exortas haereses, sed futuras etiam quasi praesagiens everterit, quemadmodum praestitit asserendo Corporis et Sanguinis Christi realem praesentiam in mirabili Eucharistiae sacramento».

3. *Homiliae* complures: ex quibus, excepta ea in *Paralyticum*, in qua explicat illam Evangelii partem (Ioan. V, 1-16) de miraculo Christi apud piscinam probaticam, fragmenta quaedam duntaxat supersunt.

4. *Epistola ad Constantium imperatorem*, de Crucis apparitione; cuius epistolae iam meminit inter alios multos Sozomenus ⁽¹⁾.

b) *Opera s. Cyrillo supposita*:

1. *Historia ecclesiastica et mystagogica*: revera factus cuiusdam Germani Constantiuop. patriarchae.

2. *Chronologia brevis*.

3. *Homilia in occursum Domini*.

4. *Epistola ad Iulium Romanum*.

5. *Litterae ad Augustinum* de obitu et miraculis s. Hieronymi.

Quorum quinque Operum s. Hieronymus non meminit, nec ullum testimonium veterum scriptorum exhibetur de eorum authenticia.

137.—Iacobus Gillotius, gallus, Operum s. Hilarii editionem dedit, de qua haec scribit Coustantius ⁽²⁾: «Ut primum huiusmodi vitam (a Ioan. Iac. Grinaeo

(1) *Hist. Eccl.* lib. IV, c. 5.

(2) In *praef. gen.* ad Oper. s. Hilarii n. 10.

compositam) eique adhaerentem *Erasmi* praefationem perlegit Gillotius, utrumque opus ut sanctissimo praesuli (Hilario) contumeliosum ac catholicae pietati valde noxium a christianis lectoribus abiiciendum iudicavit. Ipse melioris voti compos commentationem eis substituit, in qua primum veniunt quae ad Hilarii historiam spectant, ex illius aliorumque veterum scriptis collecta; tum de ipsius stilo et scriptis disserit; ac postremo locos suspectos notat et quantum potest benigne interpretatur; opus pro illa aetate exquisitum et laude dignum, quamvis permulta in eo reperire sit, quae historiae iam limatiori atque accuratori assuefactos nonnihil offendant... Illibatam prorsus reliquit Hilarii textum, in quem etiam incuria Nivelii, qui hanc editionem a. 1572 typis elegantibus sed manu minus accurata adornavit, menda irrepserunt non pauca».—Petrus *Pithoeus*, qui quondam erroribus Calvinii addictus, postea conversus ad Ecclesiam rediit catholicam, collegit *B. Hilarii ex opere historico fragmenta*, quae nunquam antea edita ex bibliotheca P. Pithoei primum publicavit ⁽¹⁾ Nicolaus *Faber*.—Praestantissima editio s. *Hilarii Pictavorum ep. Operum*, ea invenitur, quae sollicitante Mabillonio commissa fuit Petro *Coustantio* a PP. Benedictinis; difficilis admodum editio, cui plures annos impendit, prodiitque Parisiis, 1693, in folio. In hac editione sagacissimus Coustantius prorsus egregia effecit, ut Hilarius non modo purior et emendatior prodiret tandem, sed et intelligeretur facilius et legeretur commodius. «Momenta quaedam celebriora aut difficiliora—ait Hurter ⁽²⁾—in prolegomenis exquisita diligentia elaboratis curatius expedita sunt,

(1) Parisiis, 1598, in 8.º

(2) *Nomencl. Liter.* II, p. 2, p. 1053.

ut ipsius scripta non prius offerrentur, quam praecipuae suspicionum nebulae prorsus fuissent dissipatae. Praemissae sunt singulis operibus admonitiones aut praefationes, in quibus quidquid ad operis occasionem, tempus, scopum, veritatem et id genus alia spectant, explicatur. Verbo praestitit doctissimus editor quidquid vel morosus censor in operum editione desiderare possit. Recusa fuit haec editio aucta aliquot scriptis antea ineditis et lectionibus variantibus ⁽¹⁾ cura Scipionis *Maffei* ».

Antonius Augustinus *Touttée*, ex congregatione s. Mauri, editionem operum s. *Cyrilli Hierosolymitani* studuit ac preparavit, quam tamen videre ei non licuit, pia morte vitam finiens 25 decemb. 1718. Eius editio *Operum s. Cyrilli* prodiit cura Prudentii *Marani* ⁽²⁾. Praemittuntur operibus tres eruditae et accuratae dissertationes, in quibus s. Patris vita digeritur, opera expenduntur, doctrina illustratur et vindicatur praesertim adversus Rivet et Aubertin calvinianos ⁽³⁾. Recusa ea fuit Venetiis, 1763, in folio.

LECTIO XXV.

S. Athanasius Magnus: eius Vita, labores, persecutiones, exilia et obitus.—Opera dogmatica, historica, exegetica et moralia s. Athanasii.—Editiones.

138.—Concilia fere omnia oecumenica, praesertim vero Ephesinum, Chalcedonense, et Constantinopolitanum II et III inter ss. Patres et Doctores Ecclesiae enumerarunt Athanasium episcopum Alexandrinum.

(1) Veronae, 1730, t. 2 in fol.

(2) Parisiis, 1720.

(3) Cs. *Mémoires de Trévoux* 1721, pp. 2338-2384.

Sanctus Cyrillus, in libro de *Recta Fide*, Nestorii dogma confutans Patrum testimoniis aliquot, citat Athanasium; et Theodoretus haeresim Apollinaris impugnans, Gelasius papa de Christi agens duplici natura, ceterique veteres Scriptores Ecclesiastici magni Alexandrini Doctoris auctoritatem doctrinamque mirificam adstruunt.

139.—*S. Athanasii M. vita, labores, persecutiones, exilia et obitus.*

Sanctus Athanasius patriam habuisse Alexandriam clare innuit, dum ipsemet scribit ⁽¹⁾, excubantes Arianos in aditus, partesque urbis Alexandriae ademisse sibi, ex quo se illorum manibus praeriperat, parentes invisendi facultatem; et Constantinus illum ad eam urbem postliminio revocans aiebat, se velle eum patriae et propriis laribus restituere. Natus fuit circa a. 296: christiane educatus, in literis humanioribus satis excultus, ac in divinis disciplinis profunde eruditus, antiquorum Ecclesiae Patrum et Doctorum scripta summa diligentia ac studio evoluit; et admodum iuvenis, ante exortam arianam haeresim, ne quis gentilium, qui variis calumniis christianos vellicare et irridere solebant, fidem in Christum Salvatorem despiceret eamve nulla ratione innoxiam esse suspicaretur, conscripsit stylo claro *Orationem contra Gentes*, et *Orationem de Incarnatione*, iugentii eius fetus primarios. Circa a. 315 Antonium eremitam, cuius iam fama erat ubique locorum pervagata, adiit Athanasius, illius quoque magisterio Ascetae vitam iniit ⁽²⁾. Mox Clero cooptatur, et ad Dia-

(1) Ep. II *ad Lucif.*

(2) S. Athanas. *Vita s. Antonii*, prooem.

conatus officium assumitur, et s. Alexandri episcopi inter familiares computatus ipsi a consiliis fuit.

Episcopo suo comes adhaesit in Nicaena Synodo, et licet solum Diaconus, strenue contra Arium dimicavit; hinc vero et imperatoris oculos in se convertit, et Arianorum in se concitavit odium ⁽¹⁾. In sequenti anno, Alexandro mortuo, Alexandrinam episcopalem sedem conscendit. Plures eius labores et aerumnas in pontificatu sic Tricaletius compendiose narrat: «Ariani indigne et atrociter ferentes ab eius communione repelli, atrociores in ipsum struxere calumnias, et in concilio Tyri celebrato ab episcopatu eum deiecere. Athanasius Tyro profugus Constantino-polim venit adeundi causa imperatorem; verum Arianorum legati cum illum apud imperatorem accusassent, quod commeatum frumenti quotannis Alexandriae Constantinopolim transvehi solitum intercluderet, imperator, non expectata eius defensione, Treviros in Galliis relegavit. At circa annum 337, cum Constantinus, cui Galliae sorte obvenerant, eodem reversus, cum Treviris moraretur, Athanasium remisit Alexandriam, datis ad populum alexandrinum literis, quibus virum summis exornat laudibus. Vix sedem suam repetierat, cum Eusebiani eius hostes novas calumnias struunt, et iterum eum sede pellentes, Gregorium Cappadocem eius loco collocant. At ille Romam evocatus a Iulio, navem cum quibusdam fratribus conscendens, Romam versus iter arripuit. Ingressus Romam a Iulio perhonorifice et perhumaniter excipitur, et in Concilio ibidem coacto, eius detecta innocentia, ad ecclesiasticam communionem admittitur, et pro irritis habenda factiosorum adversus

(1) Theodor. *Hist. Eccl.* lib. I, c. 26.

Athanasium scita definiuntur; quod pariter praestiterunt, et confirmaverunt Patres in Sardicensi Concilio, a. 347; et post biennium suae sedi restituitur a Constantio iteratis fratris sui literis permotus: quo defuncto, iterum a Constantio in exilium pellitur, et in desertum se abdit. Ariani eius loco Georgium eligunt, quo in populari seditione interfecto, imperante Iuliano, anno 360, Alexandriam Athanasius revertitur; a qua iterum a Iuliano expellitur, et revocatur imperante Ioviano. Huic imperatori literas dedit tanto Doctore dignas, in qua Nicaenam fidem commendat, et Nicaenum Symbolum affert, cui nonnulla perspicuitatis gratia subiungit, iisdemque tum alia pernecessaria, tum maxime Spiritus Sancti divinitatem declarat. Plura tamen adhuc toleranda fuere ab Athanasio sub Valentis imperio, qui illum in exilium depulit primum anno 367, et postea populares seditiones reformidans revocavit» ⁽¹⁾.

Vere Athanasius fuit sec. IV «magnae veritatis tuba» et «Ecclesiae columna» ⁽²⁾ adversus vaferimos fidei catholicae hostes, arianos scilicet, qui adeo infensos in eum gesserunt animos, ut in eius persecutionem universum pene orbem commoverint: unde quinquies sede pulsus «profugus toto orbe actus est, nec ullus ei totus ad latendum supererat locus».

Elogium constantiae athanasianae fecit tandem s. Coelestinus papa ⁽³⁾ iis verbis: «Cui non consolationi sit illius (Athanasii) tolerantia? cui non sit exemplo illius fortitudo? cui non spem faciat eius spectata reversio? Eiicitur Ario persequente, sed revocandus

(1) *Bibliot. Manual.* I, c. 9.

(2) Hoc encomio salutarur a sancto Gregorio Nazianz. *Orat.* 21, n. 26.

(3) Ep. VI (al. 14) *ad Clerum et populum Constantinop.*, n. 7.

Domino prosequente. Passus est carcerem, passus angustias; nec mirum, si vir apostolicus ea passus est, quibus se Apostolus gloriatur exercitatum ⁽¹⁾. In his tamen omnibus secutus est illum, qui sibi in tribulationibus se placere testatur. Fugatus illinc, in nostris partibus recreatus est. Denique hic ei redintegratus est status, et in hac sede requiem communionis invenit, a qua semper catholicis subvenitur. Nec tamen sensit in tribulationibus lassitudinem, qui factus est in persecutione confessor».

Laboribus ac curis, senio morboque confectus obiit a. 373.

140.—*Sancti Athanasii Magni opera indubitata.*

a) *Opera apologetica et dogmatica.*

1. *Adversus Gentes libri duo.*—In primo (*Oratione contra Gentes*) idololatriam impugnat variasque rationes, quibus infideles deos suos defendere conabantur, fuitiles esse ostendit; probat praeterea solum Deum, quem religio christiana colit, verum esse. Libro II (*Oratione de Incarnatione*) consequenter de Verbo Dei incarnato disputat; necessitatem, possibilitatem et dignitatem mysterii fuse solideque probat; iudaeorum deinde infidelitatem redarguit ex vaticiniis messianis, atque ad gentilium exceptiones, quibus hocce dogma irridere solebant, respondet; demum, ab effectibus miris, quorum causa est Christus eiusque sanctissima religio, huius divinam originem comprobat. Liber primus in 47, secundus vero in 57 numeris distribuitur.

2. *Orationes IV contra Arianos.*—In quibusdam codicibus et editionibus «Orationes V adversus Aria-

(1) II Corinth. 11.

nos» numerantur, quia in illis *Epistola encyclica ad episcopos Aegypti et Lybiae* proxime ante quatuor istas Orationes posita est; adeoque cum et ipsa sit contra Arianos composita, perperam inscripta est «Oratio I contra Arianos», ita ut quae hodie vere prima est, olim numerata fuerit secunda, et sic deinceps ⁽¹⁾. Opus hoc adversus universam Arianorum aciem posse sufficere, scribit Photius ⁽²⁾, ex eoque veluti fonte sanctos Gregorium Nazianzenum et Basilium Magnum hausisse pulchros illos et perlucidos suarum contra hunc errorem Orationum fluvios. Profligat etiam auctor perversa Nestorii ac Eutychetis, et aliorum, qui subsecuti sunt, haereticorum dogmata: ita nitide veram de Christo fidem exponit.

3. *Epistolae IV ad Serapionem*.—Compererat hic praesul Thmuitanus novam in Ecclesia exortam esse haeresim, cuius sectatores, licet faterentur Filium esse Patri consubstantialem, attamen Sancti Spiritus divinitatem inficiabantur, quem rem creatam esse dicebant et unum ex administris spiritibus, soloque gradu, non natura ab angelis differre ⁽³⁾; rogavitque sanctum Athanasium ut argumentis adversariorum respondeat, quod quidem satisfacere non omisit sanctus Athanasius; divinitatemque Spiritus Sancti, et trium personarum mutuam relationem atque distinctionem mirifice adstruit.

4. *De Trinitate et Incarnatione liber*, ut opus inscribit Conc. Constantinopolitanum III; hodie tamen dicitur *Liber de Incarnatione Verbi Dei et contra Arianos*.—Tres complectitur partes: in priore d. Athana-

(1) Montfaucon *Admonit.* in has Oratt., n. 2.

(2) *Cod.* 140.

(3) Hi haeretici, a Macedonianis omnino distincti, *Tropici* dicti sunt: Vid. *Epist.* I, nn. 2-32.

sus obiectiones diluit Anomaeorum contra divinitatem Iesu Christi; in secunda de Sancti Spiritus divinitate disputat; in tertia vero parte totus est in divinitate Verbi adversus Arianos, plurimis Scripturae textibus adductis, probanda. Duas in Christo esse voluntates, divinam unam, alteram humanam, iuxta duplicem in ipso existentem naturam, in hoc libro dilucide ostendit.

5. *Liber de Trinitate et Spiritu Sancto* ⁽¹⁾.

6. *Libri II adversus Apollinarem*; in quorum primo ab errorum Apollinaristarum enumeratione et expositione exorditur, ut in secundo autem libro, cui titulum fecit *De salutari adventu Iesu Christi*, ostendat Deum esse verum hominem; divinitatem nec passioni, nec dolori obnoxiam esse posse, sed solum corpus et animam; et revera Deum et passum et doloribus afflictum dici, sed in humana natura, non in divina; alioquin iudaica perfidia de divinitate triumphasset, et Deus immutabilis non foret ⁽²⁾.

7. *Sermo maior de fide*, saepius a Theodoro ⁽³⁾ citatus, et post absolutam editionem Maurinam repertus, licet valde mutilus, a Montfaucon primum editus est; egregia existit contra Arianos aliosque istius aevi disceptatio de Verbi incarnati divinitate eiusque ad humanam naturam relatione.

Huius Sermonis veluti compendium esse videtur *Expositio brevis fidei* adversus Arianos ⁽⁴⁾.

8. *Epistola ad Epictetum Corinthiorum episcopum*,

(1) Montfaucon primus hunc librum s. Athanasio vindicavit, hodieque latine tantum extat.

(2) Trical. *Ibidem*. c. IX, a. 2.

(3) *Dialog.* I, II et III.

(4) Explicatio haec ut spuria reiecta a Leontio Byzantino, genuina sancti Athan. defenditur a Montfaucon.

contra haereticos; in qua refellit corpus ex Maria genitum esse cum Verbi divinitate consubstantiale.

9. *Epistola ad Adelphium Onupheos episcopum*, contra Arianos nonnullos, qui Filium Dei esse Deum ante negantes, nunc eum in carne venisse negabant. Athanasius hocce in opusculo etiam affirmat adorandum esse Christum hominem, nec ita a nobis adorari rem creatam, sed Verbum hominem factum; non enim humanam naturam a Verbo separandam esse, ut Verbum adoretur, sed Verbum forma servi, quam accepit, indutum debere adorari.

10. *Epistola ad Iovianum Imperatorem*.—Mortuo Iuliano, rogatus fuit Athanasius a Ioviano in imperio successore ut sibi inter tot varias sententias fluctuantem veram Ecclesiae catholicae fidem transmitteret; ideoque hanc Synodi nomine misit ⁽¹⁾ epistolam, qua imperatori commendat et proponit verae doctrinae tesseram symbolum Nicaenum, cui nonnulla subiungit, quibus Spiritus Sancti divinitatem maxime declarat.

11. *Epistola ad Maximum philosophum*, in qua ostendit Christum crucifixum ipsum Dominum gloriae esse, verumque Deum ab omnibus adorandum.

b) Opera historica:

1. *Epistolae* ad progressum haeresis Arianae et ad defensionem Concilii Nicaeni spectantes. Praecipuae sunt:

De Nicaenis decretis;

De sententia Dionysii;

Ad Solitarios, sive Monachos;

Ad Serapionem, de morte Arii;

(1) S. Greg. Nazianz., *Orat.* 21, n. 33; Theodoret. *Hist. Eccl.*, liber IV, c. 2.

Encyclica ad Episcopos;

Encyclica contra Arianos;

De Synodis Arimini et Seleucia habitis, contra Valentem et Ursacium proprie scripta;

Ad Afros episcopos;

Ad Antiochenos Epistola Synodica;

Ad Rufinianum.

2. *Apologiae in sui ipsius defensionem; videlicet:*

Apologia contra Arianos;

Apologia ad Imper. Constantium;

Apologia de Fuga sua.

3. *Vita s. Antonii*, patris monachorum.—Huius operis s. Athanasii iam fecerunt mentionem ss. Gregorius Nazianz., Ephraem, Hieronymus et Augustinus.

c) *Opera exegetica:*

1. *Epistola ad Marcellinum*, vere egregia, in qua Psalmos in varias clases distribuit, ut quo singuli affectu, quaque in occasione sint recitandi ostendat. Hoc opus in concilio Nicaeno II ⁽¹⁾ et a Cassiodoro ⁽²⁾ laudatur.

2. *Expositiones in Psalmos.*

3. *De titulis Psalmorum.*

Duo inter opera eius edita inveniuntur commentarii in Psalmos. In controversia est, utrum s. Hieronymus ⁽³⁾ *Epistolam ad Marcellinum* sub nomine «de Psalmorum titulis» designare voluerit, an commentarium aliquem; atque item uterne ex duobus commentariis sit genuinus. Cardinalis Antonelli hoc ultimum opus authenticum esse s. Doctoris commenta-

(1) Act. VI: Mansi *Collect. Conc.* XIII, 361.

(2) *Inst. dir. lit.* 4.

(3) *De vir. illust.*, 87.

rium docte admodum et fusiori stilo in praefatione erudita editionis huius athanasiani libri contendit.

4. *Commentarii in Ecclesiastem et in Cantica Canticorum*. Hos legit Photius ⁽¹⁾; sed fere integri exciderunt.

5. *Commentarii in Iob*.

6. *Commentarii in Matheum, Lucam, et in I. Corinthior. Epistolam*.

Ex *Catenis* excerpta sunt fragmenta pauca in Iob, in Matheum, etc., quae tantum ad nos pervenerunt.

d) *Opera moralia*:

1. *Epistola ad Dracontium* episcopatum fugientem, cui monet non tam conditionem ipsam externam quam institutum veri monachi amplexendum esse, quod praestare etiam episcopo licet.

2. *Epistola ad Amunem abbatem*; in qua laudat matrimonium, sed statum coelibem longe praestare asserit.

3. *Epistolae exhortatoriae* complures; inter quas notatu dignae «Ad Ioannem et Antiochum», «Ad Palladium», «Duae ad Luciferum» et «Ad Monachos».

4. *Epistolae consolatoriae*, sicut «Ep. filiis suis» et «Ep. II ad Orsisiu».

5. *Epistolae Festales*.—Ex his *epistolis*, quarum numerus ad 45 saltem ascendit, editio Maurina optima et novissima pauca duntaxat fragmenta protulit; praecipuum ex 39.^a Epistola Festali fragmentum extat continens canonem s. Scripturae.

141.—*Sancti Athanasii opera dubia*.

1. *Homiliae*, sive Orationes, quae Athanasii nomine circumferuntur, humiliore stylo conscriptae

(1) *Cod.* 139.

sunt, quam ut Athanasio incunctanter tribui posset.

2. *Refutatio hypocrisis Meletii et Eusebii Samosateni.*

3. *De aeterna Filii et Spiritus Sancti cum Deo existentia et contra Sabellianos.*

4. *Liber de Virginitate, sive de ascési.*

Tria praedicta Opera in antiquis collectionibus librorum s. Athanasii non inveniuntur.

5. *De Sanctissima Deipara Maria* libellus non videtur esse s. Doctoris, sed alicuius scriptoris qui post Concilium III et IV, imo etiam VI floruerit.

6. *Disputatio Athanasii cum Ario* utrum ab illo, an ab alio scriptus sit non facile iudicare potest.

142.—*Opera s. Athanasio supposita.*

1. *Synopsis s. Scripturae.*—Quoniam eandem exhibeat librorum sacrorum distinctionem, quam Athanasius ipse in sua epistola 39 festali agnovit, illi videtur attributa esse. Hodie autem ⁽¹⁾ in eo consentiunt omnes, illam Athanasium auctorem non habere: brevi autem post eius aetatem in alexandrina ecclesia conscriptam illam esse magna cum probabilitate tenent plerique. Synopsis haec, post canonem Librorum sacrorum recensitum, singulorum argumentum indicat et de eorum auctoribus, aetate, lingua et circumstantiis, quibus scripti sunt, disputat. Quae in fine de versionibus graecis V. T. leguntur, postea ex sancti Epiphanii opere *de Pond. et Mens.* addita sunt.

2. *Symbolum «Quicumque».*—De hoc vere aureo atque patristico opere ait Fessler ⁽²⁾ ex Montfaucon ⁽³⁾,

(1) Cornely, I, n. 236.

(2) *Institutiones*, I, § 116.

(3) *Diatriche in Symbolum «Quicumque»* (Athanas. Opp. II, pp. 652-667).

Dupinio ⁽¹⁾, Ceillerio ⁽²⁾ et pluribus aliis criticis: « Athanasii quidem doctrinam accuratissime et mira claritate ac perspicuitate *Symbolum* exhibet, non tamen ab Athanasio concinnatum est, quod hodie inter eruditos omnes constat; sed ad finem vergente saeculo V, forte a Vigilio Tapsensi, conscriptum esse videtur ». *Galiardus* suspicatur s. Philastrii opus fuisse; et *Muratorius* libentius Fortunato adscribendum putat.

3. *Sermo contra omnes haereses.*

4. *Doctrina et Quaestiones ad Antiochum.*

5. *De Trinitate libri VIII.*

6. *Quaestiones in Scripturam.*

7. *Dialogi V de Trinitate.*

8. *Epistola ad Liberium.*

Sex postrema Opera nugis plena sunt, ideoque manifeste spuria.

143.—Bernardus *Montfaucon* († 1741), vir « tantae eruditionis, sagacitatis, sollertiae, ut congregatio Maurina, si forte Mabillonium excipias, vix parem, celebriorem certe nullum habeat » ⁽³⁾ edidit *S. P. N. Athanasii archiep. alex. Opera omnia*, quae extant vel circumferuntur, ad mss. codd. gallicos, vaticanos etc. necnon ad commellianas lectiones castigata, multis aucta, interpretatione, praefationibus, notis, variis lectionibus illustrata; nova s. Doctoris vita, onomastico et copiosissimis indicibus locupletata, Parisiis, 1698, tom. 3 in folio. Editio vere classica et praestans, recusa, sed aucta opera praesertim *Gradonici* et *Gallandii*, Patavii 1777, tom. IV in folio.—Nicolaus

(1) T. II, p. 101.

(2) Tom. V. c. 2, a. 4.

(3) Hurter, II, p. 1324.

Antonelli, Cardinalis S. R. E. († 1767) in lucem dedit *s. Athanasii alex. interpretationem Psalmorum sive de titulis Psalmorum graece et latine*, Romae 1746, in folio.

LECTIO XXVI.

S. Basilii Magni Vita, et Opera dogmatica, exegetica et ascetica.—Editiones praestantissimae.

144.—Sanctum Patrem atque Doctorem Ecclesiae *Magnum* Basilium esse tradunt Concilia oecumenica Chalcedonense ⁽¹⁾, Nicaenum II ⁽²⁾ et Florentinum ⁽³⁾. Auctoritatem vero summam huiusmodi doctrinae iudicarunt s. Gregorius Nazianzenus ⁽⁴⁾, s. Gregorius Nysenus ⁽⁵⁾, Cardin. Bessarion ⁽⁶⁾, multique alii tam veteres quam recentiores eruditi.

145.—*Sancti Basilii Magni Vita.*

Caesareae in Cappadocia natus Basilius ex parentibus, qui eximias virtutes cum nobilitate coniungebant, fratres habuit, inter alios, ss. Gregorium episcopum Nyssenum, et Petrum Sebastenum; sociumque individuum Athenis studiorum causa et in eremo, ubi se asceticae vitae consecrari constituit, s. Gregorium Nazianzenum tenuit. Sic magni Cappadociae doctores, uterque Gregorius, Basiliusque intimae amicitiae vinculo coniuncti fuere. In Ponti solitudinem,

(1) Alloc. ad Imp. Marcianum.

(2) Act. IV.

(3) Sess. XIX.

(4) Orat. 43, n. 66.

(5) *Hexaëmeron*; Orat. in laud. s. Basil.

(6) Ep. ad Alexium Lascarium (Harduin. t. IX, c. 1047).

constructo monasterio, anachoretas coenobitis consociavit, eisque regulas monasticae vitae conscripsit. Postea ad sacerdotium evectus fuit ab Eusebio episcopo Caesareae in Cappadocia, qui deinde in Basilium iniquus factus causa fuit ut ad suam Ponti solitudinem libens reverteretur. Sed non multo post revocatur ab eodem Eusebio, ut sibi in auxilium Ecclesiae dirissime vexatae a Valente, arianorum patrono, accurreret; et mortuo Eusebio, eius loco episcopus electus et ordinatus fuit. Nec defecit in nova dignitate a perfectionis proposito: mores ecclesiae suae composuit; ascetas in habitaculo suo retinuit; adeoque paupertati studuit, ut omnia sua pauperum esse duceret, sola contentus tunica et pallio. Summa illi in eligendis altarum ministris cura fuit: nulla eum his in rebus humana cogitatio movit. Sedulam in instruenda plebe navabat operam, quam ad explicationem sacrae doctrinae, mane et vespere, quotidie convocabat. Nosocomium sive *Ptochotrophium* ⁽¹⁾ excipiendis peregrinis et infirmis extruxit. «Vir fide et operibus et omni sanctitate clarus» ⁽²⁾ iure optimo dictus est *Magnus*.

Imperator Valens compellere cupiens s. Basilium ad Arianorum sectam amplectendam, ad Modestum praefectum Orientis misit, qui minis et terroribus ipsum flectere conaretur ⁽³⁾; sed «minis superior, sermonibus firmior, verborum blanditiis fortior» ⁽⁴⁾ vicit arianorum potentissimos fautores. At non multo post

(1) Quid sit *ptochotrophium* explicat s. Epiphanius, *Haer.* 75, n. 1: hospitium in quo pie excipiuntur pauperes, et sua manu christiani eis cibum porrigunt.

(2) Rufinus: *Praef. in Reg. s. Basilii*.

(3) Tricalet. *Bib. Man.* II, c. 11.

(4) S. Gregor. Nazianzenus, *Orat.* 20.

Valens in exilium volens eum pulsare, tribus contractis ad scribendum adhibitis calamis, et contremiscente imperatoris dextera, pagellam dilaceravit, ac in pace Basilium ecclesiae suae praeesse reliquit.

Mortuus est anno 379; eiusque orationem funebrem habuit s. Gregorius Nazianzenus.

146. —*Sancti Basilii Magni Opera certa.*

a) *Opera dogmatica:*

1. *Tres primi libri ex quinque contra Eunomium*, qui nomine s. Basilii circumferuntur.—Eunomius, Aëtii ariani discipulus et amanuensis, magistro etiam subtilior et in haeresi prodenda audacior, librum composuit, quem fallaci et subdolo consilio *Apologiam* scripsit ⁽¹⁾ et in tribus veluti partibus distribuit, quarum prima de Deo Patre, altera de Filio unigenito, tertia de Paraclete agit, blasphemiasque olim ab Ario propositas palam et aperte instaurat. Tres illas partes *tribus libris* destruit s. Basilius.

2. *Liber de Spiritu Sancto, ad Amphilochium Iconii episcopum*.—Illum scripsit s. Cappadociae Doctor, anno circiter 375, contra semiarianorum factionem seu *pneumatomachos*, qui Spiritum Sanctum rebus creatis accensebant, atque idcirco eius cum Patre et Filio glorificationem admittendam non esse statuebant. Totus in eo est, ut ostendat merito Spiritum Sanctum cum Patre et Filio conglorificari, cum et in formula baptismi et in professione fidei Patri et Filio connumeretur, eiusdem sit cum Patre et Filio dignitatis et eandem cum ipsis habeat operationem. Liber

(1) *Apologia* ista impressa est in I. A. Fabricii *Bibl. Graeca*, (edit. ant.) vol. VIII; inde recusa est, sed absque notis, in Edit. Maur. Opp. s. Basilii.

iste, de quo ipse s. Basilius ⁽¹⁾ verba facit, haud immerito a Concilio Iconiensi ⁽²⁾, sanctisque Gregorio Nazianzeno ⁽³⁾ et Hieronymo ⁽⁴⁾ summo in pretio habitus est.

3. *Liber adversus Manicheos*, citatus a sancto Augustino ⁽⁵⁾ magna cum laude, et omnino iniuria temporum intercidit.

b) Opera exegetica:

1. *In Hesaëmeron IX Homiliae* ⁽⁶⁾, quas summis laudibus extollunt ss. Gregorius Nyssenus ⁽⁷⁾ et Gregorius Nazianzenus ⁽⁸⁾. In opere sex dierum explicando solum literalem sensum sectatur, singulorum vocabulorum vi diligenter investigata; et rebus naturalibus aequè eleganter atque erudite et pro aetatis istius ratione accurate descriptis.

2. *In Psalmos XIII Homiliae*.—Quamvis vero numero duodeviginti eiusmodi Homiliae habentur, nonnisi tredecim genuinae sunt ⁽⁹⁾. In Psalmis exponendis sensus literalis explicationi adiungit s. Pater moralem et allegoricam interpretationem, non pauca ex Origenis commentariis mutuatus.

3. *Homiliae diversae XXIV*, ex quibus Rufinus Aquileiensis octo selectas in linguam latinam sat li-

(1) *Epist.* 231.

(2) Celebratum fuit hoc Conc. a sancto Amphiloquio an. 377.

(3) *Orat.* 43 nn. 67-68.

(4) *De Script. Eccl.* 116.

(5) *Contr. Iulian.* lib. I, n. 16.

(6) In his explicatur maior pars cap. I libri Geneseos a vers. 1 ad 27.

(7) In «Hexaëmeron» et in *Ep. ad Petrum*.

(8) *Orat.* 43, n. 67.

(9) Sunt saltem genuinae Homiliae in Psalm. I, VII, XIV, XXVIII, XXXII, XXXIII, XXXIV, XLIV, XLV, XLVIII, LIX, LXI et CXIV.

bere transtulit. Praecipuae inter has 24 genuinas homilias sunt quae inscribuntur

In principium Proverbiorum;

De Fide;

Contra Sabellianos et Arium et Anomoeos;

De vera Filii divinitate eiusque ad Patrem relatione.

De origine et natura mali;

In Sanctum Baptisma;

Adversus iratos;

De Invidia;

De Ieiunio;

De legendis Gentilium libris;

In Quadraginta Martyres;

In laudem s. Mamantis martyris.

Dubium saltem non est, quin multo plura exegetica scripserit s. Basilius, quam quae hodie supersunt. Si Cassiodoro fides est habenda magnus Caesareae episcopus integras Scripturas interpretatus est ⁽¹⁾.

c) *Opera ascetica et de diversis:*

1. *Moralia*, seu *liber moralium*; quo in opere circa an. 361 rogatus a monachis, quaecumque sparsim in Novo Testamento interdicta aut approbata invenit, in octoginta regulas, quibus praemisit tanquam prooemium *librum de iudicio Dei*, studiose pro vitae norma collegit.

2. *Tractatus previi tres ascetici*. Sunt isti:

Praevia institutio ascetica;

Sermo asceticus et exhortatio de renuntiatione saeculi et perfectione spirituali;

Sermo de ascetica disciplina.

3. *Regulae maiores* LV, in quibus fusiori sermone vitae spiritualis principia ex ss. Scripturis explicat.

(1) *Iust. divin. liter.* Praef. (Cs. Migne, tom. LXX, 1108).

4. *Regulae breviores CCCXIII* christianos mores proximius dirigentes.

Regulae tam breviores quam fusiores dialogi instar per interrogationes et responsiones sunt exaratae. In utrisque praecepta omnium fidelium statui sunt accommodata, et pauciores admodum sunt, quae ad solos anachoretas attinent ⁽¹⁾.

5. *Epistolae* dogmaticae aliae, aliae asceticae, sive historicae, seu disciplinares, familiares, etc. *CCCXXV*.—Hodie exhibentur 365; sed 40 sunt spuriae, reiectaeque a criticis patrologicis ⁽²⁾.

147.—*Sancti Basilii opera dubia et spuria.*

a) *Opera dubia:*

1. *Commentarius in sexdecim priora Isaiae capita*, de cuius authenticia dubitatur quidem, sed ut videtur sine sufficienti ratione ⁽³⁾; quamvis fatendum est eius stylum non eodem modo, quo in homiliis exegeticis esse expolitum: multa in hoc commentario ex Eusebii, plura ex Origenis operibus videntur esse desumpta.

2. *Libri IV et V adversus Eunomium*.—Auctoritati inhaerentes Iustiniani Imp. in *Edicto adv. tria Capitula* hos libros pro genuinis habent *Bellarminus*, *Dupin* et *Cellier*; verum graves quaedam rationes internae hisce duobus libris obstant, propter quas merito a I. *Garnier* et Prud. *Marano* dubii censentur.

3. *Homiliae V in Psalmos*, scilicet: Homilia 2.^a in Ps. 14, et 2.^a in Ps. 28; item Homill. in Pss. 37, 115

(1) Genuinitatem horum Operum novimus ex Rufino auctore synchro, qui ea latine est interpretatus. Cs. *Hist.* II, c. 9.

(2) Probationes, quibus authenticia diiudicatur, exhibet Prud. *Maranus* in «Vita s. Basilii».

(3) Idem, *ibid.*, 42.

et *fragmentum* quod exstat Hom. in Ps. 132; quae omnia, vel ob insignem styli diversitatem, vel, ut in tertia ordine occurrit, quia ex variis Eusebii Caesariensis locis ad verbum excerptis est consarcinata, haud inmerito dubiae nonnullis visae sunt.

4. *Libri duo de Baptismo*.—Vere aurei praestantissimique quoad doctrinam libri; sed nemo veterum mentionem aliquam horum fecit: stylus admodum diversus parumque elegans est, et modus citandi sacras Scripturas non Basilianus.

5. *Constitutiones Monasticae*, in 34 capitibus distributae.

6. *Epitimia priora XI*, in monachos delinquentes.

7. *Epitimia seu poenae XIX* in canonicas moniales.

8. *Precatio pro inimicis, amicis, et benefactoribus*.

9. *Liturgia s. Basilii* huic s. Patri originem debens, variis tamen modis mutata, vel aucta.

b) *Opera spuria*:

1. *Liber de virginitate*, quae nonnullis in locis tan sanctum prudentemque episcopum plane dedecet.

2. *Admonitio ad filium spiritualem*.

3. *De laude solitariae vitae*.

4. *De Consolatione in adversis*.

5. *Sermo* «de religiosae exercitationis informatione».

6. *Homiliae II* «de hominis structura».

7. *Homilia tertia* «de paradiso» ⁽¹⁾.

148.—Marcus Welser, augustanus, edidit nonnulla s. Basilii scripta, Augustae 1605; et Fronto Ducaeus († 1623) reliquit annotationes quamplures in

(1) Haec et plura s. Basilio Opera supposita nominat I. A. Fabricius, *Bibl. Graec.* vol. IX, p. 60-66.

Basili Opera, quae passim recepta sunt in huiusmodi operum editiones. Ducaei sodalis Andreas *Schottus* in lucem dedit (Antwerpiae 1616, in f.) «*Sancti Basilii... Caesareae Cappadociae archiep. Opera*, quae ad nos latine pervenerunt omnia denuo ad exemplaria graeca recensita, emendata et *epistolis* locupletata». —Franciscus *Combesius*, Ord. Praed., operum s. Basilii curavit editionem, cui titulum fecit «*Basilius M. ex integro restitutus*»: textus ex fide optimorum codd. ubique castigatus, auctus, illustratus; versiones recognitae, ad saniores reductae calculos ac textui qualicuit opera compositae, Parisiis, 1679, tom. II in 8.º. De qua editione ita censet *Garnerius*⁽¹⁾: «Id opus cum legerem, notavi quod alii iam notarunt, Combesium linguam quidem graecam diligentissime excoluisse et optime scivisse; sed videri latinam non ita multum ab eo fuisse excultam». —Editio Operum sancti Basilii a Maurinis facta inter praestantiores quae cura Benedictinorum prodierunt, censetur. Iulianus *Garnerius* († 1725) totum se impendit hocce labore. Prodierunt (Parisiis, 1721-1722) duo priores tomi, et iam tertium parabat, qui complecti debebat epistolas basilianas, earumque dimidiam partem verterat, cum mente alienatus fuit. Tunc *Maranus* opus coeptum absolvit, addens vitam s. Basilii ex ipsius operibus haustam, annotationes in priores duos tomos etc., Parisiis, 1730, in folio.

(1) *Praef.* ad Edit. Oper. s. Basilii, n. 8.

LECTIO XXVII.

SS. *Ephraemi, Optati, Damasi, Paciani, Amphilochii et Phoebadii Vitae, et Scripta certa, dubia et supposititia.*—*Editiones Operum.*

149.—*Ephraemus* memoratur tanquam vir sapientissimus in Conc. Chalcedonensi ⁽¹⁾, et ut s. Pater in VI oecumenica Synodo, ac s. Gregorius Nyssenus insigni eum encomio ornavit.—*Optatum* inter illustres Ecclesiae doctores refert s. Augustinus ⁽²⁾.—*Damasus* «fidei adamas» dictus fuit a Conc. oecumenico VI ⁽³⁾, et «egregius eruditusque vir in Scripturis» a sanctis Ambrosio ⁽⁴⁾ et Hieronymo ⁽⁵⁾.—*Pacianus* ab Augustino etiam laudatur ut insignis Ecclesiae praesul et orthodoxae fidei defensor sapientissimus.—*Amphilochius* testimonium habet Conciliorum Ephes. et Chalcedon., atque ss. Cyrilli Alexandr. et Ioannis Damasceni.—*Phoebadius* denique ut talis s. Pater habitus fuit a s. Hieronymo ⁽⁶⁾ et Sulpicio Severo ⁽⁷⁾.

150.—I. *Sancti Ephraemi Vita et Opera.*

a) Praeclarus Syrorum doctor fuit s. Ephraem, quem Nisibis genuit, Edessa diaconum habuit; quem magistrum salutant non solum orientales cuiuscumque nationis, sed et graeci, quanquam doctorum suorum studiosissimi; quem Syri omnes, tum orthodoxi, tum nestoriani, tum monophysitae, propter eloquentissi-

(1) Act. 10.

(2) *De doctr. christ.*, II, c. 40, n. 61.

(3) *Prosphonet*, ad imper. Constantinum (*Mansi*, XI, col. 661).

(4) Ep. 17, n. 10.

(5) Ep. 48, n. 18.

(6) *De Script. Eccl.*, 108.

(7) *Hist. sacra*, lib. II, n. 44.

mos sermones, elegantissima carmina, admirandam doctrinam, solertissimum in profligandis haereticis ingenium atque eximiam in scriptis asceticis pietatem compunctione conditam, *Columnam Ecclesiae*, *Solem Syrorum* et *Spiritus Sancti citharam* appellant; cuius denique hymni in festa Domini nostri Iesu Christi, in beatam et immaculatam Virginem, in sanctos et defunctos, in officiis divinis Syrorum quotidie decantantur ⁽¹⁾. Sanctus Gregorius Nyssenus, scriptor coaevus ⁽²⁾ testatur Ephraemum omnibus notum, vitae ac doctrinae splendore universo terrarum orbi illuxisse nec unquam a recto veritatis tramite deflexisse. Vix a morte Ephraemi viginti anni effluxerant, quum sanctus Hieronymus haec scribebat ⁽³⁾: «Ephraem, Edessenae Ecclesiae diaconus, multa syro sermone scripsit opuscula, et ad tantam venit claritudinem, ut post lectionem Scripturarum, publice in quibusdam ecclesiis eius scripta recitentur. Legi eius de Spiritu Sancto graecum volumen, quod quidam de syriaca lingua verterat, et acumen sublimis ingenii, etiam in translatione, cognovi». Theodoretus ⁽⁴⁾ addit Ephraemum errores Bardesanis eiusque filii Harmonii strenue confutasse; et Sozomenus ⁽⁵⁾ eum laudat tanquam qui repente in Syrorum lingua ad tantam eruditionem pervenit, ut philosophiae quidem difficillima quaeque theoremata facile perciperet; facultate vero ac splendore orationis et sententiarum crebritate simul atque sapientia, graecorum scriptores longo intervallo superaret. Decessit sub Valente.

(1) Lamy: Sancti Ephraemi Syri *Hymni et Sermones*, «Dedic. ad Leon. XIII».

(2) Orat. ad popul. Nyss. Opp. III, (apud Migne P. G., XLVI).

(3) De vir. ill., 115.

(4) Haeret. fabul. XXII.

(5) Hist. Eccl. III, 16.

b) Multa et incomparabilia scripsit s. Ephraemus opera, videlicet:

1.—*Commentarii in omnes s. Scripturae libros.*—Dum Scripturarum agit interpretem Doctor syrus, ut Ioannes Chrysosthomus et Theodoretus, scholae Antiochenae methodum sequitur et totus est in eruendo literalis sensu, quem brevissimis scholiis exponit; omnem tamen non reiicit spiritualem sensum, sed e contra mystice plura explicat, at ibi tantum ubi gravis aliqua ratio talem sensum literae inesse suadet ⁽¹⁾.

2. *Sermones exegetici*, magnam habentes cum hominibus s. Ioannis Chrys. similitudinem, nec eloquentia aut doctrina inferiores: inter eos sunt praecipui «Sermo in Dominum», «Sermo in peccatricem» et «Sermones VIII de Salvatoris Nostri Passione et Resurrectione».

3. *Hymni XV de Paradiso terrestri* ⁽²⁾, in quibus poetice, variis sub imaginibus, ad populi captum paradisum Eden describit, ita ut simul de coelesti paradiso agat.

4. *Hymni LVI adversus haereses.*

5. *Hymni LXXXVII de fide*, seu *adversus scrutatores.*

In illis «adversus doctrinas falsas», et in istis «de fide», christianorum dogmatum vindex fit acerrimus, et Marcionem, Bardesanem, Manetem, Aëtium, Anomaeos, Iudaeosque ac Caldaeos undique exagitat, ductis metaphoris, similitudinibus et argumentis tum

(1) P. *Benedictus* scholia Ephraemi in V. T. e catena saec. IX a Severo monacho edessano confecta eruit; ex alio eiusdem catenae codice alia quae in edit. romana desunt edidit Th. *Lamy*.

(2) Duodecim in editione romana syriace et latine editi sunt, tres reliqui ab *Overbeck* syriace tantum nuper prodierunt.

ab utriusque Testamenti Scripturis tum ab humana ratione et rebus creatis ⁽¹⁾.

6. *Cantus LXXXV de defunctis*.—Eorundem hymnorum, seu *elegiarum*, uno supra triginta utuntur Syri partim in officiis mortuorum, partim in officio feriali: in reliquis vero quatuor et quinquaginta agitur de singulis defunctorum gradibus, puerorum videlicet, iuvenum, virorum, mulierum, coenobitarum, clericorum etc.

In hisce cantibus quatuor sunt memoratu digna: 1.º Ritum exequiarum quem in more habet Ecclesia vetustissimum esse; 2.º Defunctorum animas vix a corporis vinculis dissolutas, statim ad iudicium accedere; 3.º Earundem, quae non lethali, quidem, sed levi culpa detentae ab hoc saeculo emigrant, expiationem in igne purgatorio fieri, cuius atrocitas sacrificiis, precibus, piisque fidelium operibus imminuitur; 4.º Demum, sanctorum animas ad aeternam felicitatem ante extremum iudicii diem vocari ⁽²⁾.

7. *Hymni LXXVII Nisibeni* ⁽³⁾, seu collectio Nisibena appellata cantibus de defunctis affinis.

8. *Hymni XV de Nativitate et de Epiphania*.—In his Christum vere Deum simul et hominem, unitasque in divina Verbi persona duas naturas confitetur.

9. *Sermones et hymni de ieiunio* ⁽⁴⁾.

(1) Omnes isti *hymni* ab editoribus romanis ex antiquissimis saeculo VI codd. editi fuerunt, eorumque auctoritas valde confirmatur ex codd. sec. V et VI, qui in Musaeo Britannico reponuntur. (Cs. Lamy, *Praef.*)

(2) Sic ad litteram Lamy, *loc. cit.*, ex *Assemano, Opp. syr-lat.* III, praef. p. 20.

(3) Edidit *Bickell* e codd. nitriensibus VI sec. in Musaeo Britannico repositis.

(4) Vetustissimi duo codd. quatuor hymnos ex decem quos olim habuerunt subministrarunt; sex alios praebuerunt nonnulli codices liturgici (Lamy, *Praef.* f. XV).

10. *Hymni XXI in sacram coenam.*

11. *Hymni de b. Virgine.*—Tenerrimis, dulcissimisque hisce canticis liturgicis divus vates Mariam proclamat prorsus immaculatam, Dei genitricem, semperque virginem, idcirco fervidis praecibus filialique fiducia eius patrociniū invocat ⁽¹⁾.

12. *Hymni XV in Abraham Quidunensem.*

13. *Hymni XXIII in Iulianum Sabam.*

14. *Hymni II in Machabaeos.*

15. *Hymni in confessores et martyres.*

In his sanctorum cum Christo in gloria regnantium patrociniū invocat, eorum festivitates et memoriam pulcherrimis encomiis exornat, eorum ossa debita veneratione colenda esse proclamat; hacque in re novatorum doctrinas, duodecim saeculis antequam illae nascerentur, damnavit.

151.—*Sancti Optati Vita et Opera.*

«*Optatus* afer, episcopus milevitanus, ex parte catholica scripsit sub Valentiniano et Valente principibus (inter a. 372 et 375) adversus donatianae partis calumniam libros sex, in quibus asserit crimen donatianorum in nos falso retorqueri» scribit s. Hieronymus ⁽²⁾. «Hisce omnia continentur, quae de s. Optato scimus ⁽³⁾; neque locus neque annus sive natiuitatis sive mortis compertus est nobis. Tantum vixisse eum ad Theodosii imperium et Siricium usque, qui a. 384 episcopi romani sedem occupavit, Dupinius ⁽⁴⁾ verisimiliter statuit».

De Schismate Donatistarum libri VII titulus est

(1) Idem, *ibidem*.

(2) *De vir. illust.*, c. 121.

(3) Hurter *Opusc. ss. PP.*, X.

(4) In praefat. ad eiusd. opp. § I.

operis praestantissimi s. Optati Milevitani. Licet sanctus Hieronymus *sex libros* numeret, fortasse tantum videns primam huius operis scripturam, et ex ipsa operis partitione ⁽¹⁾ idem colligatur; verum in vetustissimis codd. et in editionibus comparent *libri septem*, ac inter eruditos praevalet sententia, quae statuit librū qui dicitur septimus nihil aliud esse nisi appendicem, quam auctor ipse, secundis curis recognoscens opus suum, libris prioribus adiecit illustrandi et confirmandi gratia ⁽²⁾.

«Vix in antiquis documentis—scribit Dupin—ullum reperiri potest, quod tot et tanta ad doctrinam et disciplinam christianam pertinentia tam aperte contineat. Christianos omnes unam eandemque fidem, unum et idem symbolum habere testatur Optatus, cuius haeretici desertores sunt. Praecipua fidei capita breviter, dilucide ac orthodoxe exponit. Ostendit unam esse sanctam catholicam Ecclesiam per totum orbem terrarum diffusam, nec aliam esse posse... Hanc constare ex episcopis, presbyteris, diaconis et fidelium turba... Episcopos eminere super presbyteros... Romanam Ecclesiam ceterarum matrem et unitatis centrum propter Petrum, qui caput Apostolorum fuit, agnoscit...; et alia huiusmodi multa libros Optati accurate legentibus observatu dignissima occurrent». Stylus magnificus est, vehemens et pressus, sed minus nitidus ac politus. His verbis ad eum delegat s. Augustinus ⁽³⁾ donatistas: «Legant qui volunt quae narret et quibus documentis quam multa persuadeat venerabilis memoriae milevitanus episcopus catholicae communionis Optatus».

(1) Lib. I, n. 7.

(2) Dupin loc. cit. § 2.

(3) Contr. ep. Parmen. I, 3.

152.—*Sancti Damasi Vita et Opera.*

Damasus, natione hispanus ⁽¹⁾, e lectore Ecclesiae Romanae per omnes gradus ad pontificatum tandem, post mortem Liberii, evector fuit an. 366; quem postea Ursinus antipapa illegitime intrusus deturbare studuit. Schismate concluso, auctoritateque sancti viri firmata, Arianos quotquot per occidentales regiones essent residuos debellare coepit, et synodo Romana, circa annum 371, Auxentium Mediolanensem episcopum, haeresim arianam foventem, damnatum omnibus vitandum esse monuit. Symbolo Nicaeno adiecit quae ad Spiritus S. divinitatem adstruendam necessaria videbantur; et Concilium oecumenicum Constant. I confirmavit. Apollinaris etiam haeresi se opposuit in alio Concilio Romae habito a. 377, et iterum Synodum aliam praefuit an. 382. Sanctus Hieronymus eius fuit a consiliis, si non in rebus ecclesiasticis a secretis. Sub finem an. 384 obiit s. *Damasus*.

Opera s. *Damasi indubitata sunt Epistolae VIII et XL Carmina.*

a) *Epistolae* sic inscribuntur:

Epistola Damasi et XCIII episcoporum, qui cum eo ex Italia et Gallia convenerant, *ad episcopos Illyrici.*

Ad Paulinum, cum «professione fidei catholicae ad eundem», quae pars posterior etiam eiusdem epistolae censerit solet.

Ad Acholium et alios Macedonianos episcopos *duae epistolae.*

Epistola synodica contra Apollinarium et Timotheum.

(1) Franc. Pérez Bayer: *Damasus et Laurentius Hispanis asserti et vindicati*, Romae, 1756, typogr. Ios. et Phil. de Rubeis.

Ad Hieronymum II epistolae.

Fragmenta *Epistolae* seu *Expositionis fidei* in Synodo Romana a. 378 etiam supersunt.

b) *Carmina*, sive *epigrammata* elegantissima sunt, etsi haud raro in metricas leges offendunt ⁽¹⁾; et titulum habent praecipua:

In laudem Davidis;

De nomine Iesu;

In s. Paulum;

In s. Andream;

De s. Stephano papa;

De s. Laurentio;

De sancta Agnete;

De sancta Agatha; etc. etc.

Supposititia sunt *epistolae* plures et liber *de vitis Pontificum Romanorum*. Decretum *de Patriarchalibus sedibus ac de recipiendis et reiiciendis libris*, genuinum saltem quoad partem priorem illud defendunt Baronius et Blanchinus ⁽²⁾; alteram vero partem Gelasii Papae esse apud eruditos fere convenit.

153.—*Sancti Paciani Vita et Opera.*

Barcinone in Hispania episcopus, tam virtute quam sermone clarus, ut s. Hieronymus testatur, fuit. Floruit maxime circa a. 370, vitaque admodum senex excessit, sub Theodosio principe, ante annum 392. Erat ei filius Flavius Dexter, praetor insignis, ad quem ipse Hieronymus librum *De Viris illustribus*, suasu illius elaboratum dedit.

Opera s. Paciani certa et indubitata sunt:

1. *Contra Novatianos Epistolae III* ad Sympronia-

(1) Bayer, *loco cit.* pp. 53-60.

(2) Edit. Rom. p. 222.

num, scilicet: a) *De catholico nomine*; b) *De Symproniani literis*; c) *Contra tractatus Novatianorum*.

2. *Paraenesis seu libellus exhortationis ad poenitentiam*.

3. *Sermo de Baptismo*.

4. *Libellus Cervus* inscriptus, qui omnino perditus fuit.

154.—*Sancti Amphilochii Vita et Opera*.

Episcopus hic a. 374 Iconii ordinatus, primum rhetor ac foro assuetus fuit; in solitudinem postmodum secedens vitam monachi egit, ubi ss. Gregorii Nazianzeni et Basilii Magni socius et amicus extitit. Haereticorum omnium hostis, et fidei catholicae defensor insignis Synodo generali Constantinop. I interfuit; Concilium Sydense adversus Messalianos congregatum praefuit; eos e sua eiecit provincia; contra Valentem strenue pugnavit; subtiliter et ingeniose Theodosium excitavit ut leges varias et edicta contra Arianorum conventicula ferret; ac demum miraculorum gloria illustris supremum diem obiit anno 394.

Scripsit s. Amphilochius opera plura, sed fere omnia interceiderunt, et vix nonnisi *Fragmenta* hodie supersunt; inter illa praecipua sunt:

1. *Liber de Spiritu Sancto* contra Macedonianos.

2. *Epistola Synodica*, quae integra extat: in ea de Spiritu Sancto fidei summam, doctrina sui magistri s. Basilii, episcopis Lyciae exponit.

3. *Epistola dogmatica ad Seleucum*.

4. *Sermones in verba s. Scripturae* ⁽¹⁾.

Inter *dubia* vel *spuria* Opera numerantur:

(1) Fragmenta desumpta ex duobus postremis Operibus exhibentur a *Combesio*, et nonnulla in A. Maii *Coll. Nova Vet. Script.*

1. *Iambi ad Seleucum*, fortasse s. Gregorii Nazianzeni opus.

2. *Homiliae VIII*, id est «In Christi natalem» «In Domini circumcisionem» «De occurso Domini» «In s. Deiparam et Simeonem» «In Lazarum quadriuanum» «In mulierem peccatricem» «In diem Sabbati sancti» atque «De poenitentia et quod non sit desperandum», ad iuniorem quendam Amphilochem, sive Sidensem (sec. V), sive Cyzicenum (sec. IX) pertinentes.

3. *Homilia in Paralyticum* tanto doctore non satis digna.

4. *Vita s. Basilii Magni*, ex multis, quae in ea reperiuntur falsa, Amphilocho abiudicatur a Baronio et Bellarmino ⁽¹⁾.

155.—*Sancti Phoebadii Vita et Opera.*

Agenni, in Aquitania, episcopus *Phoebadius* formulae orthodoxorum per illud tempus, quo Sirmienensis et Ariminensis Conc. formulae in Gallias inferebantur, strenuus fuit assertor. Illi enim (*Sirmiensi*) quum eidem esset perlata, non solum subscribere recusavit, sed etiam confutavit eam peculiari scripto. Ariminensi autem Concilio (359) ipse interfuit, et postquam omnes fere quotquot aderant episcopi imperatoris minis capti essent, solus cum Servatione episcopo Tungrorum restitit. Si vero postea (ut Sulpitius Severus memoriae prodidit) deceptum se cum reliquis Galliae episcopis Arianorum fidei formulae apparenter catholicae, sed latenter haereticae, incaute subscripsit, id cito reparavit; doctrinaeque suae pignus est quod interfuisset postmodum ut praeses, sub Damaso papa, Concilii Valentino in Gallia, an. 374,

(1) *Annal.* ad a. 363, n. 55, et in libr. *de Script. Eccl.*

et Caesaraugustano in Hispania contra Priscilianistas convocato an. 390. Mortuus fuit in Domino circa annum 394.

Opus s. Phoebadii *certum*, quod nunc exstat, inscribitur *Liber contra Arianos*, ad secundam formulam Sirmiensem penitus profligandam scriptum.

Dubia opera sunt: *Liber de fide orthodoxa*, inter sanctorum Ambrosii et Gregorii Naz. opp. editus; et *Libellus fidei*, qui apud eundem Gregorium videtur.

Interciderunt non pauca, sancto Hieronymo affirmante, qui tamen diserte nullum appellat.

156.—Sancti *Ephraemi Syri* operum editiones praecipuae inveniuntur; a) *Ambrosii Camaldulensis* praefecti generalis, Florentiae, 1481 in 4.º; b) *Gerardi Vosii*, Romae, 1589-92, 3 vol. in fol.; c) *Graeca Oxo-niensis*, 1709, in folio; d) *Romana graeco-latina et syriaco-latina*, curantibus *Assemano* et *Ambarachi*, maronitis, 1732-1743, sex voll. in folio; e) *G. Bickell* «Collectio Nisibena LXXII hymnorum» Lipsiae, 1866, in 8.º; f) *Thom. Ios. Lamy* «Sancti Ephraem Syri Hymni et Sermones, e Codd. Londinensibus, Parisiens. et Oxoniensibus etc.» Mechliniae, 1882-87, tres voll.—*Sancti Optati Milevitani Opera* prodierunt cum notis et observationibus *Albaspinaei*, Parisiis, 1631. Novae librorum s. *Optati* editioni praefuit *Priorius*, Parisiis, 1676; sed praestantissima existit ea *Dupinii*, 1701, Amstelodami, in fol., cuius titulus *Sancti Optati afri milev. episc. de schismate donatistarum* ll. 7 ad mss. codd. et veteres edit. collat. quibus accessere historia donatistarum, necnon geographia episcopalis Africae.—Antonius Maria *Merenda* edidit *S. Damasi papae opuscula et gesta* cum notis M. Larazani iterum collecta, nunc vero primum aucta et

illustrata diatribis duabus, altera de gestis Liberii exsulis, altera an Damasus faverit aliquando Maximo Cynico adversus Gregorium Naz. et Nectarium; quibus adiiunguntur etiam opuscula apochrypha eiusdem: Romae, 1754, in 4.º

Petrus *Gallesini* in editione romana, a. 1564, «Homil. s. Maximi, Sulpicii Severi etc.» includit aliqua s. *Paciani* opuscula; *Ducaeus* reliquit annotationes quasdam in *Pacianum*, quae passim receptae sunt in ulterioribus editionibus; et Vincentius A. *Noguera*, valentinus († 1797) *D. Paciani episc. barcinonensis Opera*, quae exstant, edidit.—Franciscus *Combesius*, Ord. Praed., in lucem dedit «SS. Patrum *Amphilochii iconiensis*, *Methodii patarensis* et *Andreae cretensis Opera omnia* quae reperiri potuerunt, nunc primum magnam partem e tenebris eruta, latine redita ac recognita, notisque illustrata» graece et latine, Parisiis, 1644, vol. 2 in folio.—*Sancti Phoebadii* demum *Opera* in lucem primum produxit (Genevae, 1570) *Theodorus Beza*, cum nonnullis *Athanas.*, *Basilii* et *Cyrl.* scriptis graecis ex parte antea nondum editis. *Phoebadii Aginn.* *Galliae episc. contra Arianos liber* editus fuit, Francofurti, 1623; et in *Bibliot. PP.*, Paris. 1589, et *Coloniens.* 1618. *Libellus de fide orthodoxa* in *Greg. Naz. Opp.* est *Oratio XLIX* (t. I, p. 717 edit. Maur.), et *Libellus fidei apud graecos* est *Oratio L.*; quam etiam *Ballerini* «Opp. s. Leon.» t. III, p. 279, adiecerunt.

LECTIO XXVIII.

*Sanctorum Gregorii Nazianzeni et Gregorii Nysse-
ni notitia, et Opera.*—*Editiones adhibendae.*

157. —Uterque Gregorius, et *Nazianzenus* et *Nysse-*

nus, tanquam ss. Patres allegantur in Conciliis oecumenicis Ephesino, Chalcedonensi et Constantinopolitano II. Generales item Synodi VI et VII citant Gregorium Nyssenum, et haec ultima (*Nicaena II*) eum appellat ⁽¹⁾ «Patrem Patrum». Nazianzenus ut Pater Ecclesiae ab Augustino prolatus est adversus pelagianos ⁽²⁾ et semipelagianos ⁽³⁾. Sanctus Vincentius Lirinensis ⁽⁴⁾ et Theodoretus ambos Gregorios laudant ut sanctos viros, quorum in conciliis vel tanquam iudicum vel tanquam testium scripta recitata fuere. Demum, s. Gelasius papa «opuscula s. Gregorii Nazianzeni in omnibus recipienda» declaravit ⁽⁵⁾; et frequens operum s. Gregorii Nysseni habetur mentio apud ss. Anastasium Sinaitam et Ioannem Damascenum.

158.—*Sancti Gregorii Nazianzeni Vita.*

Natus est Gregorius, circiter anno 327, in pago sub Nazianzo, cui nomen Arianus, ex patre Gregorio postmodum ordinato et episcopo Nazianzi facto, quo munere dehinc per 45 annos functus est ⁽⁶⁾, et ex matre Nonna, cuius virtutes describit filius Oratione XVIII. Fratres habuit s. Caesareum, qui fuit quaestor Nicaeae, in Bithynia, moriensque egenos et pauperes instituit haeredes, et s. Gorgoniam, in cuius funere habuit orationem laudatoriam eloquentissimam. Libanii sophistae discipulus Athenis fuit cum s. Basilio et Iuliano Constantini nepote, cuius apostasiam quodammodo praedixit; eumque praeceptorem se habuis-

(1) Act. VI (*Mansi* t. 13).

(2) *Cont. Iulian.*, lib. 1.

(3) *De dono persec.*, c. XIX, n. 48.

(4) *Commonit.* c. 30 (al c. 42).

(5) In Conc. Roman. a. 494.

(6) S. Greg. *Nazianzeni* Orat. 18, n. 5.

se gloriatur s. Hieronymus, his verbis: *Gregorius... vir eloquentissimus, praeceptor meus, a quo Scripturas explanante didici.* Cum Basilio aliquantisper in solitudine Ponti commoratus fuit; et presbyter, licet eo renuente, a patre ordinatus, denuo ad vitam monasticam fugit ut regendarum animarum grave onus vitaret. Nihilominus, regnante Iuliano, Nazianzum rediit, dissidiumque inter parentem suum et monachos exortum, composuit. Episcopus Sasimorum electus ordinatusque ab amico Basilio, sedem reluctans non occupavit; tamen ecclesiam Nazianzenam, cui regendae pater per aetatem impar erat, administrandam suscepit, quin Gregorius episcopus proprius Nazianzi unquam fuisset ⁽¹⁾. Missus postea Constantinopolim a synodo Anthiochena (a. 379) ut magnae huiusce Ecclesiae impendentem averteret ruinam, strenue contra Arianos et Apollinaristas praeliatus est; et quia catholicis ne una quidem relicta fuerat ecclesia, in domo privata sacros conventus egit, ibique postmodum *Ecclesiam sanctae Anastasiae* erexit, pluresque haereticos ad fidem Nicaenam reducens. Hinc Petrus Alexandrinus episcopus cleri populique orthodoxi electioni, qua Gregorio Nazianzeno Constantinopolitanae Ecclesiae imperium confertur, assensum prae-buit; annoque 381, Synodus oecumenica II, reprobata cuiusdam Maximi Cynici ordinatione tamquam illegitima, electionem Gregorii confirmavit, atque subsecuta fuit huiusmodi in sede quieta et pacifica installatio. Verum ad Concilium accedentibus, post

(1) Se fuisse episcopum Nazianzi diserte negat *Epp.* 87, 139 et 182; *Carm. de Vit. sua* v. 521; *Poëm.*, lib. II, 1, 12.—Ut non confundatur Gregorius pater cum filio Gregorio, semper in *Hist. Eccl.* primus dicitur Gregorius *Nazianzi*, noster vero Doctor Gregorius *Nazianzenus*.

mortem s. Meletii Anthiocheni episcopi, quibusdam Aegypti et Macedoniae episcopis promotionem eius reluctantibus, Gregorius humiliter episcopatu abdicavit, et Arianzi ad paternam domum se transtulit, ubi mortuus est in pace Domini, extremaque in senectute, anno 391.

159.—*Sancti Gregorii Nazianzeni Opera.*

a) *Opera indubitata:*

1. *Oratio apologetica de Fuga sua* ⁽¹⁾; quae etiam inscribitur «Tractatus de sacerdotio». In hoc libello causas exponit, ob quas, post sibi impositam sacerdotii dignitatem, in Pontum fugerit, ac rursum Nazianzum redierit; et de sacerdotii dignitate, necessitate, officiis ac in specie de cura animarum concionatorisque munere praeclare disserit.

2. *Orationes V de Theologia contra Eunomianos et pneumatomachos* ⁽²⁾, Constantinopoli, a. 380, pronuntiatae, quae tantae admirationi seculis posterioribus fuerunt, ut Gregorius inde *Theologi* cognomen obtinuerit. Oratio 1.^a inscribitur «Adversus Eunomianos praevia dissertatio» et 10 numeris dispescitur; 2.^a, in numeris 31, dicitur «De Theologia»; 3.^a et 4.^a «De Filio» in 21 numeris utraque distributa; 5.^a demum «De Spiritu Sancto» dicta est, et 33 num. complectitur.

3. *Oratio in Mathaeum* (c. XIX, 1-12) ⁽³⁾, quae tantum exegeticis operibus adnumerari potest.

4. *Orationes III de pace* elegantes ac doctissimae. Prima Nazianzi habita est, post reconciliationem mo-

(1) Orat. II (al. 1).

(2) Oratt. XXVIII-XXXI (23-27).

(3) Orat. XXXVII (al. 31).

nachorum cum patre; secunda et tertia Constantino-
poli dictae fuerunt, post dissidium inter ipsos ortho-
doxos exortum; quarum altera Gregorius ad pacem
dissentientes hortatur, altera compositam pacem gra-
tulatur ⁽⁴⁾.

5. *Orationes invectivae II adversus Iulianum* ⁽²⁾
quorum meminere Socrates ⁽³⁾ et s. Hieronymus ⁽⁴⁾: in
his Iuliani improbitatem, vitam sceleratissimam, om-
nemque eius nequitiam graphice describit; ac Chris-
tianorum fidem firmare, eosque exhortari ut vitae
honestate Dei vindictam a se studeant avertere in-
tendit.

6. *Orationes funebres VI*, videlicet: «in patrem
suum Gregorium», «in fratrem Caesarium», «in soro-
rem Gorgoniam», «in amicum Basilium», «in laudem
Cypriani martyris» et «in laudem s. Athanasii» ⁽⁵⁾.

7. *Orationes laudatoriae II*, id est, una «in laudem
Machabaeorum» et altera «in laudem Heronis», quae
inscribi debet «in laudem Maximi philosophi» iuxta
s. Hieronymum ⁽⁶⁾.

8. *Orationes in dies festos VII*, scilicet: «In Christi
nativitatem», «in sancta lumina seu in Epiphaniam»,
«duae in sanctum Pascha», «in sanctum Baptisma»,
«in Dominicam novam sive in *Albis*» et «in sanctam
Pentecostem» ⁽⁷⁾.

9. *Orationes variorum argumentorum*; inter quas

(1) Oratt. VI, XXII et XXIII (olim 12, 14 et 13).

(2) Oratt. IV et V (olim 3 et 4).

(3) *Hist. lib. III, c. 23.*

(4) *De Script. Eccl. c. 117.*

(5) Oratt. XVIII, VII, VIII, XLIII, XXIV et XXI (olim 19, 10,
11, 20, 18 et 21).

(6) Oratt. XV et XXV (ol. 22 et 23).

(7) Oratt. XXXVIII, XXXIX, XL, I, XLV, XLIV et XLI (olim
38-44).

notatu dignae existunt «in plagam grandinis», «de moderatione in disputatione servanda», illa quae inscribitur «contra Arianos et de seipso» et «Ante suum discessum a sede Const.» quae certe inter praestantissima artis oratoriae monumenta referri meretur ⁽¹⁾.

Orationes s. Gregorii doctissimae elegantioresque omnes fuerunt *CV*; nunc vero *XLV* tantum exstant.

10. *Epistolae* variae et in diversis 242, omnes genuinae, in edit. Maurina reperiuntur. Non inmerito Gallandius ⁽²⁾ addit *Epistolam ad Basilissam*: Combesius, praeterea, Labbeus et Petavius ut supposititiam, ob styli dissimilitudinem ac pedestrem plebiumque sermonem, habent *Epistolam ad Evagrium monachum, de divinitate* ⁽³⁾ quae in praedicta editione continetur sub numero 243.

11. *Poëmata* quamplurima ex quibus *XLII* hodie supersunt: in eis sapientiam cum eloquentia mirifice copulavit Nazianzenus, sive metro heroico, sive elegiaco, seu iambico aut anacreontico.

12. *Epigrammata XCIV*.

13. *Epitaphia CXXIX*.

b) *Opera dubia*:

1. *Tractatus de Fide*.

2. *Brevis tractatus de Fide Nicaena*.

Duo libelli unius eiusdemque latini potius, quam graeci auctoris esse videntur.

3. *Significatio in Ezechielem*, opus indignum tanti auctoris, ob indigestas annotationes in prophetam.

4. *Carmen ad Seleucum*, quod a nonnullis s. Amphilochio adscribitur.

c) *Opera spuria*:

(1) Oratt. XVI, XXXII, XXXIII et XLII (ol. 15, 26, 25 et 32).

(2) *Bibl. t. VI*, p. 450.

(3) *Olim Orat. 45*.

1. *Metaphrasis in Ecclesiasten*, cuius verus est auctor s. Gregorius Thaumaturgus.

2. *Christus patiens* (Tragoedia) a viris peritissimis uno consensu Gregorio abiudicatur; inter quos Bellarminus haec habet: «Tragoedia *Christus patiens*, non videtur habere gravitatem solitam Nazianzeno, praesertim cum describitur eiulatus Matris Christi, quae prudentissima et constantissima erat» ⁽¹⁾.

3. *Epitaphia 91, 95-99, 101 et 102*, «quibusdam ob laudes, quae Gregorio ubertim in illis tribuuntur, haud immerito suspecta videntur» ⁽²⁾.

160.—*Sancti Gregorii Nysseni Vita.*

Tertius Cappadociae Doctor, Basilii frater ac discipulus, et Nazianzeni amicus, *Gregorius Nyssenus*, primum ad munus docendi Rhetoricam se dicavit; relicta postmodum cathedra, ecclesiasticum complexus est institutum, et circa finem an. 371 Nyssae episcopus licet invitus ordinatus est. Tunc gravissimas Arianorum persecutiones ob libertatem, eruditionem et constantiam in fide orthodoxa praedicanda habuit ⁽³⁾; et in exilium abire iussus est a Valente imperatore. Post annos septem ab exilio revocatus, in ecclesiam suam rediit; Basilio morienti adfuit; concilio Antiochiae habito a. 379 interfuit, et occasione visitandi emendandique de mandato Synodi Arabicas Ecclesias, etiam loca sacra Palestinae invisit. Claruit postea in Conc. Constant. I, et scripsit symbolum fidei in eo editum ⁽⁴⁾. Plura et egregia Opera, quae ad exegesim praecipue spectant, nobis reliquit, cuius

(1) *De Script. Eccl.* «Observ. in opp. s. Gregorii».

(2) Fessler, I § 158.

(3) S. Basil. *Epp.* 100, 190, 215-239.

(4) Nicephor. lib. XII *Hist.*, c. 13.

«stilus—ait Photius ⁽¹⁾—illustris est et iucunditatem auribus instillans». Obiit anno 394.

161.—*Sancti Gregorii Nysseni Opera.*

a) *Opera genuina:*

1. *Liber in hexaëmeron.*—Supplementum quoddam est Homiliarum Basilii, quum difficiliora quaedam, quae frater eius, quia populi captum superarent, omiserat, accurate pertractet, «in eo maxime operam suam collocans, ut vocabulis in significatione propria permanentibus, certum creationis ordinem et seriem statuatur» ⁽²⁾.

2. *Liber de hominis opificio*, praecedentis autem est complementum; describit enim in eo ultimum diei sextae opus, creationem scilicet hominis.

3. *De vita Moysis*; in quo magni illius legislatoris res gestas ita enarrat, ut eum, ceu vitae perfectae exemplar lectoribus proponat.

4. *Epistola de Pythonissa.*—Locum illud (*I. Reg.*, 28) explicat, et quaestionem olim valde agitatam, num scilicet revera Samuelis demortui anima Sauli apparuerit, solve conatur.

5. *De Psalmorum inscriptionibus libri II.*—In his de Psalmorum fine, ordine, distributione agit, in singulorum inscriptiones diligenter inquit, ac demum brevem priorum duodesexaginta carminum expositionem addit.

6. *Homiliae VIII in Ecclesiasten*, in quibus eius tria priora capita explanat.

7. *Homiliae XV in Canticum Canticorum.*—Ostendit in eis quomodo «sub apparatu nuptiali intelligenda sit humanae animae cum Deo coniunctio» ⁽³⁾.

(1) *Biblioth.*, Cod. 6.

(2) S. Greg. Nyss. in *Hexaëm.* Prooem, (Edit. Migne, XLIV).

(3) *Hom.* I.

8. *De Oratione Homil. V* perpulchre orationem dominicam interpretantur.

9. *De Beatitudinibus Hom. VIII* non minus pulchre initium sermonis, quem Dominus in monte habuit (*Math. V*), exponunt.

Hucusque enumerata Opera *exegetica* sunt.

10. *Catechetica Oratio*, quae dicitur *magna*, complectens 40 capita, quibus praefixus est prologus. In hac Catechesi nos eos edocendos assumit qui Baptismum postulabant, quemadmodum in suis s. Cyrillus Hieros.; sed ipsos instruit catechistas, modum tradens, quo fidei mysteria illis probent et suadeant, qui Scripturarum auctoritatem non agnoscebant, vel non admittebant.

11. *Tractatus de fide*, Simpliciano tribuno dicatus, ut evincat et Filii et Spiritus Sancti divinitatem.

12. *Libri XII contra Eunomium*, quorum meminit s. Hieronymus ⁽¹⁾ et sibi ab ipso Gregorio lectos fuisse dicit. Nonnulli patrologi libros XIII numerant, diverso modo Opus hoc dividentes. In his fidem catholicam tueri et Basilii iam defuncti scripta adversus Eunomium defendere instituit Nyssenus; magnoque in pretio hos Gregorianos Libros habuit Concilium Constantinop. III, eandem prorsus utens capitum divisionem ⁽²⁾, quae libris istis nunc praemittitur, iuxta codd. quidem saec. VII anteriores.

13. *Antirrheticus adversus Apollinarium* ⁽³⁾ et *Tractatus brevis contra Apollinarium*, directus ad

(1) *De Script. Eccl.*, c. 128.

(2) Mansi, tom. XI.

(3) Authentiam huius libri testantur *Leontius Byzant.* (lib. *de Sectis*, act. VIII, n. 3) et s. Maximus confessor (Tom. dogmat. *contra Herac. ecthesim*).

Theophilum, duo libelli sunt insignes in Conciliis Constantinop. II et III, hic primum, illic alterum ut fidei testimonia allati.

14. *Contra fatum* liber, seu epistola in modum dialogi conscripta, qua ostendit quaecumque in terrarum orbe contingunt divina providentia ordinari, valideque impugnat Astrologiam iudiciariam, et liberum adstruit hominis arbitrium.

15. *De infantibus, qui praematura morte abripiuntur Tractatus*, quem citat s. Anastasius Sinaita ⁽¹⁾.

16. *Disputatio de anima et resurrectione* cum sorore sua Macrina; cuius scopus est, ut animae probetur immortalitas, refellatur metempsychosis et asseratur resurrectio.

17. *Sermo adversus Arium atque Sabellium*.

18. *Sermo de Spiritu Sancto adversus pneumatomachos*.

Haec duo postremo numerata Opera e Vaticanis codd. primum edidit *Card. Maius* ⁽²⁾; sed in fine «Sermonis de S. Spiritu» plura desiderantur.

19. *De professione christiana; de christiana perfectione, et de scopo christianorum*, Tractatus III, vere morales, imo et ascetici.

20. *Liber de virginitate*, in quo, praevia epistola exhortatoria ad vitam vere devotam, cuius adiutrix imprimis et socia est virginitas, sacrum coelibatum defendit, laudibus summis extollit, ac virginitatem matrimonio comparat et praeferat.

21. *Sermones* quamplurimi, inter quos notabiliores sunt:

Adversus eos, qui differunt baptismum;

(1) Quaest. XVI.

(2) *Scriptorum Veterum nova collect.*, vol. VIII, p. 2.

Contra usurarios;
De mortuis, sive de dormientibus;
In Baptismum Christi;
In festum Paschatis, de Resurrectione Domini
Orationes V;
In Christi Ascensionem;
In Pentecostem;
In laudem s. Ephraemi Syri;
In Quadraginta Martyres, Oratt. III;
In s. Stephanum Protomartyrem, Oratt. II.

22. *Orationes funebres IV: a) In funere Pulcheriae; b) De Placilla, filia imperatoris; c) In morte sancti Meletii; d) In s. Basilium Magnum.*

23. *Vitae Sanctorum: a) Vita s. Gregorii Thaumaturgi; b) Vita sanctae Macrinae Virginis.*

24. *Epistolae variae, ex quibus XXI supersunt et inter quas praestantissimae sunt: «Canonica ad Letoium», «Ad sorores Eustathiam et Ambrosiam», «De euntibus Hierosolyma» et «Ad Ablabium de Sancta Trinitate» haec ultima a Conc. Lateran. (a. 649) Nyseno tributa.*

b) Opera dubia:

1. *Testimonia adversus Iudaeos.*—Auctor operis probare instituit ex solis V. T. verbis mysteria Trinitatis et Incarnationis; non satis tamen certum est testimonia illa a Gregorio Nyss. collecta fuisse. *Testimonia*, quae nunc exstant, foede corrupta ac in fine interpolata videntur ⁽¹⁾.

2. *Oratio in diem natalem D. N. Iesu Christi*, stylo satis inaequali decurrit, atque ex apochryphis narrationibus hausta complura de B. Virgine non multa reverentia affirmat.

(1) Galland., *Biblioth.*, t. VI.

3. *Liber de Ss. Trinitate et quod Spiritus Sanctus sit Deus*; quem Codd. mss. alii Basilio, alii Gregorio Nysseno adscribunt; attamen Conc. Lateranense particulare, sub Martino, et generale Constantinop. III pro legitimo Nysseni foetu eum agnoverunt.

4. *De Occursu Domini*, pia sane et elegans Oratio; sed *dubia* apud aliquos, qui *festum Purificationis* saeculo VI originem tribuunt.

c) *Opera spuria*:

1. *In dictum Apostoli* «tunc ipse Filius subiicietur ei» *Oratio*.—Supposititium opus, vel certe interpollatum, Origenianis erroribus cum foveat, et «quoniam *Germanus* Constantinop. a labe Origeniaca Nysenum defendens eiusque libros hanc ob rem suspectos enumerans, illius ne verbo quidem meminit⁽¹⁾».

2. *Tractatus ad Petrum fratrem* «de differentia essentiae et hypostaseos» revera ad s. Basilium auctorem spectat⁽²⁾.

3. *Homilia in ss. Petrum et Paulum*, iuxta Fabricium⁽³⁾ est Maximi Planudae.

4. *De Philosophia libri VIII*, licet scripti tempore Gregorii, sapiunt Pelagianismum; et cum alia divisione inveniuntur integri in *Biblioth. PP.*⁽⁴⁾ sub nomine cuiusdam Nemesii philosophi christiani.

5. *Ad Philippum monachum* (Fragmentum Epistolae) non genuinum iudicat *Le Quien*⁽⁵⁾ opus Gregorianum.

162.—Iacobus *Billius*, belga, Ord. s. Benedicti,

(1) Fessler I, § 160, ex *Cas. Oudin* I, col. 599.

(2) Conc. *Chalced.* «Alloc. ad imp. Marcianum» (Mansi, T. VII).

(3) *Bib. Graec.* vol. IX.

(4) Edit. 2.^a, t. IX.

(5) In Opp. s. *Ioan. Damasc.* tom. I.

edidit s. *Gregorii Nazianzeni Opera omnia* latine facta scholiisque illustrata, Parisiis, in fol., 1569; sed cum prima haec editio numeris omnibus non esset absoluta, alteri perfectiori adornandae se accinxit, sed Billio morte praevento Gilbertus *Genebrardus* et Ioannes *Chatardus* supremam ei manum imposuerunt, et sub hac epigraphe in lucem publicam emisierunt: «*S. Gregorii Naz. Opera omnia*, quae extant, nunc primum propter novam plurimorum librorum accessionem in 2 t. distincta, cum doctissimis graecorum Nicetae, Serronii, Pselli, Nonni et Eliae cretensis commentariis» Parisiis 1583, in folio. *Gregorii Naz. Carmina selecta* edidit Hieronymus *Brunnelli*, S. I., Romae, 1590, in 8.º; et Ioan. *Prileszki*, hungarus, luci publicae dedit *Ss. Gregorii Nazianz. etc. acta et scripta*, Tyrnaviae, 1766, in 8.º

Franciscus *Turrianus*, palentinus, edidit (Ingolstadtii, 1605-16) *opuscula* quaedam s. *Gregorii Nysseni*; aliaque opuscula eiusdem Patris prodierunt cura Ioan. *Antoniani* († 1588); et Marcus *Welser* († 1614) in lucem dedit *Gregorii Nazianzeni et Gregorii Nysseni* nonnulla scripta.—Graece et latine s. *Gregorii Nysseni Opuscula* edidit praeterea Fronto *Ducaeus*, Ingolstadtii, in 8.º, et eiusdem Patris *Opera omnia*, ibidem, 1605, t. 2 in folio. Denique, Ioannes Bapt. *Caraccioli* in pisano lycaeio philosophiae professor *S. Patris nostri Gregorii episc. Nyssae Epistolas VII* primo vertit et edidit et commentariis nonnullisque animadversionibus adiectis illustravit, Florentiae, 1731.

LECTIO XXIX.

S. Ambrosius: eius Vita.—Opera dogmatica, exegetica et moralia s. Ambrosii.—Sermones et epistolae.—Editiones optimae Operum s. Ambrosii.

163.—Tantae auctoritatis est s. Ambrosius, ut solus cum ss. Hieronymo, Augustino et Gregorio Papa doctoris magni titulo inter latinos Patres salutetur. Uti talis s. Pater habitus fuit in Synodis oecumenicis V et VI; et a sancto Augustino dicitur ⁽¹⁾ «homo Dei catholicus et catholicae veritatis adversus haereticos usque ad periculum sanguinis defensor acerrimus.... strenuus Christi miles et *Ecclesiae fidelis doctor*».

164.—*Sancti Ambrosii Vita* ⁽²⁾.

Posito in administratione praefecturae Galliarum patre eius Ambrosio, natus *Ambrosius* est, probabiliter Treviris intra an. 333-340. Qui infans, cum dormiret aperto ore, subito examen apum adveniens, faciem eius atque ora complevit, ita ut ingrediendi in os egrediendique vices frequentarent; quo facto territus pater ait: «si vixerit infantulus iste, aliquid magni erit». Illud enim examen apum scriptorum ipsius nobis generabat favos, qui coelestia dona annuntiarent et mentes hominum de terrenis ad coelum erigerent. Postquam edoctus liberalibus disciplinis, ex urbe Romana, ubi cum matre vidua et sorore virginitati consecrata adolescens fuisset constitutus,

(1) Lib. II cont. *Julian.*, c. 9.

(2) Huius s. Doctoris vita scripsit *Paulinus* mediolanensis ecel. clericus et notarius s. Ambrosii; hinc eius fidem in dubium revocare non licet (Cs. *Baron.* ad an. 397, n. 48).

egressus est professusque in auditorio praefecturae praetorii, causas etiam ita splendide peroravit, ut eligeretur a viro illustri Probo, tunc praefecto praetorii, ad consilium tribuendum. Post haec consularitatis suscepit insignia, ut regeret Liguriam Aemiliamque provincias, venitque Mediolanum.

Mortuo Auxentio arianæ perfidiae antistite, in episcopatum Mediolanensem non citra Dei nutum eligitur: tenaciter conatur subterfugere; eius electio miraculis confirmatur, ordinationemque suam occidentales episcopi iudicio, orientales etiam exemplo comprobarunt. Ipse vero statim temporalia bona, quibus ipsius familia locuples erat, universa in egenos abdicavit; et tria sibi animo constituit quotidie peragenda, videlicet, ne ulla laberetur dies, in quo divina non perageret mysteria, singulis Dominicis diebus Evangelium populo annunciari, intentatumque nihil relinquere ut catholicam fidem augeret et Arianos aliosve haereticos in Ecclesiae sinum revocaret. Hymnos, Psalmos ac Vigilias, secundum morem orientalium partium, primum in Mediolanensi provincia celebrare iussit; corpora ss. martyrum Gervasii et Protasii invenit; Symmacho urbis praefecto restitutionem arae Victoriae urgenti fortiter resistit; legationem ad Maximum Gratiani imperatoris interfectorem suscepit (a. 383) recipiendi corporis causa, eumque a communionis consortio segregavit, admonens ut effusi sanguinis domini sui, et quod est gravius, innocentis, ageret poenitentiam, si sibi apud Deum vellet esse consultum; et iterum (a. 387) legatus profectus est s. praesul, ut tyrannum illum iamiam Italiae imminentem averteret, ageretque de pace cum eo. Theodosium imperatorem, propter civium Thessalonicensium caedem, sacramentorum communione pri-

vavit, necnon ingrediendi ecclesiam denegavit copiam, donec publicam ageret poenitentiam.

Sancti Doctoris sermonibus paulatim captus, eiusque consiliis directus, ac divina gratia tractus s. Augustinus ab eo baptizatus est, an. 387; et ipsemet Hipponensis episcopus ⁽¹⁾ de Ambrosio aiebat: «Quem veneror ut patrem, in Christo enim Iesu per Evangelium ipse me genuit.... cuius pro catholica fide gratiam, constantiam, labores, pericula sive operibus, sive sermonibus et ipse sum expertus, et mecum non dubitat praedicare orbis romanus».

Synodo Mediolani celebrato doctrinam Ioviniani confutavit atque damnavit. Bonosi Sardicensis episcopi errores, qui saltem ex parte cum Nestorio communes ipsi fuisse videntur, solide impugnavit; et suo consilio Romanus Pontifex schismati funesto ecclesiae Anthiochenae possuit finem. Plenus meritis obdormivit in Domino, an. 397.

165.—*Sancti Ambrosii Opera.*

a) *Opera authentica.*—Plura quum existant opera genuina ambrosiana, pro claritate distribuere ea in *theologica* (dogmatica et moralia), *exegetica*, *oratoria* (sermones et epistolae) et *poëtica* fere omnibus arri-det eruditis patrologis.

A. *Opera theologica*, sive *dogmatica*, sive *moralia*:

1. *De Fide ad Gratianum Augustum Libri V*, a multis auctoribus ⁽²⁾ citati sub titulo «de Trinitate». —Gratianus Caesar, cum in procinctu esset ut in Orientem proficisceretur, s. Ambrosium rogavit, ut sibi commentationem, qua Filii Dei divinitas adstrueretur, lucubraret, quo scilicet regiones Ariano-

(1) Lib. I *contr. Julian*, c. 3.

(2) A *Magistro Sentent.*, *Gratiano*, s. *Thoma*, etc.

rum contagione infectas aditūrus remedio non esset destitutus ⁽¹⁾. Imperatoris votis obsecundans s. Doctor priores duos libros «De Fide» ad illum misit, anno 378, qui integrum opus contra Arianos constituerent. Redux in patriam Gratianus per literas obsecravit sapientissimum praesulem, ut ipsos iterum deferendos ad se curaret, hisque disputationem de Spiritus Sancti divinitate adiiceret. Ad novas tamen Arianorum cavillationes refutandas Ambrosius serius tres alios libros duobus illis addidit singulari cura, anno 379, elaboratos. Magnos semper in pretio habiti sunt hi libri, ac praecipuis antiquitatis de fide catholica operibus adnumerari debent ⁽²⁾.

2. *De Spiritu Santo Libri III*, ad eundem Gratianum missi: considerantur tanquam complementum et continuatio operis *de Fide*, et apud quosdam scriptores uno sub titulo, scilicet, «de Trinitate» octo enumerati libri citantur. Cassiodorus ⁽³⁾, s. Augustinus ⁽⁴⁾ aliique veterum huic Operi insignem tribuerunt laudem.

3. *Liber de Incarnationis Dominicae Sacramento*, sic inscriptus ab ipsomet auctore ⁽⁵⁾, et diversimode nominatus a veteribus, videlicet, «Liber contra Apollinarii dogmata», «Sermones de Cain et Abel» et «Contra haereses»; quod vero opus haud incongrue supplementum librorum de Fide vocari potest.

4. *Liber de institutione virginis et Sanctae Mariae virginitate perpetua*; in quo hanc pulcherrimam dotem excellentissimamque Dei Genitricis virtutem lu-

(1) Editores *Maurini* in ll. «de Fide» admonitionem.

(2) Hurter, *Opusc.*, tom. XXX, p. 2.

(3) *Instit. div. lit.* c. 16.

(4) *De doct. christ.*, lib. IV, n. 46.

(5) In hoc oper., n. 63.

culenter demonstrat; dein vero ad imitandam Deiparae castimoniam virgenes excitat.

5. *De poenitentia Libri II.*—Hos autem libros, ad quos saepius iam s. Augustinus provocat, scripsit s. Ambrosius contra Novatianos. «In iis vero ⁽¹⁾ Ecclesiae potestatem remittendi peccata et quidem omnia post baptismum commissa strenue vindicat, ac tuetur contra illorum exceptiones; hortatur deinde peccatores ad agendam poenitentiam simul spe veniae illos complens et qua ratione agenda sit docens».

6. *Liber de Mysteriis*, quandam affinitatem habens cum «Catechesibus Mystagogicis» s. Cyrilli Hierosolymitani. Opus genuinum apud omnes Codices mss., immeritoque a novatoribus in dubium vocatum: in eo, capp. IX, s. Ambrosius Baptismi, Confirmationis et ss. Eucharistiae rationem atque ceremonias declarare suscepit.

7. *De officiis ministrorum Libri III*, ubi «de honesto et utili, ex quibus officia ducuntur» et de virtutibus cardinalibus, de bona existimatione, ac de officiis perfectis dicere aggreditur. Ambrosius hisce in libris Ciceronis *de Officiis* libros aperte sequendos sibi proposuit, ita ut falsa praecepta Ethices paganae confutaret, simulque palam faceret christianas morum institutiones.

8. *De Virginibus Libri III* ad Marcellinam sororem suam.

9. *De Viduis.*

10. *De Virginitate, liber unus*; utriusque Operis proxime praecedentis veluti Appendix, modo ut in prioribus editionibus vel «librum quartum de Virginibus» vel «librum secundum de Viduis» inscriptum appareat.

(1) Hurter, t. V, p. 2.